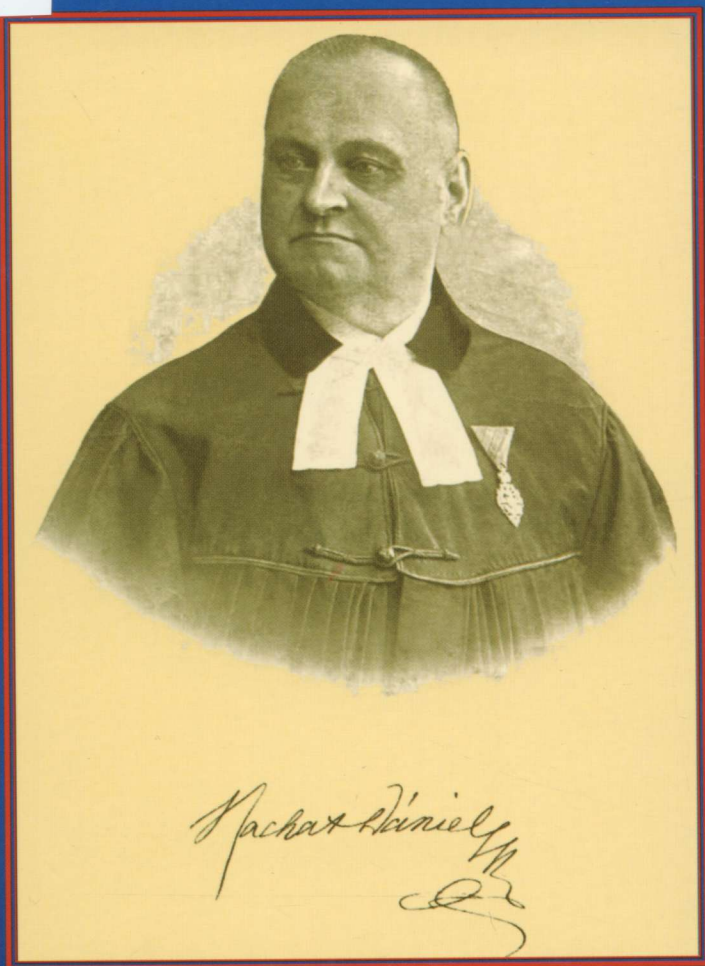

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

MC

145.998

Ivan Halász

CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT

Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

PONS STRIGONIENSIS
STUDIA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

I.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép Európa Intézete és
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoportjának sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT
Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2003

Ivan Halász

CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT

Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2003

Lektorálta
Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.
Prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.

Szerkesztette
Doc. PhDr. Käfer István, PhD

Nyelvi lektor
PhDr. Karol Wlachovský

© Ivan Halász, 2003

ISSN 1588-2322
ISBN 963 9296 80 5

MC 145.998

2004.

Felelős kiadó:
Fröhlich Ida dékán

Obsah

Úvod	7
Život a dielo Daniela Bacháta do roku 1873	8
Príchod Daniela Bacháta do Pešti a tamojšia slovenská evanjelická cirkev	16
Konsolidácia slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti	20
Daniel Bachát a hlavné mesto	24
Daniel Bachát a jeho slovenskosť a uhorskosť	35
Daniel Bachát a jeho súčasníci a ich vzájomné vzťahy	57
Záver	67
TEXTOVÁ PRÍLOHA	69
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	85
Literatúra	107
Daniel Bachát budapesti évei (1873–1906)	111
REGISTER	115

1941

James a dacha Těšíně (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Karel Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Michal Danda (1941-1942)

Úvod*

Životná púť Daniela Bacháta, evanjelického duchovného a zároveň na svoju dobu plodného slovenského spisovateľa, je bohatá na nečakané, hoci nie nelogické zvraty. Veď taká bola i samotná doba a krajina, v ktorej žil. Uhorsko v druhej polovici 19. storočia bolo krajinou, prechádzajúcou hlbokými zmenami v spoločenskej, hospodárskej, národnostnej a kultúrnej štruktúre. Zmeny radikálne ovplyvňovali život a myslenie súčasníkov. Toto prechodné obdobie ponúkalo jedným závrtné kariéry, druhým hlboké pády. Od každého však vyžadovalo značnú dávku kreativity a prispôsobivosti.

Daniel Bachát patril medzi úspešnejších ľudí svojej doby a svojho národa. Prirodzene, každý úspech má svoju cenu a nebolo to inak ani v jeho prípade. Za úspech počas života musí platiť po smrti, a to kritickým postojom slovenskej publicistiky a vedeckej literatúry k jeho budapeštianskemu obdobiu. Toto obdobie Bachátovho života je totiž považované za príliš konformné a oportunistické vo vzťahu k vtedajšiemu, Slovákom nie práve naklonenému uhorskému režimu a jeho oficiálnej štátnej ideológii.

Predložená práca by sa chcela na základe výskumu archívnych materiálov Evanjelického krajinského archívu v Budapešti, ďalej na základe analýzy Bachátovej literárnej a publicistickej tvorby, ako i za pomoci dokumentov, spomienok a článkov o jeho organizačnej činnosti pokúsiť ozrejmiť toto významné a zároveň aj sporné obdobie života Daniela Bacháta.

Okrem toho daná práca hodlá cez Bachátovu životnú dráhu priblížiť postoje a spoločenské možnosti tej časti slovenskej inteligencie obdobia dualizmu, ktorá sa nedá zaradiť ani medzi jej tzv. národoveckú ani medzi tzv. maďarónsku (resp. vlasteneckú) časť. Medzi aktívnym slovenským národovectvom a aktívnym odnárodňovacím maďarónstvom existovalo totiž množstvo rozličných odtieňov a prístupov k národnostnej

---

* Na tomto mieste by som sa chcel poďakovať všetkým tým, bez ktorých pomoci, podpory a ochoty by táto práca nikdy nebola vznikla. Predovšetkým by som chcel vyzdvihnúť pomoc vedúceho Katedry slovakistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity Petra Pázmánya doc. Istvána Käfera a taktiež pomoc zo strany kolegov doc. Karola Wlachovského, doc. Petra Kášu, prof. Tibora Žilku a odb. asistenta Barnu Ábraháma, Marcela Pileckého a László Kovácsa (všetci sú z Katedry slovakistiky), ktorí mi počas práce nad knihou poskytli mnoho cenných odborných, redakčných, jazykových a technických rád. Veľmi mi pomohli ďalej rady a postrehy historika-slovakistu Lászlóa Matusa, pracovníka Archívu MÁV a vynikajúceho znalca slovenských materiálov Evanjelického krajinského archívu v Budapešti, ako aj všestranná pomoc a podpora, ktorej sa mi dostalo zo strany Miklósa Czentheho, riaditeľa spomínaného archívu a jeho spolupracovníkov Krisztíny Kovács a Botonda Kertésza. Na záver by som sa chcel poďakovať mojim rodičom Ivanovi Halászovi a Alici Halászovej, ako aj sestre Táne Halászovej za rady, trpezlivosť a pomoc, ktorú mi poskytli počas písania tejto práce.

a v jej rámci k uhorskej a slovenskej otázke. Tieto záviseli od mnohých existenčných, kultúrnych, osobnostných, ale i sociálnych a geografických faktorov. Väčšinu súčasníkov neovplyvňovalo len prebúdajúce sa slovenské, maďarské alebo iné národné hnutie, prípadne u Slovanov myšlienka slovanskej vzájomnosti, ale aj po stáročia sa vytvárajúci a pestovaný pocit uhorskej identity, uhorského vlastenectva, t.j. pocit spoločnej histórie, tradícií, kultúry a príslušnosti ku krajine, v ktorej od nepamäti žili ich predkovia. Vzájomný pomer pocitu slovenskosti a uhorskosti u rozličných jednotlivcov bol zvyčajne podmienený aj ich sociálnym pôvodom a spoločenským zaradením, ako i miestom narodenia a neskoršieho pobytu. Uhorské povedomie bolo napríklad výraznejšie u inteligencie zemianskeho pôvodu, ktorá od malička vstrebávala do seba etos a myslenie feudálneho *natio hungarica*, menej intenzívne už ovplyvňovalo plebejské a ľudové vrstvy spoločnosti, hoci ani im nebolo úplne cudzie. Iné podmienky poskytovali zväčša slovenské severné župy, iné Dolná zem, a úplne iné zase mnohonárodnostné a dynamicky sa rozvíjajúce hlavné mesto krajiny. Pritom podmienky miest a mestečiek takých slovenských žúp, ako Liptov, Zvolen, Nitra alebo Turiec neboli z hľadiska slovenského spoločenského života vždy jednoduchšie, než podmienky v otvorenejšej a veľkomestsky tolerantnejšej Budapešti. Tolerantnejšie prostredie zvyčajne zmierňuje hrany konfliktov a často vedie k nevyhranenejším postojom. Okrem toho kultúrne lepšie asimiluje ako prostredie poznačené radikálnymi nacionálnymi konfliktmi a spormi.

Nakoniec netreba zabudnúť, že ľudia v období dualizmu nežili len vo svojej národnej komunite. Od okolia sa úplne dištancujúce „čisté“ a „nepriedušne uzavreté“ národné spoločenstvá totiž vo vtedajšom Uhorsku ešte neexistovali. Otázku, či za takýchto podmienok je dobré vychádzať z existencie slovenskej národnej spoločnosti alebo skôr z faktu jednej celouhorskej spoločnosti, si položil aj slovenský vedec Tibor Pichler, ktorý sa nakoniec priklonil na stranu posledne menovanej koncepcie.¹ Konkrétni ľudia totiž žili v zložitom a poprepletanom svete starého Uhorska, ktoré avšak práve prechádzalo radikálnymi zmenami a spoločenskou modernizáciou. Rozličné osobnosti na ňu samozrejme reagovali rozličným spôsobom. Životná dráha Daniela Bacháta je taktiež toho dôkazom.

Život a dielo Daniela Bacháta do roku 1873

Životnú dráhu Daniela Bacháta² možno rozdeliť na dve významné a vzájomne odlišné obdobia – na pôsobenie v slovenskom etnickom prostredí počas mladosti a na obdobie pobytu v Budapešti, kam sa prisťahoval v roku 1873 na pozvanie tamojšej slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. Hoci rok 1873 nepredstavuje v jeho literárnej tvorbe ostrú a jednorázový prerývku, predsa zásadne ovplyvnil Bachátov život a kariéru.

¹ Pichler, Tibor: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Veda, Bratislava, 1998, s. 117–118.

² Daniel Bachát písal aj pod menom Miloslav Dumný, Mirko Živič, Blahoslav Úprimný, Budínsky, Tatranský, Lubomiersky, Švihrovský, Dunajský, Podkriváňsky, Nevádzov a Jano. Pozri: Slovenský biografický slovník I. A-D. Martin 1986. Matica slovenská. s. 102–103. (ďalej len SBiS I.)

Daniel Bachát sa narodil 18. júna 1840 v mestečku (oppidum) Ratková neďaleko Rimavskej Soboty v rodine Andreja Bacháta a Márie Bachátovej, rodenej Kováčovej. Ratková bola v prvej polovici 19. storočia väčšou remeselníckou obcou alebo menším mestečkom s prevahou evanjelického obyvateľstva. V roku 1800 tu pôsobilo 310 majstrov a 116 tovarišov. Aj otec malého Daniela bol súkenníckym majstrom, ale svojmu synovi rodičia pripravili inú životnú dráhu. Na naliehanie miestneho evanjelického farára Augusta Šuleka ho dali na gymnaziálne štúdiá. Bachát pomerne skoro stratil oboch rodičov – v šestnástom roku života stratil otca a o rok neskôr matku. Zostal mu len brat Andrej, ktorý neskôr pôsobil ako učiteľ vo Vlachoch.

V období Bachátovho detstva žilo v Ratkovej celkovo viac ako poldruha tisíc obyvateľov. V roku 1837 to bolo napríklad až 1615 obyvateľov. Na vtedajšie pomery to bola veľká a vyspelá obec, ktorá sa od prvej polovice 19. storočia snažila za pomoci niekoľkých národne uvedomelých nadšencov vytvoriť základné kultúrno-spoločenské ustanovizne. Už od 18. storočia tu existovala evanjelická mestská latinská škola. Od prvej polovice nasledujúceho storočia v mestečku pracovala ústredná knižnica, pri ktorej vznikol aj čitateľský spolok. Tento pôsobil hlavne v desaťročí po revolúcii 1848/49. Prvé slovenské ochotnícke predstavenie v Ratkovej zorganizovali v štyridsiatych rokoch 19. storočia. V roku 1852 tu bolo jediné predstavenie tzv. „presťahovacieho“, t. j. putovného ochotníckeho divadla, ktoré malo byť prvým slovenským kočovným divadlom. Medzi jeho zakladateľov patrili aj Pavol Dobšinský a Ľudovít Kubáni.³

Prirodzene, takéto prostredie zanechalo stopy aj v malom Danielovi, ktorému neskôr v mnohom slúžilo ako vzor a viedlo ho k aktívnemu prístupu k životu a k národne orientovaným kultúrno-spoločenským podujatiam. Rané detstvo a zároveň aj prvé dotyky s národno-obrodeneckým hnutím neskôr opísal v krátkej poviedke *Nezábudka na Nezábudova*.⁴ V období medzi rokmi 1849 až 1854 totiž v Ratkovej ako úradník pôsobil Bohuš Nosák-Nezabudov, aktívny člen štúrovskej generácie, obrodenecký básnik, spisovateľ a prekladateľ. Bachát si naňho spomínal ako na veľmi aktívneho organizátora miestneho slovenského kultúrneho a spoločenského života, ktorý sa okrem toho mnoho venoval aj mládeži. Požičiaval jej knihy, nabádal ju k samovzdelávaniu sa, a vôbec celou svojou činnosťou ukazoval mládeži cestu, ako pôsobiť v budúcnosti na poli národnom. Bachát, ktorý bol jedným z Nosákových chránencov a miláčikov v spomínanej poviedke napríklad opísal, ako malé deti pod jeho vedením napodobňovali Nosákom organizované podujatia pre dospelých. Takto sa vlastne nepriamo a nenútené učili organizovať národný život.

Neskôr, keď podrástol, Bachát navštevoval gymnázium v Spišskej Novej Vsi, Rožňave a v Prešove, kde v roku 1859 aj zmaturoval. V Prešove potom študoval evanjelickú teológiu. V štúdiách pokračoval na viedenskej univerzite až do roku 1863, keď sa stal kaplánom na evanjelickej fare v Hybiach. Od roku 1863 až do svojho odchodu do Budapešti v roku 1873 potom pôsobil ako evanjelický farár v Pribyline v Liptove.⁵ V tomto období sa popri štúdiu a práci už aktívne venoval aj ochotníckemu divadlu.

³ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Veda. Vydavateľstvo SAV. Bratislava, 1977. s. 479.

⁴ Orol 1871. č. 5. s. 152–156.

⁵ SbiS I. s. 102.

Napríklad cez prázdniny hrával divadlá vo svojom rodisku. Na teológii v Prešove je už známy aj ako básnik. Postupne sa zoznamuje so svojimi generačne staršími významnými gemerskými spolurodákmí – štúrovcami Markom Daxnerom a Jankom Franciscim, ktorí vplývali na jeho životné a politické postoje.

Desaťročné pôsobenie Daniela Bacháta v Liptove je poznačené mimoriadnou literárnou a organizačnou aktivitou v miestnom slovenskom národnom hnutí. Podľa českého *Ottůvho náučného slovníka*, vydaného v roku 1890, v Hornom Liptove ani predtým, ani potom nikdy nebolo takého „čilého národného života“, ako za čias Bachátovho pôsobenia.⁶ Popularizoval tu zásady Memoranda slovenského národa, ktoré prijalo národné zhromaždenie konané 6. júna 1861 v Turčianskom Svätom Martine, organizoval divadelné krúžky, zakladal dedinské knižnice a družstvá, poriadal zbierky na národné akcie. Na martinskom národnom zhromaždení sa aj osobne zúčastnil. Jeho národnú a politickú aktivitu dokazuje taktiež výlet na Kriváň, na ktorom sa zúčastnil spolu s Markom Daxnerom, Pavlom Dobšínskym a inými slovenskými dejateľmi. V decembri roku 1861 išiel s memorandovou delegáciou do Viedne ako spravodajca tejto „výpravy“. Po vzniku liberálnejšie zameranej alternatívnej slovenskej politickej skupiny, tzv. *Novej školy slovenskej* (1867), na ktorej čele stáli Ján Nepomuk Bobula, Ján Palárik a Ján Mallý-Dusarov, sa prechodne aj Daniel Bachát priklonil k tomuto novému smeru. Medzitým ho však v roku 1863 vysvätili za farára a o rok neskôr sa oženil s Máriou Rumannovou. Hoci v tomto období pôsobil už v Liptove, snažil sa nestratiť kontakt s rodným Gemerom, ku ktorému ho viazalo detstvo a staré známosti.

Nová škola slovenská presadzovala určité zmiernenie slovenských memorandových požiadaviek, najmä otázku územnej autonómie vo forme Okolia. Zároveň sa snažila najprv o nadviazanie spolupráce s tzv. ľavicovými opozičnými maďarskými silami, neskôr po neúspechu a neplodnosti tejto taktiky o zblíženie s vládnucou pravickou Ferenca Deáka, hoci aj za cenu ďalšieho zredukovania slovenských národných požiadaviek. Zmiernením národného programu sa usilovali aj o získanie podpory politicky ešte vždy najrelevantnejšej časti spoločnosti – hornouhorskeho zemianstva.⁷ Novú školu však zároveň charakterizovalo aj zdôrazňovanie všeobecných liberálnych a demokratických zásad a snaha o získanie širších slovenských meštianskych vrstiev, ktoré chceli združiť v sieti národno-demokratických spolkov po celom slovenskom území a v hlavnom meste krajiny. Založili však len dva spolky – peštiansky a liptovský, pričom tajomníkom *Demokratického spolku* v Liptovskom Svätom Mikuláši sa stal agilný mladý buditel – Daniel Bachát.⁸

Dôkazom Bachátovej spoločenskej a politickej aktivity je, že už v roku 1867 založil miestne potravinové družstvo, ďalej podporoval a propagoval zriadenie hospodárskej školy v Liptovskom Hrádku. V roku 1869 už osobne agituje počas volieb za kandidátov prijateľných pre slovenský národný tábor. Okrem iných podporuje aj kandidatúru právnik Petra Matušku za poslanca uhorského snemu. Matuška zohral neskôr v

⁶ Ottův slovník náučný. III. 1890. s. 89.

⁷ Podrobnejšie píše o programe *Novej školy slovenskej* Bohuš Kostický: *Nová škola slovenská*. Bratislava, 1959.

⁸ Čepan, Oskár: D. M. Bachát-Dumný. Kultúrny život 1956. č. 5. s. 6–7.

Bachátovom živote dôležitú úlohu, lebo so svojím bratom Vojtechom to bol práve on, kto presadzoval zvolenie mladého lipťovského farára za duchovného pastiera peštianskych slovenských evanjelikov.

Počas svojho lipťovského pobytu prispieval článkami aj do hlavného orgánu *Novej školy*, do Bobulových *Slovenských novín*. V týchto článkoch kritizoval maďarónov a maďarónstvo, ktoré pokladal za určitú formu spiatočnictva a reakcionárstva, na rozdiel od národnarstva, ktoré slúži pokroku.⁹ Okrem toho vyzýval na aktívnejšiu ľudovú politiku slovenského hnutia. Podľa Bacháta za daného stavu nestačí už len národné mučeníctvo. Ľud totiž nepotrebuje rojčenie. „Nášmu ľudu treba dať žriedla k zárobku, keď bude majetný, dostane i národnú hrdosť.“¹⁰ Zároveň však publikoval aj v *Národných novinách*, ktoré boli orgánom konzervatívnejšej *Staršej školy slovenskej*, z ktorej neskôr vznikla hlavná a dlho jediná slovenská politická strana – *Slovenská národná strana*. K tomuto smeru národnej politiky sa po svojom opozičnom a liberálnom intermezze nakoniec aj vrátil.¹¹

V tomto období bol Bachát aj mimoriadne literárne činný. Prispieval do *Národných novín*, do Bobulových *Slovenských novín*, do Paulínyho *Černokňažníka*, do *Orla*, *Junoša*, *Hlásnika*, ale aj do rozličných evanjelických časopisov a kalendárov. Napriek mladému veku ho súčasníci pokladali za plnoprávného člena slovenskej a slovanskej literárnej obce a jeho diela boli napriek istej schematickosti a sentimentalizmu pomerne čítané. Bachátove texty predstavovali prechod medzi neskorým romantizmom a raným realizmom. Svojich pozitívnych hrdinov síce autor v značnej miere idealizoval, ale nepripisoval im nijaké nadprirodzené vlastnosti alebo skutky. Okrem toho ich skoro vždy zasadzoval do reálneho a pre autora aj súčasného sveta. Historickým témam sa skoro vôbec nevenoval. Skôr naopak, častou témou jeho noviel bola súveká národná problematika, odnárodňovanie, maďarónstvo a národovectvo. Týkalo sa to rovnako jeho básnických, prozaických, príležitostno-oslavných alebo publicistických diel. Bachát bol napríklad autorom mnohých zádušnic a pohrebných prejavov pri príležitosti úmrtia alebo výročia viacerých slovenských národných buditeľov. Väčšina z nich bola neskôr aj knižne vydaná. Konkrétne ide o *Svätoreč pri Zádušniciach jeho Exellencie Štefana Moysesa v Chráme Ev. dľa Aug. Vyz. Sväto-Mikulášskom vykonaných dňa 14. júla 1869*, o *Trúchlopej. Pri zádušniciach Dôstojného a Vysokoučeného niekedy P. Michala M. Hodži (1870)*, ďalej o *Pohrebniu dumu pri zádušniciach Andreja Braxatorisa-Sládkoviča a o Dumu pri odhalení pomníka M. M. Hodžu dňa 8. augusta 1872 na cmiťeri Tešínskom*.

Všetky uvedené dumy a reči obsahujú národné prvky. Najvýraznejšie sa prejavujú v *Dume za Hodžom*.¹² Bachát tu používa súveké symboly na označenie Slovenska, ako napríklad „Tatry“ či „syn Tatry“. V básni sa obracia k Slovensku a Slovákom, sliezsky Tešín je pre neho už cudzina:¹³

⁹ Čo je vlastne maďarónstvo. Slovenské noviny 26. IV.1871

¹⁰ Nižšia politika slovenská. Slovenské noviny 28. XII.1870

¹¹ Podľa literárneho historika Oskára Čepana sa zmierlivý Bachát aj predtým snažil robiť prostredníka medzi konzervatívnejším a liberálnejším krídlom slovenskej politiky. Pozri: Čepan, Oskár – Kusý, Ivan – Šmatlák, Stanislav – Noge, Július: Dejiny slovenskej literatúry. III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia. SAV. Bratislava, 1965. s. 232.

¹² Duma pri odhalení pomníka M. M. Hodžu dňa 8. Augusta 1872 na cmiťeri Tešínskom. Turčiansky Sv. Martin, 1872.

¹³ Tamže s. 3., 15.

„Na cudzej zemi – d'aleko Tatier.
Daleko drahej Otčiny.”

Zdá sa, že príslušnosť k evanjelickej cirkvi v tomto prípade nehrala rolu, krajiny Koruny českej boli pre Bacháta v roku 1872 cudzinou. Otčinou mu bolo Slovensko a jeho ľud, ktoré (ako vyplýva z nasledujúcich ukážok) niekedy nazýval aj „Slovenrodinou” a „Sloven ľudom.”¹⁴ K celkovej situácii a k postojom ľudu bol však vždy veľmi kritický.

„Ale čo si len vedel ľúbiť,
Na tom Slovensku upadlom,
Ktoré sa samo počína hubiť,
Čo je len biedy zrkadlom!
Veď na Slovensku vládne cudzina
Opustená je tá slovenčina,
Bo ju cudzia vytíska reč.”¹⁵

Táto báseň bola napísaná v roku 1872, keď sa slovenské národné hnutie a vôbec národný život pod tlakom oficiálnej národnostnej politiky a pomad'arčovania sa značných častí vyšších a stredných vrstiev dostávali do čoraz väčšej krízy a depresie. Asi aj vlastné nepochopenie a pocit buditel'skej osamelosti a márnosti sa prejavil v nasledujúcich riadkoch, v ktorých sa Bachát pýta Hodžu, čo mal rád na nevďačných Slovákoch:

„I tak čo si len vedel ľúbiť
Pri nevďačnom biednom ľude?
U nehož darmo si chcel zahubiť
Osteň škodiaceho bludu!
Ľudu čo teba nenasledoval,
Čo otca svojho v tebe križoval,
Čo ťa storáz zradil vrahom.
Čo si ľúbil v chladnej Otčine?
Čo v odrodilej Slovenrodine.
Čo v Slovensku vždy ti drahom?”¹⁶

Potom sa básnik obracia priamo k Slovákom:

„A ty si mlčal, keď ťa krivdili,
nemo díval si sa na to,
A ty si mlčal, keď Hodžu bili.
Tvojou vinou stalo sa to!”¹⁷

¹⁴ Podobne aj v básni Z veľmesta, ktorú na pokračovanie uverejnil v časopise Orol v rokoch 1873 až 1874. Ukážky z nej sú uvedené neskôr. – H. I.)

¹⁵ Duma... s. 6.

¹⁶ Tamže s. 8.

¹⁷ Tamže s. 8.

Podobné pesimistické motívy možno nájsť aj v „aktuálno-politickom“ básnickom dielku s názvom *Paulínymu*, ktoré Bachát napísal pod vplyvom volebného neúspechu slovenských národných kandidátov vo voľbách v roku 1872.

„Išli odrodilci- ty si zostal doma,
Nebudeš zasadať v tom uhorskom sneme,
Dosiaľ si bol Ty sám, odteraz Slováci
Žiadneho zástupcu tam mať nebudeme?!
V tej našej krajine zle to tu nedobre.
Krivda za stôl sadá, pravda u dvier žobre.

Padol si, prepadol pri upadlom ľudu.
Marné boli všetky práce, boje, snahy,
Silica, klam, hrozby, bodáky zronily
Ťa bohatier náš, vodca genij drahý.
Ach v tom ľudu našom pravdu bije zrada:
kto ten náš ľud dvíha, sám boľastne padá!

Kedyže vytriezvie z opilstva svojeho
Ľud ten, pozdvihne sa z hriechov svojich blata?
Kedy ho zo sna poroby zlej
Svobody i pravdy i cti zora zlatá?
Oj, neopušť ho ty, veď ho k zorám slávy:
Pod vodcovstvom Tvojim iste sa zotaví!...”¹⁸

Kritiku do vlastných radov nasmeroval Bachát aj v básni „*Nežaloval by som...*”:

„Nežaloval by som viacej
Na ten osud clivý,
Keby Slovák raz už chcel byť
Slávne v svete živý.

Nežaloval by som viacej
Na ten ľud zmámený,
Keby len vodcovia jeho
Neboli svedený.

Nežaloval by som viacej
Na tie naše muky,
Keby sme si všetci svorné
Chceli podať ruky.

¹⁸ Paulínymu. Orol 1872. č. 7. s. 218.

Nežaloval by som viac
Na smrť neúprosnú,
Keby živí nemrhali
Dobu blahonosnú.

Nežaloval by som viac
Na tie cudzie zlosti,
Keby len u svojich bolo
Viac úprimnosti.

Nežaloval by som viac
Na osud, smrť, ľudí,
Keby videl, že čo jedno
Mre, druhé sa budí.

Ale takto volať musia
I tie Tatry skaly,
Čo sa v mnohom bôľmi žiali
Celé rozpukali.

Ale takto volať budem
K vám nezdarné deti
Slávy, nehlyte v potupe
Keď rod k sláve letí!"¹⁹

Na rozdiel od prvého desaťročia autorovej literárnej činnosti (publikovať začal už v roku 1859) cítiť v Bachátových dielach z rokov 1870 až 1873 pesimizmus a sklamanie z pasivity ľudu, resp. z bujnejúceho maďarónstva, na druhej strane z nich však jednoznačne vyplýva aj jeho angažovanosť za slovenskú vec.

Z hľadiska Bachátovho postoja k Uhorsku, k slovenskému hnutiu a taktiež aj z hľadiska neskoršieho autorovho pôsobenia v Pešti, kam sa presťahoval v roku 1873, je veľmi zaujímavá jeho poviedka *Svoj k svojmu* z roku 1872.²⁰ Hrdinami tejto sentimentálnej poviedky sú Anička Javornická, ďalej jej národne uvedomelá matka a Martin, Aničkin rodinný priateľ z detstva a neskôr nápadník. Obe Javornické sú zemianskeho pôvodu. Martin pochádza z prostredia inteligencie. Celkovo možno povedať, že si autor často a rád vyberal svojich hrdinov z týchto dvoch sociálnych vrstiev, prípadne ešte spomedzi mešťanov. Dá sa to vysvetliť tým, že Bachát písal predovšetkým pre čitateľov podobného pôvodu, ako i tým, že stále ešte nestratil úplne vieru v obrátenie sa aspoň niektorých predstaviteľov hornouhorskeho zemanstva k slovenskému národnému hnutiu. Svoju rolu tu zohralo i to, že tieto vrstvy aj on sám dobre poznal, veď

¹⁹ Nežaloval by som... Orol 1871. č. 8.

²⁰ Orol 1872. č. 3–6.

sa medzi nimi pohyboval najprv ako študent, potom ako farár. Neskôr, počas pobytu v hlavnom meste – „veľmeste“, si zase vyberal hrdinov z peštianskeho slovenského prostredia.

Poviedka sa po krátkom úvode začína tým, že vdova Javornická, schudobnená zemianka, dá svoju dcéru Aničku do ústavu pre mladé panské dievčatá. V ústave však vychovávateľky nie sú ochotné čo i len počuť o slovenčine, ktorú vedenie považuje za „jazyk hávede“.²¹ Hoci mnohé mladé slečny a dokonca aj vychovávateľky hovoria po slovensky, zo 60 študentiek maximálne tak 2-3 sú ochotné priznať svoj slovenský pôvod. Rečou ústavu pre „nóbl dámy“ bola nemčina, ale učili sa aj francúzštinu a maďarčinu. Vdova Javornická, hoci ju poburujú protislovenskosť ústavu, necháva tu svoju dcéru, aby dostala vzdelanie primerané jej stavu. Čistá, pobožná a národne uvedomelá Anička sa tu však necíti dobre, lebo pre tieto pozitívne vlastnosti ju spolužiačky a niektoré vychovávateľky často vysmieávajú. Zlým duchom školy je pani Eleonóra, ktorá požižiava mladým dievčatám moderné romány, niekedy s nimi i fajčí, dokonca si s niektorými tajne tyká a sprostredkúva im listy od gavalierov. Bachát to všetko rázne odsudzuje. Anička so svojou pobožnou povahou nevie zapadnúť do tohto prostredia a preto ju intrigami z ústavu vyštvú. Jej výchovu prevzala na seba sama vdova Javornická, ktorá okrem toho patronuje aj sirotu Martina, gymnazistu a potom študenta v Pešti.

S Martinom mala však viacej problémov. Pod vplyvom „moderných“ maďarských škôl sa Martin prestal modliť, začal sa správať svetácky a „cítiť“ po maďarsky, hoci aj on pochádzal z uvedomelej slovenskej rodiny. Pani Javornická sa mu snaží dohovoriť. Upozorňuje ho, že vo svojich rečiach hovorí síce o vlasti, ale nie o národe, pritom „vlast“ je len hruda zeme, ale národ je živý jej obyvateľ“. Z toho vyplýva, že nielen vlasti je potrebné pomáhať, ale aj národu. Martinovými rečami pohoršená Javornická ďalej o Uhorsku vyhlásila: „Pre náš národ bolo Uhorsko podnes ešte len macochou vzdor tomu, že on jemu bol vždy verným dieťaťom...“²² Martin napokon odišiel do hlavného mesta na štúdiá. Na cestu dostal od Aničky modlitebnú knižku, od jej matky Kollárovu „*Slávy dcéru*“, čo podľa Bacháta dávalo ešte šancu na nápravu. Avšak Pešť zle zapôsobila na mladú nevyzretú dušu. „Pešť je stred našej krajiny, jej srdce, ale pre slovenské srdcia znamená toľko, čo peklo.“²³ Martin tu stratil v kartách všetky svoje peniaze, jeho mladí maďarskí kumpáni Árpád, Kálmán a Rudolf mu však nepomohli. Martinova nová láska, Irena Hladká, Aničkina spolužiačka z ústavu, ináč taktiež „vychutnávajúca“ veľkomestský a veľkopanský život, sa ho zriekla, ani do bytu ho už nepustila. Ubiedený Martin sa vrátil domov do Podjavorníkov, kde ho síce matka s dcérou prijali a dali do poriadku, ale Aničkina stará láska pod vplyvom mnohých sklamaní už čiastočne vyprchala. Kňaz-moralista Bachát Martinov osud komentoval týmito slovami: „Hja tak je to, keď náš Martinko od čistej studničky podtatranskej bol zablúdlil do kalu močarín dolnozemských.“²⁴ Napokon sa Martin s Aničkou predsa len zobrali, Martin sa stal vychyteným pravotárom celého okolia, získal si úctu v dedine, ktorá bola znova taká, ako

²¹ Tamže s. 107.

²² Tamže s. 112–113.

²³ Tamže s. 137.

²⁴ Tamže s. 169.

za čias zosnulého starého Javornického. Obaja mladomanželia sa pridali k národnému hnutiu, Martin sa stal členom *Malice slovenskej* a Anička *Živeny*. Po čase sa vybrali na výlet do Pešti, kde sa stretli s Irenou, ktorá po zatknutí a smrti svojho zadržaného muža žila v biede. Irena ľutovala, že nezostala na horniakoch, lebo „svoj k svojmu patrí“.²⁵

Hoci citovaná poviedka je ukážkovo sentimentálna a moralistická, dobre dokumentuje autorove názory z obdobia pred odchodom do Pešti. Tie boli charakteristické pre mnohých vtedajších slovenských autorov. Bachát tu stavia do protikladu také hodnoty ako náboženstvo, vernosť svojmu národu, tradície, čistý horniacky vidiek na jednej strane a voľnomyšlienkarstvo, modernizmus, maďarónstvo, náboženskú vlačnosť a duše mladých horniakov-Slovákov rozvracajúce hlavné mesto na maďarskej nížine na strane druhej. Pridržiavanie sa prvých znamená úspech a úctu okolia, druhých zas morálny a hmotný rozvrat. Uhorsko ako vlast' sice Bachát nezatraca, ale je k nemu veľmi kritický a pripomína, že pracovať netreba len pre vlast', ale aj pre národ slovenský.

Príchod Daniela Bacháta do Pešti a tamojšia slovenská evanjelická cirkev

Do Pešť-Budína, hlavného mesta krajiny, sa Daniel Bachát s manželkou a deťmi presťahoval v roku 1873. Mal 33 rokov, bol teda vo svojom najaktívnejšom veku. Do hlavného mesta prišiel na pozvanie tamojších slovenských evanjelikov. Jeho zvolenie za farára miestnej slovenskej evanjelickej komunity presadzovali hlavne už spomínaní bratia Peter a Vojtech Matuškovci,²⁶ ktorí od agilného a organizačne nadaného Bacháta pravdepodobne očakávali stabilizáciu a konsolidáciu rozhráanej slovenskej cirkvi v Pešti.

Prví evanjelici sa objavili v Budíne a Pešti už v 16. storočí. Neskôr však pod tlakom udalostí tamojšia evanjelická cirkevná organizácia zanikla. K organizačnej obnove peštianskej evanjelickej cirkvi došlo až koncom 18. storočia po uverejnení tolerančného patentu cisára Jozefa II. Prvým farárom sa stal Ján Molnár, pôvodom z Gemera, ktorý predtým pôsobil ako radvanský kňaz. Peštianska evanjelická komunita bola prevažne nemecká, hoci mala aj slovenských a maďarských členov. O tom svedčí i fakt, že v roku 1798 sa jej 756 členov predpoludním schádzalo mesačne trikrát na nemeckú a mesačne raz na slovenskú bohoslužbu. Maďarská služba bola vtedy iba štyrikrát do roka. V tom istom roku založili aj prvú evanjelickú školu. O rok neskôr položili základný kameň kostola na dnešnom Deákovom námestí, ktorý bol vysvätený v roku 1811. Pri jeho posviacke sa taktiež kázalo trojjazyčne.²⁷

Ján Kollár sa dostal do Pešti v roku 1819 na pozvanie už spomínaného Jána Molnára, ktorý ochorel a potreboval pomoc. Po Molnárovej smrti v tom istom roku sa farárom stal Jozef Kalchbrenner. Kollár mu bol pomocným kňazom, ktorého úlohou bolo starať sa hlavne o slovenských veriacich a čiastočne aj vyučovať. Od roku 1824 sa aj Kollár stal riadnym farárom. Neskôr, v roku 1837 práve jeho zvolili za seniora seniorátu

²⁵ Tamže s. 170.

²⁶ Nepešťan: Črty z histórie cirkve evanjelickej aug. vyznania v Pešťbudíne. Tranovský, evanjelický kalendár III. (Vydáva: Karol Salva) Ružomberok, 1896. s. 42–43.

²⁷ Tamže s. 33–34.

Peštianskej župy.²⁸ Osobitný seniorát hlavného mesta vznikol až o niekoľko rokov neskôr. Kollár bol obľúbený aj medzi nemeckými veriacimi, ale po tom, ako začal organizovať samostatnú slovenskú cirkev, sa jeho popularita hlavne medzi nemeckými cirkevnými hodnostármi rozplynula. Kollárovu situáciu značne komplikoval fakt, že počas jeho pôsobenia v Pešti sa začala rapídne prehlbovať etnická diferenciácia v rámci evanjelickej cirkvi, ktorej však nebol len pasívnym svedkom, ale aj dôležitým protagonistom. Základnou otázkou vnútorného sporu peštianskych evanjelikov v rokoch 1819 až 1834 totiž bol práve problém Kollárovho postavenia v rámci zboru a cirkvi. Podstatou sporu bola otázka: majú Slováci právo na vlastného kazateľa alebo sa majú uspokojiť s pomocným farárom, kaplanom.²⁹ Konflikty, ktoré charakterizovali toto obdobie nadlho poznačili život a vzájomné vzťahy evanjelikov hlavného mesta a spolu s Kollárovou „národnou“ a „slovanskou“ povestou spoluurčili neskoršiu povesť peštianskeho slovenského zboru.

Pre pochopenie tohto problému si treba uvedomiť, že slovenskí evanjelici predstavovali v roku 1830 až 45,05% evanjelikov hlavného mesta.³⁰ Založenie slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti predchádzal vznik samostatnej slovenskej školy v roku 1821. Kollárovi pri tomto pomohol aj dar Samuela Hajnala v hodnote 500 zlatých. Svoje brány otvorila táto ľudová škola 20. novembra 1821³¹ v tzv. Fiedlerovom dome. Okrem Kollára tu postupne učili aj Samuel Matejkovský (inde sa jeho meno píše aj ako Matejovský alebo Matejšovský)³², Ladislav Jesenský a Ján Kadavý. Z iniciatívy Matejkovského a niektorých ďalších bol v roku 1826 založený taktiež *Slovenský čitateľský spolok* a o tri roky nato *Slovenská knižnica*.³³

Slovenskí veriaci sa teda roky usilovali organizačne oddeliť od jednotnej peštianskej cirkevnej organizácie, čomu sa väčšina Nemci bránili. Spor nakoniec rozhodol cisár František I., ktorý v roku 1833 povolil založenie samostatného slovenského evanjelického cirkevného zboru. Tomuto rozhodnutiu avšak predchádzal dlhý spor o používaní spoločne nadobudnutého cirkevného majetku. V roku 1834 sa nakoniec slovenským evanjelikom na jednej a nemeckým a maďarským evanjelikom na strane druhej podarilo uzavrieť dohodu o zachovaní spoločného majetku a nadácií. Aj slovenskú školu mali vydržiavať zo spoločných peňazí. Svoju samostatnú existenciu pod vedením Jána Kollára teda slovenský evanjelický zbor prakticky začal v roku 1834. Slovákov nasledovali neskôr aj maďarskí evanjelici, ktorí si vytvorili vlastnú cirkevnú

²⁸ Kovács, Anna: A Rákóczi úti szlovák evangélikus templom története. Protestáns Szemle. 1998. é. 3. s. 189.

²⁹ Matus, László: Ján Kollár és a pesti szlovák evangélikusok asszimilációjának problémája a 19. század húszas éveiben. Világtörténet 2000. ősz-tél (jeseň-zima) s. 63.

³⁰ Tamže s. 188.

³¹ Presný dátum otvorenia školy sa líši – podľa Anny Kováčovej školu otvorili v roku 1820, podľa Tibora Fabinyho však až v roku 1821.

³² Tibor Fabiny jeho meno píše vo forme Samuel Matejovský, Anna Kováčová ho spomína ako Samuela Matejkovského, citovaný Tranovského evanjelický kalendár z roku 1896 zase ako Samuela Matejšovského.

³³ Fabiny, Tibor: Kultúrny život slovenských evanjelikov v Pešťbudíne. in: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Red. Michal Hrivnák. Budapest, 1998. s. 31–32.

organizáciu na čele s kazateľom Józsefom Székácsom v roku 1837.³⁴ Používanie kostola upravovala už spomínaná desaťbodová dohoda medzi nemeckými a slovenskými evanjelikmi z roku 1834. Predpoludňajšia slovenská bohoslužba mohla byť podľa nej každú štvrtú nedeľu.³⁵ Situácia sa ešte viac skomplikovala po tom, keď sa oddelili aj maďarskí veriaci. Tri evanjelické cirkevné obce a jeden chrám – to bol ťažký oriešok pre všetkých zúčastnených. Narastajúce národné povedomie a národnostná diferenciácia taktiež neprispievali k upokojeniu vášní. Olej do ohňa prilievala aj Kollárova komplikovaná povaha. V sporoch však ťahali Slováci za kratší koniec. Nakoniec peštianski evanjelici požiadali palatína arcikniežaťa Jozefa o pridelenie pozemku potrebného na stavbu nového kostola a fary, ktorý v roku 1838 aj dostali. Išlo o pomerne lacný pozemok na Kerepešskej ceste, t.j. na vtedajšej peštianskej periférii. Pri konečnom delení dostali tento pozemok do vlastníctva Slováci, ktorí boli vlastne aj iniciátormi tejto žiadosti. Kollár začal zároveň zbierať peniaze a dary na stavbu nového kostola a fary. V roku 1849 maďarskí a nemeckí evanjelici jednostranne vypovedali zmluvu z roku 1834 a pokúsili sa Slovákov vylúčiť z používania spoločného majetku s tým, aby sa všetky zbory starali sami o seba. Začali sa nové ťahanice. Slováci si žiadali svoj diel zo spoločného majetku, aby sa s konečnou platnosťou a úplne mohli osamostatniť od zboru na Deákovom námestí. V tomto období opustil Pešť aj Kollár, ktorý dostal profesorské miesto na viedenskej univerzite. Na čelo slovenského zboru zvolili Jozefa Podhradského. Od roku 1852 evanjelici prestali viesť spoločnú matriku. Po dlhých sporoch sa nakoniec v roku 1854 zrodila nová dohoda medzi rozhádanými frakciami. V jej zmysle pozemok na Kerepešskej ceste dostali do vlastníctva Slováci. Okrem toho im sesterské evanjelické cirkevné organizácie dali aj 12.600 zlatých, aby mali z čoho začať samostatnú existenciu. Túto sumu po 1000 zlatých vyzbierali medzi sebou zámožnejší nemeckí a maďarskí veriaci, ktorých neskôr pre tento ich čin prezývali 12 apoštolmi. Slováci dostali aj právo ešte 8 rokov používať spoločný chrám a zvony.³⁶

So stavbou novej budovy školy začali slovenskí evanjelici už v roku 1853. Stavba nového chrámu a fary sa však začala až v roku 1856. Stavba za neustálych finančných problémov trvala 10 rokov. Do roku 1868 bol pre nich preto otvorený aj chrám na dnešnom Deákovom námestí, lebo len v tomto roku dokončili vlastný kostol.³⁷ Prirodzene, na stavbu kostola bolo potrebných oveľa viac peňazí než len spomínaných približne 12.000 zlatých. O materiálnu konsolidáciu sa pokúšal už aj Kollár, ktorý pôsobil v Pešti až do roku 1849, a pre podporu svojich plánov získal priazeň viacerých darcov a dobrodincov, časť získaných peňazí však bola „nesvedomitosťou inšpektorskou premanipulovaná”.³⁸

Po Kollárovom odchode sa teda jeho nástupcom stal už spomínaný Jozef Podhradský, ktorého však spolu s učiteľom po prudkých frakčných bojoch a cirkevno-

³⁴ O dejinách osamostnenia sa peštianskych evanjelikov vid' Nepešťan: cit. d. 37–38. a Kovács Anna: cit. d. s. 189.

³⁵ V poobedňajších hodinách bola slovenská bohoslužba každú nedeľu. Spory sa však predovšetkým viedli o predpoludňajšie služby, veď väčšina veriacich práve vtedy zvykla chodiť do kostola.

³⁶ O podrobnostiach vid' Kovács, Anna: cit. d. s. 189–191.

³⁷ Nepešťan: cit. d. s. 39–41.

³⁸ Nepešťan: cit. d. s. 40.

politických sporoch okolo cisárskeho patentu v roku 1863 zbavili funkcie. Nastali roky rozkolu v slovenskom zbore, počas ktorých sa niekedy zdalo, že sa cirkevná organizácia peštianskych evanjelikov-Slovákov úplne rozloží. Vznikli vlastne dva znepriatelené tábory. V období medzi rokmi 1863 až 1867 viedol zbor ako administrátor Ján Polerecký, potom od roku 1867 nový kňaz Michal Elefant. Nový slovenský farár bol však starý a chorľavý, preto ani nedokázal nastoliť poriadok medzi svojimi rozhašterenými farníkmi. S vypätím všetkých síl sa mu aspoň podarilo dokončiť stavbu kostola, hoci i s dlžobami. Časť peňazí určených na stavbu kostola totižto spreneveril advokát Alexander Vrchovský, zapisovateľ slovenského zboru, ktorý po ohlásení bankrotu v roku 1865 spáchal samovraždu.³⁹ Cirkevné financie, ktoré sa čoraz viac podobali na osie hniezdo, potom suverénne riadil bývalý „financ“ Ondrej Ranostaj a to tak, že po celých 12 rokov nepredložil účty na kontrolu.⁴⁰ Nakoniec sa s pomocou rozličných inštitúcií podarilo kostol sprístupniť. Peštiansky mešťanosta Lipót Rottenbiller napríklad prispel sumou 5000 zlatých na strop a 1200 zlatých dal na platy zamestnancov. Károly Szentiványi, predseda poslaneckej snemovne, požičal Slovákom na začiatok 24 parlamentných kresiel, aby si mohli aspoň sadnúť počas bohoslužby. Samotný staviteľ Josef Diescher vlastne roky záložoval slovenských evanjelikov. Nielen murárov, ale aj nádenníkov platil z vlastného vrečka.⁴¹

Keď v roku 1872 zomrel Michal Elefant, sily snažiace sa o konsolidáciu slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti začali hľadať takého kandidáta na prázdne farárske miesto, ktorý by bol dostatočne schopný, odborne fundovaný a energický na to, aby mohol zaviesť v obci poriadok. Voľba padla na mladého, ale skúseného Bacháta, ktorý sa v Hornom Liptove tešil značnej popularite. Bachát dlho zvažoval, či prijať nové miesto, veď na Liptove mal už svoje postavenie. V Pribyline bol dekanom, okrem toho bol seniorátnym notárom a stoličným výborníkom.⁴² Nakoniec na naliehanie dr. Petra Matušku predsa len prijal problematickú peštiansku faru. Oficiálne povolanie na úrad farský vystavili predstavení slovenského zboru v Pešti 9. apríla 1873.⁴³ Bachát mal dostať štvorizbový služobný byt a ročný plat 800 zlatých. Tieto peniaze mu mali byť vyplácané štvrtročne.⁴⁴

³⁹ Kovács, Anna: cit. d. s.192.

⁴⁰ Nepešťan: cit. d. s.41.⁴¹ Kovács, Anna: cit. d. s. 193.

⁴² Nepešťan: cit. d. s. 43.

⁴³ Povolanie na úrad farský...Danielovi Bachátovi. (vystavené dňa 9. apríla 1873 v Pešti). Dokument sa nachádza v Evanjelickom krajinskom archíve v Budapešti (ďalej len EOL, čo je skratkou oficiálneho maďarského názvu daného archívu: Evangélikus Országos Levéltár) EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica.

⁴⁴ Tento plat mu neskôr konvent postupne zvýšil o 200-200 zlatých v roku 1874 a v roku 1878.

Konsolidácia slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti

Bacháta v Pešti čakala prázdna cirkevná pokladnica, prázdny kostol bez lavíc, obsadený farársky byt a 20.000 zlatých dlžoby. Autorita kňazského úradu bola nízka. Okrem toho problémy robilo aj nepriateľsky naladené staré vedenie, ktoré nebolo zainteresované na konsolidácii pomerov a intrigovalo voči novému kňazovi a jeho spojencom. Najhoršie však bolo to, že vnútorné spory slovenských evanjelikov sa vynášali von, navyše práve v takom prostredí a čase, ktoré vôbec nebolo naklonené Slovákom. V záujme ozdravenia finančnej situácie napríklad ešte pred Bachátovým príchodom vznikla myšlienka zastavania pozemku na Kerepešskej ceste. Autori myšlienky, bratia Matuškovci a Adolf Szent-Ivány, chceli za pomoci a na náklady jedného podnikateľa (ako vtedy hovorili „podujimateľa“) vybudovať na spomínanom pozemku veľkú štvorposchodovú budovu, ktorú by po 35 rokov využíval síce daný podnikateľ, ale slovenskej cirkvi by ročne platil 3000 zlatých nájomného a v budove by zabezpečil primerané byty pre farára, učiteľov, kostolníka a zvonára, ako aj dve miestnosti pre slovenskú školu. Po 35 rokoch by celá budova v hodnote 800.000 zlatých prešla na cirkev a materiálne by zabezpečovala jej ďalšiu existenciu.⁴⁵

Tento plán sa však časť cirkevníkov pokúsila prekaziť. Išli sa sťažovať na mestský magistrát, pred ktorým ohovorili prívržencov stavby, že „jsou nebezpeční panslávové a že se Pešť toho dožije, kterak jí sem i Matici i gymnasia i všecko na krk přivedou.“⁴⁶ Magistrát využijúc rozpory medzi slovenskými evanjelikmi stavbu skutočne nepovolil. Bachát to neskôr opísal takto: „Doprosta mluvili ti páni, že cirkev, která se jen ustavičně hašteří, nepokojí, ruje a k tomu ještě i vlastizrádného ducha – to byl výsledek insinuace cirkevníků samých – přechovává, není hodna, aby velměsto špatila a do zlého chýru přivodila. Tak se mi osvědčil jeden spravedlivě smýšlející muž mluvč: „...ilyen veszett híre van szegény egyházának.“⁴⁷

Dôsledkom tejto ohováračskej kampane bolo, že mestský magistrát chcel zaznačiť do pozemkovej knihy obmedzujúcu klauzulu, podľa ktorej nemôže byť na danom pozemku postavené nič iné, len kostol, fara a škola. Táto klauzula by však znemožnila financovanie slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti, ktorá zväčša pozostávala z chudobnejších farníkov. Vedenie zboru, teraz už na čele s Bachátom, sa preto obrátilo na súd, ktorý zamietol požiadavku mesta. Odvolací súd, v tomto prípade kráľovská tabula, však dala za pravdu magistrátu. Dozorca cirkvi Adolf Szent-Ivány, vtedy napísal obranu slovenskej cirkvi, ktorú poslal Ministerstvu náboženstva a osvety. V obrane zdôraznil, že mesto pácha nepravosť na slovenských evanjelikoch, pritom keby slovenská cirkev neexistovala, samotné mesto by ju muselo založiť „pro ten úbohý slovenský zde obydlený evanjelický lid.“ Podľa neho má slovenská cirkev len kultúrne a náboženské ciele, politické ciele nesleduje. Minister Ágoston Trefort nechal však toto memorandum bez odpovede. Adolf Szent-Ivány skoro nato zomrel a jeho nástupcom sa stal už

⁴⁵ Bachát, Daniel: O slovenské Ev. A. V. cirkvi v Budapešti. Korouhev na Sionu. IV. 1881. s. 54.

⁴⁶ Tamže s. 54.

⁴⁷ Tamže s. 55. Citovaný maďarský text znamená nasledovné: „...takúto besnú povest' má vaša biedna cirkev.“

spomínaný dr. Peter Matuška, peštiansky právnik, ktorý nakoniec spor o slobodné používanie pozemku na Kerepešskej ceste pred Najvyšším súdom aj vyhral.

Slováci vyhrali spor bez toho, aby sa museli obrátiť s prosbou o pomoc na vyššie evanjelické cirkevné inštitúcie. Po vyhratom spore sa deputácia slovenských evanjelikov na čele s Bachátom znova obrátila na magistrát so žiadosťou o povolenie stavby. Maďarskí a nemeckí evanjelici pri povoľovaní stavby podľa Bacháta mlčali: „...Nie div! Ješťa se styděli za sobě nerovnou sestru svou.“⁴⁸ Slovenskej požiadavky sa zastal len poslanec mestského zastupiteľstva Maďar Péter Busbach a mestský poslanec slovenského pôvodu, staviteľ a publicista, katolík Ján Nepomuk Bobula. Najväčšiu zásluhu na povolení stavby však Bachát prisúdil mešťanostovi hlavného mesta, katolíkovi Karlovi Rathovi, „který obozretně, spravedlivě a za zájem církve horlivě se zasadiv vedl rokování této záležitosti.“⁴⁹

Okamžitému začatiu stavby zabránila hospodárska kríza po krachu na viedenskej burze v roku 1873 a celkový nedostatok financií. Okrem toho mala slovenská cirkev ešte dlhy za už postavenú budovu chrámu. Podľa Bacháta staviteľ Josef Diescher, pôvodom Nemec a katolík, sa správal k Slovákom veľmi korektne a nesúril ich. Po Diescherovej smrti však jeho synovia, ktorí mali finančné problémy, už začali žiadať svoje peniaze späť. Slováci zatiaľ vedeli vyplatiť len 2000 zlatých. Začal sa nový súdny spor, počas ktorého chcel dať advokát veriteľov celý pozemok na dražbu. Dĺžnikov zastupoval bezplatne dr. Peter Matuška, ktorý sa snažil preťahovať spor, aby získali čas. Nakoľko nešťastie väčšinou nechodí osamotené, tzv. skrášľovací výbor mesta začal žiadať od Bacháta a jeho farníkov, aby celý pozemok zo strany ulice namiesto plotu z dosák obohnali krajším železným plotom. Kerepešská cesta totiž prestala byť perifériou hlavného mesta a stala sa jednou z jeho rušných ulíc. Pred Bachátom sa znovu vynorila otázka: Odkiaľ zohnať peniaze na všetky tieto výdavky? Vtedy sa v jeho hlave zrodila myšlienka pomocou malého bazára spojiť budovu školy, ktorá stála na jednej strane pozemku s budovou fary, ktorá stála na jeho druhom konci. Bazár by takto zo strany ulice vlastne nahradil dovtedajší plot z dosák. Týmto by zároveň odpadla aj potreba železného plotu. Bazárik by mal postaviť na základe zmluvy podnikateľ, ktorý by ho mohol užívať celých 20 rokov. Za túto koncesiu by po tieto roky platil cirkvi 15.000 zlatých. Na samotnú stavbu si slovenská obec pôvodne chcela vziať pôžičku, ale seniorát hlavného mesta to považoval za priveľmi riskantné a odporučil, aby stavbu vybudoval na vlastné náklady podnikateľ. Celú vec však znovu skomplikoval skrášľovací výbor mestského zastupiteľstva, ktorý chcel, aby sa na Kerepešskej ceste stavali len dvojposchodové budovy, a nie prízemné bazáriky. Bachát musel ešte raz ponavštevovať rozličné kompetentné úrady. Pomohol mu barón Frigyes Podmaniczky, bývalý dozorca evanjelického banského dištriktu, ktorý bol v tom čase predsedom Krajinskej staveľskej rady so sídlom v Budíne. Stavbu bazáru povolili, ale len na 5 rokov, čo bolo málo. Za takýchto podmienok žiaden podnikateľ nechcel uzavrieť zmluvu so slovenskými evanjelikmi. Nakoniec sa po ďalšom „lobbovaní“ predsa len podarilo dosiahnuť

⁴⁸ Tamže s. 56.

⁴⁹ Tamže s. 56.

povolenie bazáru na 20 rokov. Po tomto úspechu uzavreli dohodu s novým podnikateľom, ktorý sa podujal vybudovať celý bazár na vlastné náklady. Za toto mal získať právo 20 rokov používať spomínaný bazár, za ktorý mal počas prvých 10 rokov platiť ročne 500 zlatých, potom ročne 1000 zlatých nájomného. Okrem toho mal vyplatiť dlh 10.000 zlatých rodine Diescherovej.⁵⁰

Vybraný podnikateľ však nesplnil očakávania vedenia slovenskej evanjelickej obce, ktorá odstúpila od zmluvy a vrátila sa k pôvodnej myšlienke postaviť bazár na vlastné náklady. Úver v hodnote 12.000 zlatých na osempercentný úrok získali od úverového ústavu v Banskej Bystrici. Týmto sa aspoň čiastočne skonsolidovala finančná situácia slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti, hoci okrem už spomínaných výdavkov museli ešte na príkaz mesta vybudovať okolo svojho pozemku aj chodník a taktiež poistili budovu chrámu. Bachát sa pomaly naučil získavať peniaze. Od mesta dostal napríklad jednorázový dar v hodnote 5000 zlatých. Na vydržiavanie chóru získal ročnú podporu 2000 zlatých. Vďaka svojej popularite vedel zabezpečiť slovenskej cirkvi aj dary, ktoré jej odkazovali mnohí zámožnejší farníci vo svojich závetiach. Okrem toho sa Bachátovi a jeho kolegom z vedenia slovenského evanjelického zboru podarilo uzavrieť novú zmluvu s podnikateľom Károlyom Deutschom, ktorý za 1.300.000 zlatých vybudoval na cirkevnom pozemku komplex budov známy dodnes pod menom *Lutherov dom* (*Lutherház*). Komplex pozostáva zo 7 troj- a štvorposchodových domov a zo 7 dvorov. Fara je v jednom z domov, chrám a dvojposchodová budova školy sa nachádza v strede vo dvore. Za právo postaviť a používať spomínaný komplex budov podnikateľ splatil cirkevné dlhy a platil ročne 4000 zlatých s tým, že o 60 rokov celá stavba úplne pripadne cirkvi.⁵¹ Bachátovi sa teda postupnou a vytrvalou prácou podarilo existenčne zabezpečiť zverenú cirkev a znovu získať jej prestíž, ktorá veľmi utrpela v predchádzajúcich obdobiach.

Daniel Bachát sa so svojou bezkonfliktnou a zároveň agilnou a aktívnou povahou pomerne skoro stal populárnym nielen medzi svojimi slovenskými veriacimi, ale v celom budapeštianskom senioráte. Dôkazom toho je i to, že už rok po príchode do Budapešti ho zvolili za tamojšieho seniora, ktorým zostal až do svojho zvolenia za biskupa banského dištriktu v roku 1905.⁵² Napriek tomu, že budapeštiansky seniorát pozostával z piatich evanjelických náboženských zborov, z ktorých len dva – nemecký a slovenský – boli výslovne národnostne zamerané, Bacháta skoro vždy zvolili jednohlasne alebo aspoň veľkou väčšinou hlasov.⁵³ Mal teda tú vzácnu vlastnosť, že vedel byť populárnym medzi

⁵⁰ Tamže s. 67–70. a s. 87–90.

⁵¹ Nepešťan: cit. d. s. 46–47.

⁵² Uhorsko pozostávalo zo štyroch evanjelických dištriktov. Na čele každého dištriktu stál volený superintendent, t.j. evanjelický biskup. Jednotlivé dištrikty zase pozostávali z viacerých seniorátov. Seniorát navonok predstavoval a riadil senior. Senioráty zase združovali evanjelické cirkevné zbory daného územia, napríklad Budapešti a okolia. O histórii uhorského protestantizmu pozri podrobnejšie: Bucsay, Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat. Budapest, 1985.

⁵³ Napríklad podľa zápisnice zo zasadnutia predstavenstva budapeštianskeho seniorátu z 27. IX. 1880 pri voľbe seniora dostal 5 hlasov, ktorými porazil svojho konkurenta Vilmosa Györyho, ktorý dostal len jeden hlas. O šesť rokov neskôr v roku 1886 ho jednohlasne podporili vo funkcii. Pozri zápisnice zo zasadnutí predstavenstva budapeštianskeho seniorátu, nachádzajúce sa v Evanjelickom krajinskom archíve v Budapešti. EOL Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889.

svojimi veriacimi, predstavenými a kolegami zároveň. K jeho obľúbenosti medzi neslovenskými veriacimi pravdepodobne prispela aj okolnosť, že ako kňaz žijúci v dôkladne zmiešanom multietnickom prostredí určité úkony a obrady vykonával aj v maďarskom a nemeckom jazyku. Tento fakt mu slovenskí národovci neskôr vyčítali, Bachát sa však bránil tým, že medzi jeho veriacimi bolo mnoho ľudí, ktorí žili v konfesionálne alebo národnostne zmiešaných manželstvách. Napríklad nemeckej alebo maďarskej vdove po slovenskom evanjelikovi, ktorá síce nehovorila po slovensky, ale chcela, aby jej manžela pochoval práve Bachát, nemohol slovenský farár odoprieť rozlúčkovú reč v jej jazyku. Podobne to bolo aj pri svadbách medzi budapešťanskými Slovákami a Maďarmi alebo Nemcami.⁵⁴ Svoju úlohu tu určite zohral aj fakt, že väčšina tamojších Slovákov sa časom naučila po maďarsky, naopak sa to však stávalo len výnimočne, veď Budapešť bola už jazykovo prevažne maďarské, prípadne ešte čiastočne nemecké mesto.

Uznanie v evanjelických cirkevných a literárnych kruhoch si zase Bachát získaval svojou teologickou, cirkevno-literárnou a organizačnou činnosťou. Prispieval do mnohých evanjelických kalendárov, zborníkov, novín, a to nielen do slovenských a českých, ako napríklad *Evanjelicko-Lutheránsky Kalendár*, *Korouhev na Sionu*, *Církevní listy*, *Evanjelický věstník*, *Tábor*, *Stráž na Sionu*, ale aj do maďarského evanjelického časopisu *Evangélikus Egyház és Iskola*. Keďže sa vo svojich cirkevných prácach nedotýkal národnostnej problematiky a držal sa cirkevných tradícií (napríklad väčšinu svojich článkov s cirkevnou tematikou napísal jazykom českej Kralickej Biblie, teda bibličtinou) boli v cirkevných kruhoch všeobecne prijímané a uznávané.

Bachátovu všeobecnú popularitu dokazuje aj článok budapešťanskeho politického denníka *Magyar Szó* pri príležitosti jeho smrti v roku 1906. Podľa svedectva článku sa dobre poznal so šéfredaktorom Edem Pályim, s ktorým sa náhodou stretol aj v posledný deň svojho života. Článok bol publikovaný na prvej strane denníka z 15. apríla 1906, čo tiež svedčí o tom, akú úctu mal Bachát vo verejnom živote hlavného mesta. Noviny si nasledujúcim spôsobom spomenuli na práve zosnulého biskupa: „Daniel Bachát patril medzi tých málo ľudí, ktorých všetci majú radi a vážia si ich. Bol to erudovaný cirkevný hodnostár, dôsledný a za svoje náboženstvo žijúci-hynúci protestant, aktívny a angažovaný cirkevný a svetský spisovateľ, a zároveň nekonečne milý, zmierlivý, tichý človek. Jeho práca mu zabezpečila všeobecnú úctu a česť, jeho prítiažlivá osobnosť zase tú lásku, ktorú ku nemu všetci pociťovali. Bolo o ňom všeobecne známe, že je vynikajúcim teológom, veľkým rečníkom a skutočným kňazom, ktorý láskou, duševným ohňom, teplotou svojho srdca a silou svojho slova udržiaval plameň v duši svojich veriacich. Jeho súkromný život, čistý puritánsky charakter, triezvy pohľad na svet, ako aj literárna činnosť mu zabezpečili veľkú autoritu a dôvera banského dištriktu ho nakoniec 4. októbra vyniesla až na biskupský stolec.”⁵⁵

⁵⁴ Tento fakt spomína sám Bachát vo svojom článku pod názvom: O slovenské Ev. A. V. cirkvi v Budapešti. *Korouhev na Sionu*. IV. 1881. s. 116–118.

⁵⁵ Bachát Daniel. *Magyar Szó*, 15. apríla 1906. s. 1.

Daniel Bachát a hlavné mesto

Prvé ťažké roky pôsobenia Daniela Bacháta v Budapešti mali pre neho aj mnohé pozitívne dôsledky. Počas „lobbovania“ v prospech svojho cirkevného zboru získal mnohé známosti na vyšších miestach, stal sa uznávanou osobnosťou budapeštianskych evanjelikov a postupne zapadol do spoločenského života dynamicky sa rozvíjajúceho hlavného mesta krajiny. Časom sa stal aj riadne zvoleným poslancom zastupiteľstva hlavného mesta, ktorým zostal až do svojej smrti v roku 1906.⁵⁶ Reprezentoval tu VIII. obvod, teda tú mestskú časť, v ktorej pôsobil ako kňaz, a v ktorej žilo pomerne veľa Slovákov. Preto nie je prekvapujúce, že voľby vyhrával pomerne bezproblémovo a jasne.⁵⁷ Zastupiteľstvo si jeho pamiatku po jeho smrti aj náležite uctilo.⁵⁸ Ako samosprávny politik a farár zároveň bol Bachát aktívny hlavne vo výbore pre verejnú dobročinnosť.

Bachát si teda nakoniec Budapešť predsa len oblúbil. Stalo sa to napriek tomu, že „veľmesto“, ako ho často spomína vo svojich poviedkach, mu najprv bolo veľmi cudzie. Svedčí o tom hlavne báseň *Z veľmesta*, ktorá pozostáva z niekoľkých častí uverejnených postupne na pokračovanie v časopise *Orol* v rokoch 1873 a 1874. Prevláda v nej smútok za predchádzajúcim pôsobiskom, za Liptovom a za jeho čistým dedinským prostredím:

„...Krajšia strieška slamená,
Lež všetky paláce,
Kde rodinka úbohá
Žije si z rúk práce.

Ved' tam stála úprimnosť,
Srdečnosť prebýva,
Tam sused na suseda
Cudzo sa nedíva...

...Tam je jedna rodina
Tam privykneš si hneď –
Ach – a tu všiad cudzina:
Taký chladný tu svet!...”

⁵⁶ Podľa údajov uvedených v článku Vida, József: Kik voltak bizottsági tagok 1872 óta? In: Amíg városatya lettem. Szerkesztette: György, Endre. Budapest, 1931. s. 370. sa Bachát stal poslancom už v roku 1873, čiže hneď po svojom príchode do hlavného mesta. Okrem toho, že sa nezdá byť pravdepodobným zvolenie úplného nováčika a veľmi zaneprázdneného nového kňaza do mestského zastupiteľstva, tento údaj nepotvrdzujú ani údaje o poslancoch a ich účasti na zasadnutiach zastupiteľstva hlavného mesta. Tu sa Bachátovo meno objavuje až v roku 1889. V zápisniciach z roku 1883 ešte jeho meno nie je uvedené, na rozdiel od Jána Nepomuka Bobulu, ktorý bol už aj vtedy poslancom. Pozri. Fővárosi Közlöny, ročníky 1883–1906.

⁵⁷ O tom svedčia aj Protokoly stoličného hlavného mesta, resp. úradná periodická publikácia hlavného mesta Fővárosi Közlöny. Napríklad Fővárosi Közlöny 1900. č. 87. (XI. ročník)

⁵⁸ Fővárosi Közlöny 1906. č. 32. (XVII. ročník)

Nové mestské prostredie je mu cudzie:

„...Zletel sokol na nížiny
Křídla mu opadli,
Púšte prachu, močariny –
Svet nesvojský, zvädlý...

...Paláce ligotné
Vysoké budovy,
Cesty asfaltové –
Všiad lesk, náter nový.

V tých palácoch ľudia
Hrdí si bývajú
Sused o suseda
Nič sa nestarajú.”

Cítiť, že Bachát by rád odišiel a vrátil sa na svoje pôvodné miesto:

„Dajte mi naspäť dedinku milú
Dajte mi naspäť tichý svet,
Tu v tomto hluku, lomoze divom
Pokoja duše nikde niet.

Tu sa raduje každý pre seba,
Tu nepozná si brata brat,
Cudzia to tu reč, cudzí mrav, život;
Ach, úprimnosť tu nevídať.

Jeden druhého tu použije
A ďalej oň sa nestará,
Po zisku každé si len baží si
Jak stárež, tak i mladý jará.

A tuná básniť a tuná spievať
Tu, kde ideálom je klam?
Posvätné háje, lúčiny kvetné,
To možné je len u vás tam.

Dajte mi naspäť dedinku milú,
Dajte mi naspäť tichý svet,
Tu v tomto hluku, lomoze divom
Mne ideálu, spevu niet.”

Nakoniec sa nevyhne ani tzv. slovenskej otázke:

„Na kerepešskej ceste Sloven ľud
Stavia dom, divadlo ľudu.
V ňom ho v odmenu na odiv staväť
A neraz vysmievať budú.

Čo si sám stavia, to mu rozboria
Čo iným, to pre neho bič:
Čo ty ľud na to?...Nechaj to Bohu:
Ty pracuj, trp, neboj sa nič!”⁵⁹

Bachát si teda len pomaly zvykal na svoje nové pôsobisko a na peštiansky spôsob života. Uľahčovali mu to aj jeho úradné povinnosti a tamojší priatelia, ktorí ho postupne oboznamovali s mestom a jeho okolím. Spolu s dr. Petrom Matuškom takto navštívil Jozefa Viktorína, „vyšehradského,” t. j. višegrádskeho⁶⁰ farára, ktorý sa výrazne zaslúžil o sprístupnenie a spopularizovanie historických pamiatok svojho pôsobiska.⁶¹ Svoj výlet Bachát opísal v krátkom článku pod názvom *Výlet na Vyšehrad*, ktorý uverejnil v časopise *Orol*. Charakteristický je už autorov prístup k začiatku plavby: „...z katakomb, veľkomestských stavísk sa jako ptáča z klietky na svobodu vymotám...Vystúpim na výšiny milé z týchto duchomorných nížin prozaických, ktorý zastupuje Kriváň a ľud jeho v mori živlov nepriateľských.”⁶² Slovenských hostí z Pešti privítal Viktorin bielo-modro-červenou zástavou, ktorú vztýčil pri färe. Z opisu cesty však vyplýva aj to, že sa pri nalodení Bachát a Matuška stretli so snemovníkom a ministeriálnym radcom Horváthom, s ktorým potom rozoberali aktuálne politické udalosti. Cestou domov sa na lodi pre zmenu stretli so spisovateľom Aurelom Kecskeméthy a jeho rodinou. Bachát si takto pozvoľne získaval nové známosti a postupne začal zapadať do svojho okolia. Určite tomu napomáhali aj jeho pracovné povinnosti, keď musel ako farár chodiť po úradoch a získavať podporu rozličných inštitúcií pre aktivity a snahy svojej cirkevnej obce. Počas vybavovania sa automaticky musel dostať do styku s mnohými významnými ľuďmi svojej doby. Takto sa spoznal s Frigyesom Podmaniczky, s mešťanostom hlavného mesta Karlom Rathom, ako aj s inými osobnosťami vtedajšieho verejného a spoločenského života. Bachátovmu uplatneniu sa v tomto prostredí bezpochyby napomáhali aj to, že ako mimoriadne agilný človek sa nevenoval len úzkym záujmom svojich farníkov, prípadne cirkvi a slovenskej komunity v Budapešti, ale aj všeobecným, takpovediac nadnárodným a nadkonfesionálnym aktivitám. Ako príklad možno uviesť jeho účasť na založení miestnej organizácie Červeného kríža v budapeštianskom VIII. obvode v roku 1880. O desať rokov neskôr sa stal aj členom krajinského predstavenstva tejto humanitárnej organizácie. Podobné aktivity samozrejme rozširovali jeho spoločenský rozhľad a kontakty.

⁵⁹ Z veľmesta. *Orol* 1873. č. 9. a 1874. č. 8.

⁶⁰ Ide o stredoveký hrad a obec pri Dunaji, niekoľko kilometrov na sever od Budapešti.

⁶¹ O pôsobení Jozefa Viktorína píše Gróh, Gáspár: Jozef Viktorin – Viktorin József a Višegrád alebo interetnické kultúrne vzťahy v multinacionálnom štátnom útvere. in: Rudnay Sándor és kora – Alexander Rudnay a jeho doba. Red. István Käfer. Ostrihom – Trnava 1998. s. 177–183.

⁶² Výlet na Vyšehrad. *Orol* 1873. č. 9. s. 204.

Hlavné mesto a jeho prostredie prirodzene pôsobili aj na Bachátovu literárnu tvorbu. Stále častejšou témou jeho poviedok je život Slovákov v Budapešti. Kratšie prózy, ako *Vodnárka*, *Hasič*, *Odsúdil sa sám*, *Koník*, *Presadený kvietok*, *Kvetinárka*, aj nazval *Obrázky z veľkomestského života*. Väčšinu z nich napísal hneď v prvom desaťročí po svojom príchode do Pešti a uverejnil v *Orle*. Hrdinami týchto poviedok sú slovenskí inteligenti, remeselníci a iní pracujúci, ktorí sa dočasne alebo natrvalo usadili v Pešti. Ich život Bachát dobre poznal, veď väčšina jeho farníkov pochádzala spomedzi nich. Možno povedať, že Bachát bol jedným z mála slovenských spisovateľov, ktorý sa venoval tejto problematike, hoci veľmi často v dosť sentimentálnych tónoch a v zjednodušenej forme. Tento nedostatok však aspoň čiastočne vyvažovala dobrá znalosť prostredia a to, že v prípade jeho poviedok išlo vlastne o informácie z prvej ruky. Daniel Bachát sa takto vlastne stal prvým a na dlhý čas aj jediným „veľkomestským“ slovenským spisovateľom.

Okrem toho treba zdôrazniť, že sa Bachát pokúsil „zvnútra“ opísať práve to obdobie života peštianskych Slovákov, ktorému sa doteraz venovala len minimálna pozornosť. Pravdou zostáva, že slovenské spoločenstvo v Budapešti sa v tomto období míľovými krokmi asimilovalo, pomad'arčovalo, ale Bachát mal možnosť zažiť práve to pomerne krátke, 30 až 40-ročné obdobie, keď ešte slovenská komunita reálne existovala a zachovávala si niektoré etnické a mentálne väzby a charakter. Tento fakt aspoň čiastočne nahrádza, či kompenzuje mnohé estetické a filozofické nedostatky Bachátovej tvorby.

Pred konkrétnym priblížením „budapeštianskej tematiky“ Daniela Bacháta treba aspoň na úvod povedať niekoľko slov o jeho recepcii v slovenskej literárnej vede. Väčšina veľkých literárnohistorických diel venuje Bachátovi len minimálnu pozornosť, navyše často zhrnú jeho rozsiahlu literárnu činnosť len do dvoch-troch riadkov, zdôrazňujúc pritom hlavne Bachátov sentimentalizmus.⁶³ Pritom Bachát bol vo svojom „zlatom“ autorskom veku (ide tu hlavne o šesťdesiate až osemdesiate roky 19. storočia) jedným z najplodnejších slovenských autorov tzv. matičného obdobia, ktorý písal poéziu aj prózu. Oskár Čepan ho považoval za najproduktívnejšieho a najpublikovanejšieho autora svojho obdobia, ktorý značne ovplyvnil mladšiu generáciu. Jeho produktivitu nespochybňoval ani Andrej Mráz. Čepan však jedným dychom dodáva, že Bachát je spolu s Viliamom Paulíny-Tóthom, Jánom Ferienčíkom a inými zároveň spoluzodpovedný za umelecký nezdar svojej generácie.⁶⁴ Túto generáciu možno považovať za prechodnú medzi romantizmom a realizmom. Čepan tvrdí, že až nástup realizmu odstránil tú hromadu sentimentálneho pátosu, ktorú nazbierali Bachát a jemu podobní autori. Voči Bachátovi zaujali relatívne kritický postoj už aj niektorí súčasníci, hoci nie v takejto ostrej forme. Jaroslav Vlček⁶⁵ vo svojich *Dejinách literatúry slovenskej* napríklad o Bachátovi vyhlásil, že síce jeho

⁶³ Viď napríklad Pišút, Milan a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Obzor. Bratislava. 1984. s. 304–305.

⁶⁴ Čepan, Oskár: *Próza medzi romantizmom a realizmom*. (Sentimentálna poviedka D. M. Bacháta-Dumného. Slovenská literatúra III. 1956. č. 1. s. 17.

⁶⁵ Tu treba spomenúť, že mladý Jaroslav Vlček bol podľa svedectva Bela Kleina-Tesnoskalského spočiatku veľmi kritický voči básnickej tvorbe Daniela Bacháta, u ktorého postrádal „básnický krásocit“ a naopak pociťoval „pravšedné maniere“. Vtedy sa Bacháta zastal Svetozár Hurban Vajanský, ktorý síce tiež podľa svedectva Tesnoskalského nepovažoval Bacháta za dobrého básnika, ale nepopieral úplne jeho talent. O tomto pozri: Klein-Tesnoskalský, Belo: *Literárne spory sedemdesiatych rokov*. In: *Sborník na počesť Jozefa Škultétyho*. Matica slovenská. Turčiansky Sv. Martin, 1933. s. 77–78.

„Nevädze (v Skalici 1870) nie sú bez sviežich kvietkov; je v nich čosi z mladistvého ohňa, ktorým pôvodca národne prebúdza horný Liptov – lež neveladený talent Dumného uschol v neskoršej próze života.”⁶⁶ Za pomerne svieže považoval Vlček aj prvé novelistické pokusy Daniela Bacháta.⁶⁷ Jeho dramatické pokusy však už nepovažoval za nejako zvlášť nadčasové a úspešné, ale podobne tomu bolo aj v prípade ostatných Bachátových generačných druhov z konca druhej tretiny 19. storočia.⁶⁸ Jozef Škultéty samozrejme taktiež poznal literárne dielo Daniela Bacháta (poznali sa aj osobne z Budapešti, kde častokrát spolu diskutovali o slovenských veciach),⁶⁹ ale vo svojich krátkych dejinách slovenskej literatúry, ktoré po slovensky vyšli až v roku 1968, ho nespomenul ani raz. Andrej Mráz o niekoľko desaťročí neskôr napísal, že Bachátove poviedky charakterizuje „prekrvenie postáv falošnými postojmi, zbanalizovaná oslava inteligencie, prázdny nacionálny pátos, krikľavosť zápletiiek.”⁷⁰ Kriticky sa vyjadril o Bachátovi a jeho generácii aj Cyril Kraus, podľa ktorého „...nastupujúca generácia (ide tu o šesťdesiate a sedemdesiate roky 19. storočia – H. I.) na rozdiel od predchádzajúcich neprichádza s nijakým vyhraneným programom a ani s nijakou umeleckou koncepciou. Bezvýhradne prijíma koncepciu „otcov”, nechce sa s nimi tvorivo vyrovnávať a ani ju prekonávať novými umeleckými výbojmi. Bez väčšej invencie preberá hotové schémy, zúžene chápe poslanie a náplň literatúry, poväčšine iba ako službu národu... Naopak, dochádza k nivelizácii hodnôt, k zoschematizovaniu, čo sa veľmi zreteľne prejavuje najmä v zobrazení vlasteneckej idey – a keď sa básnici usilujú vyjadriť svoje subjektívne pocity, upadajú do sentimentálnych výlevov.”⁷¹

Z maďarských slovakistov sa len veľmi okrajovo venoval Bachátovi László Sziklay, ktorý si všimol predovšetkým jeho účasť v projekte časopisu *Dunaj* z roku 1874. Bacháta považoval za najnadanejšieho predstaviteľa poslednej, hoci už upadajúcej fázy slovenského romantizmu, ktorú stále ešte inšpirovali štúrovské idey. V prípade časopisu *Dunaj* Sziklay vyzdvihol a správne postrehol pokus mladej generácie a jej patrónov (za takého považoval aj Bacháta) o vytvorenie „mestskej literatúry”.⁷²

Snáď najväčšiu pozornosť venovali Danielovi Bachátovi tzv. akademické *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia* z roku 1965.⁷³ Časť o Bachátovej básnickej a prozaickej tvorbe tu napísal už spomínaný Oskár Čepan, ktorého možno považovať za hlavného znalca tohto autora postštúrovskej generácie. Podľa Čepana sa Bachát ako básnik skoro vyčlenil zo sveta „prozaickej” skutočnosti, ktorý ignoroval. Rád staval príkre kontrasty, na pozadí ktorých potom uvažoval o poslaní dobra a zla na svete, ako aj o „vyššej” spravodlivosti. Poéziu považoval skôr „...za útechu, tichý

⁶⁶ Vlček, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Obnovené vydanie z roku 1890. Matica slovenská. Turč. Sv. Martin, 1923. s. 335.

⁶⁷ Tamže s. 341.

⁶⁸ Tamže s. 346.

⁶⁹ Škultéty, Jozef: *Dejiny slovenskej literatúry*. Matica slovenská. Martin, 1968. s. 10.

⁷⁰ Mráz, Andrej: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava, 1948. s. 184.

⁷¹ Kraus, Cyril: *Impulzy a inšpirácia slovenského romantizmu*. Veda. Vyd. SAV. Bratislava, 1979. s. 50.

⁷² Sziklay, László: *A szlovák irodalom története*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962. s. 442–443.

⁷³ Čepan, Oskár – Kusý, Ivan – Šmatlák, Stanislav – Noge, Július: *Dejiny slovenskej literatúry. III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. SAV. Bratislava, 1965. s. 123–130. a s. 230–236.

kút, besiedku skrytú v tóni nedotknutej prírody.”⁷⁴ Bachát sa na rozdiel od romantických mesianistov postupne stal tlmočníkom nálad „hlivenia”, ktoré zachvátilo časť malomyselných slovenských intelektuálov po vyrovnaní. Čepan nakoniec básnika Bacháta zaradil medzi konzervatívne sily v súdobej slovenskej literatúre, ktoré zdôrazňovali predovšetkým kresťanstvo a národnosť. Rozdiel oproti prísnejším predstaviteľom tohto smeru bol len v tom, že tolerantnejší Bachát sa snažil „mladým” viac priateľsky dohovoriť, než im autoritatívne kázať a vnucovať im svoje dogmy. Základným ideovo-estetickým znakom jeho poézie zostal súcitný a sentimentálny intimizmus.⁷⁵ Bachátovo básnické dielo nakoniec Čepan označil za posledný výhonok, „suchú ratolesť” rozkladajúcej sa romantickej poézie.⁷⁶ Jeho prozaické dielo zase označil za variantu romantického sentimentalizmu, ktorý okrem toho, že zložitnosť života zredukoval na niekoľko schém, sa stále viac dostával do kontrastu so skutočnosťou šesťdesiatych a osemdesiatych rokov.⁷⁷

Bachátove básne a poviedky sú skutočne silne poznačené prechodnou, takpovediac postromanticko-predrealistickou dobou vzniku väčšiny týchto diel, ďalej povolaním autora (hlavne jeho trochu „farárskym” prístupom k životu), ako aj cítením a vkusom obecnstva, pre ktoré písal. Cieľovou skupinou jeho tvorby bola národná inteligencia a drobné a stredné slovenské meštianstvo. Podľa názoru Oskára Čepana je typický Bachátov hrdina vytvorený podľa vkusu jeho čitateľov, hlavne „meštianskych vrstiev ženských,” ktorým venoval i svoj súbor básní *Nevädze* (I–III. 1870).⁷⁸ Možno aj vďaka tomuto zažil počas svojho života na vtedajšie slovenské pomery vcelku slušný úspech. Jeho verše sa recitovali po večierkoch, časopisy a noviny ich často a vďačne publikovali. Vtedajšie obecnstvo teda Bachátovu tvorbu prijímalo skôr s uznaním a to napriek estetickým a tematickým výhradám súvekých a hlavne neskorších literárnych kritikov a vedcov.

Bachát mal skutočne ľahké a šikovné pero, ktorým vedel osloviť súveké meštianske obecnstvo, odchované na pátose predchádzajúceho romantického obdobia, ale zároveň aj umiernené naladené a túžiace po pokoji a šťastnom konci. Toto publikum okrem toho tak trochu chcelo nazrieť aj do sveta aristokracie, rado by videlo aj cudzí svet, tešilo sa miešaniu svojej vrstvy s kastou vyššou a hlavne túžilo po troške zábavy po ťažkej práci. Toto všetko chcelo dostať v umiernenom, peknom a hlavne „morálnom” duchu. Bachátovi sa viac-menej podarilo sklbiť tieto požiadavky a urobiť im zadosť. Niekde tu sa skrýva tajomstvo jeho úspechu, ale zároveň aj neskoršieho zabudnutia. Bachát sa teda dobre číta a ľahko zabúda. Treba však zdôrazniť, že literatúra nepozostáva len z elitných a nadčasových diel. O danej dobe, o jej vkuse a mentalite zväčša lepšie vypovedajú diela populárne, ktoré čítali masy (alebo aspoň „masičky”, ak už je reč o domácich podmienkach) čitateľov, než najkvalitnejšie a najinteligentnejšie, ale nie vždy populárne diela. Tu treba zdôrazniť, že pre potreby danej práce sú Bachátové literárne diela zaujímavé predovšetkým zo sociologických a historicko-ideologických aspektov, než z pohľadu estetického. Tomuto je podriadený aj ich výber a spôsob analýzy týchto diel.

⁷⁴ Tamže s. 125.

⁷⁵ Tamže s. 126.

⁷⁶ Tamže s. 129.

⁷⁷ Tamže s. 230.

⁷⁸ Čepan, Oskár: *Próza medzi romantizmom a realizmom...* s. 23.

Bachátova tvorba patrí teda skôr do prvej spomínanej kategórie. Zároveň však treba pripomenúť, že samotný autor bol sčítaný človek, ktorý sledoval nielen maďarskú, ale aj poľskú, ruskú, nemeckú a inú západoeurópsku literatúru. Tieto vplyvy sú viditeľné a cititeľné na niektorých dielach. Jedno z jeho najpôsobiliejších diel, ktoré výslovne napísal podľa cudzích vzorov a námetov, je neskôr citovaná drobná poviedka *Koník*. V nej absolútne chýba pátos, sentiment a slzy, také typické pre Bacháta. Z poviedky vynechal dokonca aj dobrý a šťastný koniec. Táto poviedka z prostredia veľkomestskej chudoby je svojou tragickosťou bližšia sociálnemu realizmu než meštianskemu sentimentalizmu. Okrem toho aj určité náznaky skepticizmu k ľudu, ktoré je možné kde-tu objaviť, tiež nesvedčia o tom, že by autor nenávratne ustrnul niekde v štúrovskej dobe. Úplne zatracovať Bachátovu schopnosť a vkus by teda bolo predsa len chybou.

V poviedke *Vodnárka* z roku 1876 Bachát opísal príbeh dvoch slovenských dievčat: Elenky Jahodovie a Amálie Vári (jej otec sa predtým volal Hradský), ktoré sa dostali do hlavného mesta z malej dediny na Horniakoch. Napriek tomu, že pochádzali z rozličných sociálnych vrstiev a primerane tomu sa aj v Pešti pohybovali v rozdielnych spoločenských kruhoch, vedeli o sebe a zavše sa aj stretávali. Medzi sebou sa vždy rozprávali po slovensky. Otec Amálie bol notár a chcel, aby sa jeho dcéra stala dámou a Maďarkou. Elenkin otec bol želiar. Do Pešti prišla k svojmu ujkov, matkinmu bratovi, ktorý bol bezdetný a potreboval pomoc pri svojom remesle. Strýko Adámik sa živil roznášaním vody. Nebol úplne chudobný, lebo celý život šetril. Hoci Elenka pôvodne nechcela ísť do Pešti, nakoniec si zvykla. Amálka žila v rodine pána Hortobágyiho a jeho mladej manželky Klementíny. Hortobágyi sa predtým volal Podhorský. Išlo o liberálne otvorené manželstvo zámožného staršieho úradníka a jeho mladej ženy, ktorej dal manžel pomerne veľkú slobodu. Klementína viedla veľkosvetský život, mala veľa priateľov, mladých vlasteneckých „švihákov“, ktorých mal rád aj jej manžel, taktiež veľký uhorský vlastenec. Amálke sa zapáčil tento spôsob života. Klementína sa stala jej vzorom. Delili sa o svoje tajomstvá a spolu sa púšťali do rozličných flirtov a dobrodružstiev. Ich mladí nápadníci sa volali Aladár Živora a Árpád Mézessy. Amálka presviedčala aj Elenku, aby si užívala pôžitky veľkomestského života a nezodrala sa namáhavou prácou. Elenka to však odmietala. Naďalej viedla skromný a pracovitý život. Medzitým sa soznámila so svojou veľkou láskou – s remeselníckym pomocníkom Martinom. Nakoniec sa spolu aj zosobášili. Predtým sa ju však počas jedného výletu pokúsili znásilniť už spomínaní ľahotárski šviháci Árpád a Aladár, ktorým sa Elenka vždy páčila. Elenke sa podarilo ujsť, no o svojom zážitku nikomu nerozprávala. Po svadbe si Martin otvoril vlastný prosperujúci kožušnícky obchod a dielňu na Hatvanskej ceste, kam chodili aj svojimi nápadníkmi viackrát podvedené a znudené Klementína a Amálka, ktorá sa už teraz nechala osloviť Málikou. Elenke obe závideli jej šťastie a manžela, ktorého sa preto rozhodli zviať. Pod zámienkou kúpy tovaru ho pozvali na Margitin ostrov. Na svoju manželku žiarlivý Martin však zobral so sebou na ostrov aj Elenku, ktorá sa zatiaľ išla okúpať. Amálka sa ho v hotelovej izbe pokúsila zviať, ale Martin obstál v tejto skúške. Pána Hortobágyiho a Klementínu však zatiaľ postihlo nešťastie, lebo v čase ich pobytu na Margitinom ostrove ich byt vyrabovala slúžka Katinka a jej frajer Xavier. Hortobágyi takto prišiel o všetko a skrachoval.⁷⁹

⁷⁹ *Vodnárka*. Orol 1876. č. 1–4.

Poviedka *Vodnárka* je podobne ako i ostatné Bachátove prózy plná schematických zjednodušení – poctivá a pracovitá slovenská dievčina sa nenechá strhnúť do víru ľahotárskeho veľkosvetského života, nenaháňa rozličné pôžitky a preto nachádza svoje životné šťastie. Amálka ako Elenkin protipól a taktiež jej pomad'arčujúce sa okolie však šťastie nenachádzali. Dokonca Klementína s pánom Hortobágyim vyšli na mizinu. Na tomto moralistickom a didaktickom prístupe cítiť vplyv autorovho povolania a postoja k okoliu. Nacionálny aspekt je síce prítomný v poviedke, vystupuje však len v zmiernenej a nepriamej podobe. Amálka aj pán Hortobágyi boli slovenského pôvodu, hoci sa snažili naň zabudnúť. Slovenské meno mal aj švihák Aladár Živora, ktorý už však nehovoril po slovensky. Na druhej strane Amálka sa s Elenkou úplne prirodzene rozprávali medzi sebou po slovensky, rečou svojho domova. Časom sa aj Elenka naučila výborne po maďarsky, čo bola samozrejme aj nutnosť, ak sa niekto chcel uplatniť v obchodnom a remeselníckom živote hlavného mesta. Autor to nijako neodsudzuje. Najpodstatnejší je však urbánny, mestský ráz danej poviedky. Obe hrdinky pochádzajú síce z horniackeho vidieka, ale postupne každá svojím spôsobom zapadá do mestského života. Amálka sa napríklad zvykla prechádzať po korze s mladými pánmi, s Klementínou sa zasa rekreovala v hoteli na Margitinom ostrove. Cestu na spomínaný ostrov aj obchodníčka a remeselníčka, čiže už meštianska žena Elenka využila na návštevu kúpeľov. Teda ani u Elenky neskôr necítiť smútok za dedinským domovom. Okrem toho „pomeštenie” Elenky je organické, bezkonfliktné a úspešné. Z toho vyplýva, že pri zachovaní určitých morálnych zásad je podľa autora možné zrastenie sa s veľkomestským prostredím, hoci problémom udržania si jazyka sa už poviedka nezaobrá.

Podobného rázu je aj druhý „obrázok z veľkomestského života” pod názvom *Hasič* z roku 1876. Hlavnými hrdinami sú aj tu prostí ľudia slovenského pôvodu, ktorých osud zavíal do hlavného mesta alebo aspoň jeho okolia. Neďaleko obce Rákoš pri Pešti bol hostinec, ktorý prenajímal poctivý a pracovitý Slovák Jurko Podhradský a jeho šikovná žena Magdaléna. Žil tam aj mäsiarsky učeň Branko, ktorý pracoval v hostinci svojich príbuzných. Majiteľom statkov na okolí, ako aj samotného hostinca bol pán Seltenreich, prísťahovalec-vdovec z Pruska, ktorého malá dcérka Klára sa priatelila s Brankom. Neskôr pri veľkom požiari panského domu to bol práve Branko, ktorý ju zachránil z horiaceho domu. Počas požiaru však oslepla Brankova matka, ktorá sa dostala do ústavu pre slepcov. Pod vplyvom tohto zážitku sa dospelý Branko stal mestským hasičom. Žil v Pešti, kde niekedy navštevoval dom pána Seltenreicha, ktorý si Branka obľúbil ako sčítaného mladíka. Šikovný a odvážny Branko sa stal aj obľúbencom veliteľa hasičov, pána Edmunda Széchényiho. Detské priateľstvo Branka a Kláry prerástlo do lásky. O Kláru však prejavil záujem aj Ivan Stiglitz, syn Seltenreichovho obchodného partnera. Do Branka bola zase zaľúbená grófka Amanda Borovská, ktorú raz zachránil pri požiari, ako aj slúžka Roziena Rudnická, starajúca sa o Brankovu matku. Pán Seltenreich chcel dcéru vydať proti jej vôli za Stiglitzu. Branka zo svojho domu vypudil po tom, ako mu Klára povedala o svojej láske k nemu. Branko zatiaľ išiel s grófom Széchényim do Carihradu zorganizovať miestny hasičský zbor. Hoci si aj tu získal obľubu, tento „špinavý a nekresťanský svet” sa mu nepáčil. Medzitým doma Stiglitz falšoval zmenky, z čoho vypukol veľký škandál. Seltenreich začal ľutovať, že vypudil poctivého a pred

sľubnou kariérou stojaceho Branka. Tento sa po návrate domov zasnúbil s Klárou. Okrem toho sa stal dedičom hostinského Jurka Podhradského. Svoj majetok mu zanechala aj beznádejne zaľúbená a stále chradnúca grófká Amanda. Toto posledné dedičstvo však Branko, ktorý sa takto úspešne zaradil do lepšej spoločnosti hlavného mesta, venoval na dobročinné účely.⁸⁰

Poviedka *Hasič* okrem slovenského pôvodu niektorých jej hrdinov nemá skoro nijaké národnostné pozadie. Podobne ako ostatné Bachátove poviedky je plná rozličných sentimentálnych prvkov. Dôležité je však to, že na rozdiel od *Vodnárky* tu už skoro úplne chýba kritika veľkomestského spôsobu života, absentujú v nej narážky na pôžitkársky štýl života lepších vrstiev hlavného mesta, na maďarónstvo, menej sa v nej moralizuje. Peštianske prostredie je už úplne prirodzené pre hlavných hrdinov. Jazyk ich komunikácie sa vôbec nespomína, pritom je jasné, že pri výkone svojho povolania, ako aj pri rozhovoroch so svojou milou Klárou alebo jej otcom nemohol Branko hovoriť po slovensky, veď tento jazyk Prusi prisťahovaní do Budína ťažko mohli ovládať. Obyvatelia hlavného mesta napriek rozličnému pôvodu tu tvoria jednotnejší celok, ako v predchádzajúcej poviedke. Branko sa stáva obľúbencom Maďara grófa Edmunda Széchényiho, zaťom Prusa Seltenreicha a sokom budínskeho mešťana Ivana Stiglitzu. Mestský hasičský bál je zase miestom, kde sa nezávisle od svojho sociálneho a etnického pôvodu zabávajú rôzne zložky spoločnosti hlavného mesta – čestní hasiči spomedzi uhorskej aristokracie, dobrovoľní hasiči spomedzi mešťanov, ako aj profesionálni hasiči, zväčša jednoduchého pôvodu. Etnické rozdiely v takomto prostredí strácajú svoju predchádzajúcu rolu, čo asi vycítil aj samotný Bachát.

Poviedka *Kvetinárka* z roku 1878 patrí k najrozsiahljším a dejovo najzložitejším „obrázkom z veľkomesta“. Odohráva sa vo viacerých časových rovinách, medzi ktorými autor viac-menej skáče. Komplikovaný dej sa točí okolo osudov jednotlivých členov a potomkov grófskej rodiny Podhradskovcov. Hlavou rodiny bol starý a prísny gróf Adeodat Podhradský, ktorý mal dve deti – syna Aurela a dcéru Ellu. Počas pobytu v dievčenskom penzióne pre mladé dámy v meste sa Ella zaľúbila do kadeta, neskôr stotníka Eugena Turského. Ich láska bola taká silná, že sa rozhodli pre sobáš. Otec a brat sa však tomu pokúsili zabrániť, lebo mladý dôstojník Eugen nebol urodzeného pôvodu. Ella ich neuposlúchla, a tak ju otec s podporou brata vydedil. Len pre jej prvorodené dieťa odkázal dve panstvá, aby predsa len jeho vnúča nevyrastalo v biede. V prípade, že by zomrelo, mali oba statky pripadnúť naspäť Aurelovi. Ella s Eugenom sa odsťahovali do Viedne a žili z jeho vojenského platu a menšieho dedičstva. Po čase sa im narodila dcérka Ella. Aurel si po smrti otca zatiaľ žil životom mladých uhorských magnátov – cestoval po Európe, rozhadzoval peniaze a dvoril herečkám. Hoci sa k ženám nechcel dlhodobejšie viazať, mal ich rád a využíval ich. Nakoniec sa však v Paríži aj on zaľúbil do speváčky pochádzajúcej síce z Uhorska, ale úspešnej po celej Európe a Amerike. Primerane tomuto si už poangličtila aj meno – volala sa Miss Oceánia. Hoci jej láska voči Aurelovi nebola taká vrúcna a nezištná ako Aurelove city voči nej, predsa len s ním (a z neho) začala žiť. Aurel na ňu utrácal veľké sumy. Rodinný majetok sa začal stenčovať.

⁸⁰ Hasič. Orol 1876. č. 9–12.

Preto, keď sa počas jeho pobytu vo Viedni uňho prihlásila Ella s Eugenom o spomínané statky pre ich dcérku, Aurel sa pod vplyvom Oceánie rozhodol poveriť svojho sluhu Jeana a jej chyžnú Tinku, aby uniesli dieťa Turskovcov a odovzdali ho na výchovu bezdetnému poľnému Ivanovi Dubskému a jeho žene Katinke. Neskôr Dubského počas polovačky na Aurelov popud zastrelili. Katinka síce mohla ešte žiť na jednom Aurelovom statku z malej penzie po mužovi, ale keď tento dvor získal od zadĺženého grófa jeden židovský podnikateľ, musela sa vystáť. Na pozvanie jednej známej sa presťahovala do hlavného mesta. Tu žila v podnájme v pivničnom byte, kde mala jednu posteľ. Ťažká práca práčky ju však zničila, ochorela a viacej nebola schopná pracovať. Na nájomné začala zarábať malá Ella, ktorú si však manželia Dubskovci pomenovali Marínou (nevedeli nič o jej pôvode). V Pešti dostala aj druhé meno – Irma. Ella/Marína/Irma podrástla a stala sa veľmi peknou a početnou kvetinárkou, ktorá po večeroch obchádzala hostince a predávala kytice. Tu si ju všimli aj dvaja mladí študenti práva a filológie – Janko Blýskavý a Fedor Skočný, ktorý sa dohadovali, či je kvetinárika skutočne taká dobrá a čistá alebo sa len takou robí. Zatiaľ grófkou Ella po strate dcérky stratila na talianskom fronte aj muža. Aurel s Oceániou zase prebrázdili celý svet, majetok sa im ešte väčšmi rozplynul. Zákerná Oceánia znova nahovorila slabocha Aurela, aby sa zbavili oboch potenciálnych dedičiek – malej kvetinárky a jej neznámej matky-vdovy, ktorá už tiež žila v Budapešti. Po malej kvetinárke poslali grófkou otrávenú kyticu, ktorá ju zahubila. Marína takto vlastne nevedomky pomohla otráviť vlastnú matku. Polícia ju zatkla a postavila pred súd. Jej obhajoby sa dobrovoľne ujal mladý advokát Janko Blýskavý, ktorý sa pomaly pokúšal nájsť jednotlivé nitky tohto komplikovaného prípadu. Hlavnou stopou preňho bola výpoveď Katinky, ktorá sa priznala, že nie je vlastnou matkou milovanej Marínky. V Amerike sa zatiaľ čoraz viac a viac zhoršoval vzťah medzi Aurelom a Oceániou, ktorá mu zahýbala so svojím francúzskym milencom. Aurela začalo trápiť svedomie a pocit, že svoj život premárnil kvôli nehodnej žene. Spolu so Jeanom sa rozhodli zabiť Francúza, s ktorým ich podvádzali ich milenky – Oceánia a Tinka. Posledný traja to však vycitili a ušli do Európy. Cestou ich loď vybuchla a oni uhoreli ako v pekle. Rad prišiel aj na podvedených milencov – na žiadosť uhorskej polície ich prišla zatknúť americká polícia. Aurelovi sa ešte podarilo spáchať samovraždu, ale Jeana postavili v Budapešti pred súd. Na súde vysvitol Marínin pôvod a jej nevina. Po toľkých útrapách sa stala jedinou dedičkou zvyškov majetku grófov Podhorskovcov a vydala sa za svojho dobrodincu nezemana Janka Blýskavého. Do erbu si pridala kvetináрку a snažila sa pomáhať biednym.⁸¹

Hoci aj poviedka *Kvetinárika* patrí medzi „obrázky z veľkomesta“, jej dej sa neviaže len na prostredie Budapešti. Odohráva sa aj vo Viedni, Berlíne, Paríži, New Yorku, Londýne (autor používa výraz London), ale tiež na vidieku, v dome poľného, na poľovačkách. Budapešť je len jedno z prostredí, hoci vidieť, že autorovi najznámejšie. Keď sa dej odohráva tu, Bachát vždy opisuje konkrétne a skutočne existujúce ulice – grófkou Ella Turský býva v Kečkemétskej ulici, chudobná Katinka s Marínou v Novej

⁸¹ Kvetinárika. Orol 1878. č. 1–8.

aradskej ulici. Aj opis úlohy magnátskeho kasína a „sportklubu“, t.j. športového klubu maďarskej aristokracie v spoločenskom živote hlavného mesta svedčí o dobrej informovanosti autora. Spôsob života Katinky s kvetinárkou Marínou a ich bytové pomery boli tiež dosť rozšírené medzi chudobnými slovenskými prisťahovalcami v Pešti. Aj autorov slovník je pomerne mestský, uhladený, chýbajú v ňom ľudové prvky. Niektoré dobové výrazy preberá z maďarčiny a doslova ich prekladá do slovenčiny. Takýmto výrazom je napríklad „aktoví červíci“ pochádzajúce z maďarského „aktakukac“ alebo dobový výraz „podujímateľ“ (t.j. podnikateľ), ktorý je vlastne doslovným prekladom maďarského „vállalkozó“.

Väčšina hrdinov poviedky má slovensky znejúce mená: Ivan Dubský, Eugen Turský, Ella a Aurel Podhorský, Janko Blýskavý a Fedor Skočný. Autor však ani raz nekomentuje priamo ich etnický pôvod, len Aurela na jednom mieste označuje ako maďarského, a nie uhorského magnáta. Nikdy nespomína, akou rečou hovoria jeho hrdinovia. Je pravdepodobné, že Janko s Fedorom hovorili medzi sebou po slovensky, otázne však je, ako hovorili s kvetinárkou. V krčme pri vítku citovali Petőfiho verše po maďarsky. Slovenský preklad týchto veršov dal Bachát len pod čiaru. Na druhej strane nie je pravdepodobné, že by Ella s Eugenom alebo Aurel s Oceániou navzájom komunikovali ináč ako po maďarsky alebo po nemecky. Malá kvetinárka mala hneď tri mená – aristokraticky cudzie pôvodné meno Ella, o ktorom však nič netušila, slovensky znejúce Marína, ktoré považovala za svoje a maďarské a mestské Irma, ktoré jej dali zákazníci a na ktoré si čiastočne už zvykla a neprotestovala proti nemu. Samozrejme nemá nijaké výrazné národné povedomie. Slovenská otázka je tu teda dosť okrajová a obmedzuje sa na niekoľko bezvýznamných a neorganických narážok – Fedor sa napríklad v krčme po prehratej stávke s Jankom rozhodne venovať sto zlatých na podporu slovenských študentov. Podobná je zmienka o tom, že radu, ako si má uložiť peniaze získané na výchovu nevlastnej dcéry, dostala Katinka od „roduverného pravotára“. Azda najangažovanejším slovenským prvkom *Kvetinárky* je to, že jej jednoznačne pozitívni hrdinovia sú Slováci – Janko, Fedor, manželia Dubskovci, negatívni hrdinovia naproti tomu sú kozmopolitná Oceánia, aristokratický švihák Aurel, jeho sluha s cudzo znejúcim menom Jean a speváčkina chyžná Tinka. Celkove je tu cítiť Bachátov moralistický postoj a odpor k určitým prejavom veľkosvetského života. Odsudzuje frivolné umenie, ktoré zdobí mnohé verejné budovy hlavného mesta a cítiť aj jeho odpor k určitým iným prejavom budapeštianskeho umeleckého a spoločenského života (vzťahy medzi magnátmi a speváčkami, tanečné podniky, zisťnosť, zmyselnosť a podobne). Autor síce odsudzuje tieto prejavy veľkomestského života, ale neprechádza do ich úplnej negácie. Jeho hrdinovia nemuseli opustiť Budapešť, aby sa zachránili pred úplnou skazou, aj tu sa dalo slušne existovať.

Ďalšie dva „obrázky z veľkomesta“ – *Koník* a *Odsúdil sa sám*⁸² – sa výrazne líšia od predchádzajúcich. Obidve poviedky pochádzajú z roku 1888, sú teda o desať rokov mladšie ako predchádzajúce diela. V obidvoch prípadoch nejde o úplne pôvodné prózy. Pod *Koníkom* sa Bachát podpísal nasledovne: „Dľa A. Čechova: B.“ Krátku prózu

⁸² Koník. Slovenské noviny 1888. č. 76. s. 1. a Odsúdil sa sám. Slovenské noviny 1888. č. 100. s. 1–2.

Odsúdil sa sám autor signoval takto: „Poslovenčil B.”⁸³ V poslednom prípade neuviedol, koho dielo poslovenčil. Ide o veľmi krátke dielka, ktoré nezaberajú ani polovicu novinovej strany. Slovenský motív tu okrem mien hlavných hrdinov úplne chýba. *Odsúdil sa sám* hovorí o rodinnej tragédii úspešného a mimoriadne statočného budapeštianskeho obchodníka Jána Verného, ktorého syn Anton však viedol nesporiadaný život, nepracoval, zabával sa a mnoho prehrával v kartách. Otec mu všetko odpustil, nevedel však synovi odpustiť nepoctivé falšovanie zmenky. Pred trestom a väzením Anton ušiel len tak, že spáchal samovraždu.

Poviedka *Koník* je ešte deprimujúcejšia a pôsobivejšia. Odohráva sa v nezdravej pivničnej izbe, v ktorej zomrela matka trojročného Miška. Pijan otec tradične nebol doma. Miško sedel v kúte, obhrýzal kôrku a nechápavo sledoval, čo sa deje okolo neho. Jediný, kto sa mu venoval, bola v dome bývajúca chudobná práčka, ktorá mu sľúbila koníka, ak nebude plakať a trpezlivo počká, kým ona vybaví úradné záležitosti okolo matkinej smrti. Koníka mu sľúbila aj starena, ktorá prišla obriadiť mŕtvolu. Otec-alkoholik chcel získať od úradníka peniaze na manželkin pohreb, aby ich mohol prepíť. Úradník však prehliadol jeho úmysel a peniaze dal spoľahlivejšej žene. Tá sa chvíľu starala aj o Miška, kým mu pohrebnícke kone neodviezli matku na cintorín. Otec bol totiž voči nemu grobian a nechal ho samého. Týmto sa aj končí krátky, ale emotívny príbeh mestskej chudoby, pochádzajúci síce z cudzích vzorov, no úspešne aplikovaný na budapeštianske pomery.

V Bachátových „obrázkoch z veľkomesta” je na jednej strane citel'né jeho postupné zmierenie sa s budapeštianskym prostredím, ale takisto aj postupná denacionalizácia jeho námetov a hrdinov. Táto denacionalizácia je čiastočne odrazom skutočných pomerov medzi slovenskými prisťahovalcami do mnohonárodnostného a dynamicky sa rozvíjajúceho hlavného mesta krajiny. Odráža však aj vnútorný vývoj autora, postupne čoraz viac opúšťajúceho pôvodnú literárnu tvorbu a venujúceho sa hlavne prekladom. Prečo k tomu došlo?

Daniel Bachát a jeho slovenskosť a uhorskosť

Bachát po svojom príchode do Budapešti nestratil hneď kontakt so slovenským literárnym svetom. Svedčí o tom jeho korešpondencia so Svetozárom Hurbanom Vajanským, s ktorým si nielen dopisovali a tykali, ale sa aj navštevovali, aspoň do roku 1883, keď Vajanský počas svojej návštevy výstavy obrazov ruských maliarov v Budapešti navštívil aj rodinu Bachátovcov.⁸⁴ O tejto výstavke písal Vajanskému Bachát už niekoľko dní predtým. List z 23. januára 1883 je zaujímavý aj tým, že dokumentuje

⁸³ Odsúdil sa sám. Slovenské noviny 1888. č. 100. s. 1–2.

⁸⁴ Podľa svedectva Bela Kleina-Tesnorskalského Vajanský spolu s ním býval niekoľko mesiacov na fare u Bacháta ako podnájomník. Zo spomienok však nevyplýva či išlo o Bachátovu faru v Pešti alebo ešte na Liptove. Z hľadiska ich známosti to však nie je podstatné. Tesnorskalský oboch svojich známych, Bacháta aj Vajanského spomína ako kamarátov. Pozri: Klein-Tesnorskalský, Belo: Literárne spory sedemdesiatych rokov. In: Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Matica slovenská. Turčiansky Sv. Martin, 1933. s.79.

Bachátov vzťah k slovenskému národnému pohybu po prvom desaťročí prežitom v Budapešti. V liste opísal Vajanskému svoju návštevu už spomínanej výstavy obrazov diel ruských maliarov v peštianskej výstavnej sieni, v tzv. „Múcsarnoku“. Spomenul v ňom aj svoj najčerstvejší zážitok: „Ako kupujem (fotografie pre Vajanského – H. I.) – osloví ma sluha po slovensky. A či sa oni Slovák? Áno, prosím pekne, z Bardijova Bartsch, ja chodím k nim do kostola. Som stolár a tu ako taký slúžim, mám slobodný byt a 40 zl. mesačného platu a pri výstavkách dôchodečky. I moja testiná, ač katolíčka, chodí k nim do kostola, vie po slovensky a páči sa jej to. Ona je matka chýrnej Blaháne a moja manželka je jej vlastná sestra. I predstavil mi ju. Staršia sestra, celkom sa ponáša na Hanku. Musel som mu sľúbiť výtisk z „Tót leány-u“. Matka vedie dom Hankin, barónkin Šplényi a býva s ňou tu v našom susedstve vo vlastnom už dome dcérinom. O tom ešte pomlč, aby to neškodilo chudákovi Bartschovi. Ja ho časom navštívim a budem sa vyzvedať od jeho ženy na rodinné pomery. Môže to byť pre nás interesantné ak odhalíme, že je Blaha pôvodu slovenského.”⁸⁵

V liste spomínaná Blaha bola významná a vo svojej dobe veľmi populárna maďarská speváčka Blaha Lujza, po slovensky Lujza Blahová (1850–1926). Pochádzala z Rimavskej Soboty. Pôvodne bola manželkou dirigenta Jána Blahu, potom baróna Ödöna Splényiho. Bachát tu spomína jej slovenské korene, ktoré vôbec neboli neznáme a trocha naivne si myslí, že by to Slováci mohli nejako využiť. Podstatné však je, že podľa citovaného listu slovenské národné hnutie a jeho predstavitelia ešte Bachátovi neboli úplne cudzí, aj on sa cítil čiastočne časťou tohto pohybu. Na druhej strane pravdou je aj to, že čoraz menej písal vyložene národne ladené alebo, použijúc výraz neskoršej smutnej epochy, tzv. „národne angažované“ prózy. Jednou z takýchto je poviedka *Mučedlnica* z roku 1880. Uverejnená bola v časopise *Orol* s konkretizujúcim podnázvom *Obrázok z upovedomelého života*. Tento „obrázok“ je vlastne akýmsi kompenzačným protipólom „obrázkov z veľkomestského života“, ktoré opisujú peštianske prostredie. Príbeh sa odohrával v jednej bližšie neurčenej hornozemskej župe, ktorú zmietali rozpory vyplývajúce so stupňujúcej sa maďarizácie.⁸⁶

Dvaja hlavní hrdinovia poviedky, Helenka a August, pochádzali so zemianskych rodín Jesenskvcov a Turínskvcov, ktoré síce už schudobneli, ale i napriek tomu si naďalej vyžadovali úctu a zvláštne, privilegizované zaobchádzanie od svojho okolia. Otcovia Kornel Jesenský a Dávid Turínsky poslali svoje deti do miestnej dedinskej školy, v ktorej sa učili aj deti sedliačkov, ale od učiteľa vyžadovali, aby ich deti sedeli oddelene. Okrem toho prísne dohliadali na to, čo sa ich ratolesti učili od slovensky orientovaného „národného učiteľa“ Rodomila Jarínskeho, ktorého mali napriek jeho občasným „zvláštnym“ názorom v dedine radi. Štvrté prikázanie napríklad vysvetľoval takto: „On vykladal prikázanie toto v ten smysel, že našou matkou je i vlast' naša a otcom národ, v ktorom sme sa zrodili a že týchto práve tak, ako telesných rodičov svojich ctíť a jím slúžiť máme.”⁸⁷ Toto pekné

⁸⁵ Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. III. Výber z listov 1860–1916. SAV. Bratislava, 1978. s. 80–81.

⁸⁶ *Mučedlnica*. *Orol* 1880. č. 8–12.

⁸⁷ Tamže s. 241.

vysvetlenie bolo síce mnohým rodičom neobvyklé, ale prijali ho. Deti sa však od svojho obľúbeného učiteľa naučili aj mnoho slovenských vlasteneckých pesničiek, čo sa nepáčilo zemanom. O učiteľovi sa začalo klebetiť v celej župe. Výsledkom tejto kampane bolo, že polovica rodičov na nasledujúci rok nedala k nemu svoje deti. Nátlak naňho vyvíjal aj slúžny, a tak sa učiteľ radšej vzdal a odišiel. Zasiate semeno sa však ujalo. Zapôsobilo hlavne na malé zemanské deti, na už spomínaného Augusta a Helenku. Helenku poslali do ústavu pre mladé dámy, August sa začal učiť za pravotára. Svoje slovenské presvedčenie si však zachovali a pestovali ďalej. Zle sa vodilo hlavne Helenke, ktorej zakazovali hovoriť po slovensky a čítať slovenské knihy. „Hanbite sa vy zemanské dcéry tou ohyzdnou trpáckou rečou slovenského ľudu ústa svoje si pošpiniť.“ – hovorievali mladým slečnám v internáte. Nakoniec Helenku po mnohých intrigách zo školy vyhodili. Predtým ju však dva týždne „týrali“ tým, že ju nútili spievať maďarské vlastenecké pesničky, ako napríklad „Hazádnak rendületlenül“. Po návrate domov sa o Helenku začal zaujímať slúžny Létásy, ktorý si ju s podporou jej otca nakoniec aj vzal. Podarilo sa im totiž Helenku presvedčiť, že jej milý August zomrel. Slúžny bol však tyran, ktorý sa bál, že mu manželkina slovenskosť uškodí. Spálil jej slovenské knihy a synčeka Árpáda, ktorého Helenka potajomky volala Mirko, dal na výchovu vo vlasteneckom, t.j. maďarskom duchu k manželkinej odvekej nepriateľke z ústavu Irme. Tá sa ako podžupanova manželka stala krstnou matkou malého Árpáda. Ustrkovaná a osudom takto prenasledovaná Helenka nakoniec zomrela. Politicky však skrachoval aj samotný Létásy, ktorému po neúspešnom procese nasmerovanom proti panslávom, hlavný župan naznačil, aby sa vzdal funkcie. Malého Árpáda zverili do výchovy Jarinskému, ktorý sa medzitým stal učiteľom slovenského gymnázia.

Celá poviedka nie je z literárneho hľadiska nejako zvlášť zaujímavá. Zaujímavá je skôr ako dokument, zobrazujúci Bachátove názory na otázky národovectva, vlastenectva a maďaronstva okolo roku 1880. Všetci jej pozitívni hrdinovia sú uvedomelí Slováci – Helenka Jesenská, August Turínsky aj Rodomil Jarinský. Všetci záporní hrdinovia sú buď aktívni maďaróni alebo na vlastencov sa hrajúci zemani, ktorí tu však nie sú zobrazení ako rodení Maďari. Ich „maďarstvo“ je nadobudnuté, je výsledkom vedomej voľby. Maďari v poviedke vlastne ani nevystupujú. Riaditeľka ústavu pre mladé dámy sa len tvárila, že nevie po slovensky. Aj ona bola slovenského pôvodu, ale sa zaň hanbila.⁸⁸ Protipanslavistický „preborník“ slúžny Létásy mal taktiež problémy so svojou identitou: „Čím slabšie bolo národné presvedčenie jeho samého, on sa staväl byť patriotom tretej próby, ale nie z presvedčenia, jeho presvedčenie šlo z brucha a tým viacej nenávidel presvedčenia svojej manželky a vôbec každé opravdové presvedčenie.“⁸⁹ Ďalej autor v poviedke naznačil, že národovci nemuseli bojovať len s maďarónskymi slúžnymi, ale častokrát aj s nepochopením svojho okolia. Veď pod vplyvom kampane proti učiteľovi Jarinskému sa od neho neodvrátilo len miestne zemianstvo, ale polovica dediny, ktorá k nemu neposlala svoje deti. Takisto, keď Jarinského zatkli a ako pansláva chceli postaviť pred súd, časť verejnej mienky to podporovala. Najdôležitejšie však je, že Bachát sa v tejto poviedke pokúsil sformulovať aj

⁸⁸ Tamže s. 262.

⁸⁹ Tamže s. 333.

svoje stanovisko k otázke národnosti a vlasti. Jeho stanovisko tlmočil už spomínaný Jarinský, ktorý vstúpil do detí, „že našou matkou je i vlasť naša a otcou národ, v ktorom sme sa zrodili a že týchto práve tak, ako telesných rodičov svojich čítaj a jím slúžiť máme.“⁹⁰ Došlo tu k určitému posunu oproti Bachátovmu stanovisku v otázke vlastenectva z roku 1872. Vtedy v poviedke *Svoj k svojmu* ústami pani Javornickej tvrdil, že „vlasť je len hruda zeme, ale národ je živý jej obyvateľ“. Pre hrdinov poviedky z toho vyplývalo, že pomáhať je potrebné nielen vlasti, ale aj národu. Ohľadne Uhorska Javornická vyhlásila: „Pre náš národ bolo Uhorsko podnes ešte len macochou vzdor tomu, že on jemu bol vždy verným dieťaťom...“⁹¹ Prirodzene, to neznamena, že by Bachát predtým podceňoval otázku vlastenectva, svedčí to len o zmene akcentov v jeho myslení.

Vzťah k národnému hnutiu a k uhorskému vlastenectvu, pod ktorým sa však často skrýval o asimiláciu nemadžarských národov sa usilujúci maďarský nacionalizmus, vôbec nepredstavoval pre Bacháta abstraktný problém. Od svojho príchodu do hlavného mesta sa takpovediac dennodenne musel vyrovnávať s touto otázkou. Bachátova situácia po príchode do Budapešti nebola jednoduchá nielen pre spomínané nezhody medzi peštianskymi slovenskými evanjelikmi, ale aj z národnostného hľadiska. Bachát, ktorý bol v predchádzajúcom desaťročí mimoriadne aktívny v slovenskom národnom hnutí, sa dostal do Budapešti práve v čase čoraz intenzívnejších kampaní proti panslavizmu. Tie boli často spájané s evanjelickou cirkvou, ktorú mnohí maďarskí nacionalisti považovali za nevlasteneckú, dokonca za protiuhorskú, a to hlavne pre deklarovanú slovenskosť mnohých jej kňazov, učiteľov a veriacich. Okrem toho pod nátlakom svetských kruhov maďarizačné tendencie začali silnieť tiež medzi evanjelickou cirkevnou hierarchiou.

Bachátova situácia bola špecifická aj tým, že bol farárom Slovákov žijúcich svojim spôsobom v diaspóre, teda na cudzojazyčnom území. V roku 1850 žilo v Pešti 4187 Slovákov, v Budíne 1307. Ich počet však neustále stúpал, hlavne v súvislosti s prudkým rozvojom mesta v časoch dualizmu. Podľa oficiálnych štatistík žilo v Budapešti v roku 1880 už 21.847 (6,1%) Slovákov, v roku 1890 27.449 (5,6%), v roku 1900 24.091 (3,4%) a v roku 1910 20.359 (2,3%).⁹² Český vedec Lubor Niederle vo svojej práci o uhorských Slovákoch uvádza nasledovné údaje – v roku 1890 tvorili Slováci 5,6% obyvateľstva Budapešti. Ich percentuálny pomer však ku koncu storočia poklesol na 3,5%-a (v roku 1900).⁹³ Samozrejme, počet po slovensky hovoriacich obyvateľov bol vyšší, mnohí tu dočasne žijúci nádenníci alebo slúžky sa zavše ani nedostali do štatistík. Niektoré odhady hovoria až o 50.000 a viac tu žijúcich Slovákoch.⁹⁴ Hoci Slováci tvorili nezanedbateľnú časť obyvateľstva hlavného mesta (po Maďaroch a Nemcoch boli podľa početnosti tretí v

⁹⁰ Tamže s. 241.

⁹¹ Bachát, Daniel: *Svoj k svojmu*. Orol 1872. č. 3–6. s. 113.

⁹² Thirring, Gusztáv: *Budapest félszázados fejlődése 1873–1923*. Budapest Székesfőváros Statisztikai közleményei. 53. Budapest, 1925. a Anna Kováčová: *Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu*. in: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége*. Red. Míchál Hrivnák. Budapest, 1998. s. 41.

⁹³ Niederle, Lubor: *Národopisná mapa uherských Slovákov na základe sčítaní ľudu z roku 1900*. Praha, 1903. s. 121.

⁹⁴ Ábrahám, Barna: *Vydávanie slovenskej tlače a kníh v Budapešti v období dualizmu*. in: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...* s. 57.

poradí), predsa len svojou organizovanosťou a sociálnym postavením zaostávali za nemeckou alebo židovskou komunitou, nehovoriac už o väčšinových Maďaroch. Ich celkové zázemie a potreby sa líšili od potrieb Slovákov žijúcich napríklad v Liptove alebo Turci. Skoro všetci Slováci, ktorí sa tu chceli uplatniť v živote, bezpodmienečne sa museli naučiť po maďarsky. Život v mnohonárodnostnom hlavnom meste zasa prinášal so sebou množstvo zmiešaných manželstiev. Toto všetko vplývalo na pomerne rýchlu asimiláciu slovenských prisťahovalcov do hlavného mesta. Pomadžarčenie už v prvej generácii dosahovalo 50%-nú úroveň. V roku 1910 sa len približne 20% slovenských prisťahovalcov hlásilo k slovenskej reči aj po prežití dvoch- troch desaťročí v Budapešti. V druhej generácii, teda medzi deťmi prisťahovalcov, bol pomer pomadžarčených v roku 1880 62%, v roku 1910 však už prekročil 90%-nú hranicu.⁹⁵ Kňaz, pôsobiaci v takomto prostredí, to všetko musel zobrať do úvahy. Okrem toho bol Bachát od roku 1874 seniorom nielen slovenských, ale aj nemeckých a maďarských veriacich, ktorí tvorili väčšinu jeho seniorátu. Musel teda súčasne vyhovieť viacerým očakávaniam a tlakom z rôznych strán.

O Bachátovi bolo v Budapešti všeobecne známe, že je slovenského pôvodu, veď bol kňazom slovenských evanjelikov hlavného mesta. Ich počet sa pohyboval okolo 3000.⁹⁶ (Až 80% slovenskej komunity hlavného mesta tvorili katolíci). Slovenskí evanjelici si Bachátu v roku 1873 zvolili s ohľadom na jeho organizačné schopnosti, ktoré nadobudol počas pôsobenia na Liptove. Táto časť jeho minulosti bola jednoznačne slovenská. Po príchode do Budapešti začal tam, kde v Liptove skončil – organizoval, písal, lobbboval, a to nielen na užšom cirkevnom poli, ale aj medzi peštianskymi Slovákmí všeobecne. V prvých rokoch po príchode do hlavného mesta bol napríklad zodpovedným vedúcim „poučnej“, t. j. literárnej a vedeckej sekcie Slovenského spolku v Pešti, ktorý bol od roku 1869 jednou z hlavných organizácií budapeštianskych Slovákov. Pravdou však je aj to, že činnosť spolku bola v tomto období skôr sporadická a čoraz viac stagnovala. Na výraznom oživení slovenského spolkového života koncom 19. storočia sa však starnúci Bachát už aktívne nezúčastnil.

Svoj vzťah k slovenskému národnému hnutiu musel teda Bachát pod vplyvom okolností a okolia postupne modifikovať. Často ho k tomu nútili aj udalosti presahujúce hranice jeho pôsobiska. Rok po jeho príchode do hlavného mesta sa predstavenstvo budapeštianskeho seniorátu na svojom zasadnutí 10. decembra 1874 zaoberalo otázkou zaujatia stanoviska k úradnému zatvoreniu revúckeho a martinského gymnázia. Ináč práve na tomto zasadnutí zvolili Bachátu za budapeštianskeho seniora. Prijaté stanovisko seniorátu deklarovalo, že vnútorný autonómny život cirkvi považujú za hodný zachovania aj v oblasti škôl, i keď ide o školy s národnostným jazykom, na druhej strane považovali za prirodzené, že pod heslom cirkevnej autonómie a pestovania národnostných jazykov nemôže byť napádaná vlasť a jej zákony.⁹⁷ Hoci zo zápisnice

⁹⁵ Szarka, László: Pešť a Budín ako politické centrá Slovákov. in: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Red. Michal Hrivnák. Budapest, 1998. s. 83.

⁹⁶ Kovács, Anna: cit. d. s. 186.

⁹⁷ Zápisnica zo zasadnutia budapeštianskeho evanjelického seniorátu z 10. decembra 1874. s. 4. (zápisnica, ako aj všetky neskôr citované zápisnice sú vedené v maďarčine – I. H.) EOL Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889.

nevyplyva, aké bolo Bachátove konkrétne osobné stanovisko, nie je pravdepodobné, že by sa prijatému stanovisku nejako vzpíeral, veď ináč by ho neboli zvolili za seniora budapeštianskeho seniorátu.⁹⁸

Tlak na Bacháta prichádzal aj zhora, zo strany superintendenta banského dištriktu Gustáva Szeberényiho, o čom svedčia aj jeho listy a obežníky seniorom, v ktorých ich inštruoval, ako majú reagovať na obvinenia z panslavizmu, a zároveň ich vyzýval, aby urobili vlastenecké vyjadrenia. V liste zo 7. marca 1875 superintendent zdôraznil, že sa nesmú nechať bez povšimnutia obvinenia z nedostatku vlastenectva, ktorými častovala maďarská tlač evanjelickú cirkev. Verejný protest však chcel spojiť s vyhlásením, v ktorom sa aj evanjelickí kňazi a učitelia otvorene prihlásia k jednotnému a nedeliteľnému uhorskému národu nezávisle od toho, v akom jazyku sa obracajú k svojim veriacim, o ktorých „zvláštnej politickej roli a činnosti nechcú ani počuť“. Okrem toho sa treba dištancovať od národnostných hnutí, ktoré vo všetkom žiadajú paritu s Maďarmi. Tieto hnutia a ich privrženici čerpajú z takzvaných federalistických myšlienok, ktoré prichádzajú z Čiech. V záujme vyjasnenia pojmov však Szeberényi vyhlásil aj to, že ak „niekto podporuje slovenskú cirkevnú literatúru, že súc slovenským kňazom vie lepšie po slovensky než po maďarsky, že si ctí slovenské cirkevné inštitúcie, ale ináč je politicky Uhor a je natoľko vlastenecky citiaci, že kde len môže snaží sa slovom i činom napomôcť spoločným uhorským záujmom, ten je určite takým istým uhorským vlastencom, ako hociktorý rodený Maďar“.⁹⁹ Tí cirkevní činitelia, ktorí cítia a konajú ináč, ako v liste naznačil Szeberényi, nech robia, čo chcú, ale nemali by ohrozovať dobré meno a záujmy evanjelickej cirkvi. Podľa superintendenta, ak niekto politicky presadzuje slovanský prvok, stavia síce most k slovanskému živlu, ale takisto zároveň pracuje na rozplynutí domácich Slovákov, podobne ako tí činitelia, čo ich chcú hoci aj násilím pomaďarčiť.¹⁰⁰

V roku 1882 bola evanjelická cirkev v tlači a publicistike znovu napadnutá. Szeberényi na vzniknutú situáciu reagoval ďalším listom, v ktorom sa zamýšľal na tým, prečo je jeho cirkev opakovane napádaná ako nevlastenecká a panslavistická. Uznal síce, že obvineniami z panslavizmu v Uhorsku častujú ľudí bez vážnejšieho rozmyslu, hlavne ak ide o osoby slovenského pôvodu, čo môže i sám dokázať na vlastnej skúsenosti, ale predsa sa znovu pokúsil určiť hranice, v ktorých rámci možno ešte niekoho považovať za uhorského vlastenca. Superintendentov list Bachátovi z 26. januára 1882 sa teda pokúšal definovať, kde je tá hranica, v rámci ktorej sa ešte navzájom nevylučuje uhorské krajinské vlastenectvo a používanie materinského jazyka. Podľa Szeberényiho je uhorským vlastencom ten, kto uznáva maďarčinu za krajinský diplomatický, t.j. sprostredkujúci a dominantný jazyk, ďalej ten, kto je ochotný obety v záujme vlasti a ten, kto majúci vždy na očiach jednotu štátu postupne vštepuje lásku a oddanosť k vlasti do duše svojich žiakov. Evanjelická cirkev, ktorá tradične kladie veľký dôraz na vzdelávanie, sa však nemôže

⁹⁸ Podľa hlásenia budapeštianskeho seniora o náboženskom a morálnom živote, ako i o hmotných pomeroch seniorátu z roku 1903, pod budapeštiansky seniorát patrilo v zmysle údajov jednotlivých zborov 37.719 evanjelických veriacich, podľa sčítania ľudu z roku 1900 dokonca až 38.811. EOL.

⁹⁹ List superintendenta Gusztáva Szeberényiho seniorom z 7. marca 1875. (v maďarskom jazyku) EOL. Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889, 265/875.

¹⁰⁰ Tamže List superintendenta...

vzdať opatery a pestovania jazyka svojich veriacich cirkevníkov, veď práve cez rodný jazyk vedie cesta do ich duší. Pritom v samotnom banskom dištrikte mala evanjelická cirkev 226.000 slovenských a 70.000 nemeckých veriacich. Tento fakt cirkev nemohla nevziať do úvahy. Týmto však mala byť jej úloha podľa superintendenta splnená. Každá „prehnaná snaha“, úsilie, každá národná ašpirácia a snaha o osobitnú štátnosť boli podľa Szeberényiho protištátnymi a protivlasteneckými. Jazyk bol v jeho ponímaní len prostriedkom na dosiahnutie cieľa, ktorým môže byť len úspešné napredovanie vlasti. To boli teda tie kritériá, v rámci ktorých bola evanjelická cirkevná hierarchia a čiastočne aj svetské úrady ešte ochotné niekoho považovať za verného vlastenca.¹⁰¹

Podobné, hoci voči maďarizačným snahám a útokom kritickejšie názory prezentoval Szeberényi aj v osobnom liste seniorovi Bachátovi z decembra 1882. List je napísaný po maďarsky a jeho štýl svedčí o vzájomnej úcte a korektných vzťahoch pisateľa aj adresáta. Okrem takpovediac pracovných otázok, týkajúcich sa cirkevnej agendy, sa list dotkol aj útokov budapeštianskej nacionalistickej tlače proti evanjelickej cirkvi. Szeberényi tu spomína, že sa niektoré „deštruktívne živly“ pokúšajú rozvracať cirkev pod rúškom maďarizácie a vlastenectva. Superintendent avšak podľa svedectva listu nemal chuť „podľahnúť“ tlaku a začať zdôrazňovať na všetky strany svoju maďarskosť a vlastenectvo, hoci si doba vyžaduje možno práve tento postoj. Szeberényi sa chcel pokúsiť skôr sprostredkovať, ale ako píše, jeho snahu vyjadrenú v obežníku pochopil len budapeštiansky seniorát. Svoju pozíciu videl superintendent niekde medzi radikálnymi, resp. tzv. „prílišnými“ (po maďarsky použil slovo „túlzók“, ktoré sa dá do slovenčiny preložiť aj ako „nadsadenými“, „prehnanými“) Slováckmi a maďarizátormi.¹⁰² Ku vzťahu superintendenta Gusztáva Szeberényiho a seniora Daniela Bacháta snáď ešte možno poznamenať, že Szeberényi v polosúkromných listoch už od začiatku vystríhal mladého kňaza pred politikou a národnostnou otázkou. V liste zo 16. mája 1873, v ktorom superintendent dáva krátke rady začínajúcemu slovenskému farárovi v Pešti, mu výslovne kládol na srdce, aby nechal národnostnú otázku stranou. Ináč zdá sa, že si superintendent mladého kolegu a podriadeného skoro obľúbil, o čom svedčí aj to, že už koncom roka sa Bachátovi pokúsil „dohodiť“ preklady, ktorými si tento mohol trochu finančne priliepať. Vo svojom liste zo 17. novembra 1873 výslovne píše: „Ja ale úprimne vyznám, že ako som si Vás obľúbil, tak sa z ohľadu hmotného o Vás bojím...“¹⁰³ Zaujímavé je taktiež, že hoci spočiatku si Szeberényi a Bachát dopisovali po slovensky, od osemdesiatych rokov superintendent prešiel na maďarský jazyk, o čom svedčia jeho vtedajšie listy.¹⁰⁴ Samozrejme obežníky boli písané pravidelne po maďarsky.

¹⁰¹ List superintendenta Gusztáva Szeberényiho seniorovi Danielovi Bachátovi z 26. januára 1882. (v maďarskom jazyku) EOL Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889. Národnostné vlastenecké záležitosti P.131/1882.

¹⁰² List superintendenta Gusztáva Szeberényiho seniorovi Danielovi Bachátovi z decembra 1882. (v maďarskom jazyku) 1234 /1882. EOL

¹⁰³ List superintendenta Gusztáva Szeberényiho Danielovi Bachátovi zo 17. novembra 1873. (v slovenskom jazyku) EOL Pesti szlovák gyülekezet iratai. Szeberényi levelei Bacháthoz. 111. krabica (111. doboz)

¹⁰⁴ Listy zo 16. mája a 17. novembra 1873, resp. z 2. augusta 1874 sú písané po slovensky, listy z 25. novembra 1883, z 11. augusta 1884 a z 10. júla 1885 sú písané už maďarčinou. EOL Pesti szlovák gyülekezet iratai 111. krabica

Všetko nasvedčuje tomu, že Bachát si postupne tieto odporúčania a rady vzal k srdcu. Veď útoky proti evanjelickej cirkvi z roku 1882 sa týkali aj jeho osobne. János Thébusz, píšuci pod menom Felvidéky, autor štvavej knihy *Protestantizmus és panslavizmus* konkrétne napadol osobu Bacháta, „ktorý sa navonok tvári ako vlastenec... v srdci však predsa len holduje panslavistickým ideám a slúži panslavistickým záujmom.“¹⁰⁵ Výsledkom týchto útokov bol horeuvedený obežník superintendenta Szeberényiho, v ktorom vyzval napadnuté cirkevné zbory, aby vo vlasteneckých vyhláseniach odmietli obvinenia z panslavizmu. Peštiansky slovenský cirkevný zbor to aj urobil, ale Bachát ako osobne napadnutý ponúkol seniorátu aj svoju demisiu, ktorú však tento neprijal a vyjadril mu dôveru.¹⁰⁶ Slovenské národné motívy už od sedemdesiatych rokov ustupovali v Bachátovej tvorbe do pozadia, ale teraz sa takmer úplne strácajú. Pre istotu sa radšej intenzívnejšie začal zaoberať cirkevnou literatúrou a prekladmi. Prekladal hlavne z maďarskej a čiastočne aj z ruskej a západoeurópskej literatúry. Bachátom najčastejšie prekladaní maďarskí autori boli Kálmán Mikszáth, Mór Jókai, János Arany, Sándor Petőfi, Vilmos Győri a iní. Najbližší z nich mu bol pravdepodobne Kálmán Mikszáth, ktorého vo svojom kostole dokonca dvakrát sobášil (v roku 1873 a 1883) a raz rozviedol (v roku 1877).¹⁰⁷ Z jeho diel preložil do slovenčiny román *Lohynská zelina* ako i nespočetné množstvo kratších poviedok a článkov. Posledné uverejňoval v rozličných slovenských novinách a časopisoch.

Bachát bol vždy publicisticky veľmi činný. Publikoval skoro vo všetkých významnejších slovenských periodikách svojej doby. Od začiatku veľa prispieval do takých orgánov slovenského národného hnutia, ako boli politické noviny *Pešťbudínske vedomosti*, potom *Národné noviny*, slovenské literárne časopisy a almanachy *Sokol*, *Orol*, *Nitra*, *Dunaj* (tento aj sám redigoval). Svoje články posielal jedno obdobie aj do liberálnejších Bobulových *Slovenských novín*, ktoré boli kritické voči dominantnému národno-konzervatívne smeru slovenskej národnej politiky. Po roku 1882 však prestal publikovať vo vyložene národne orientovaných slovenských novinách a časopisoch. Od roku 1885 písal a prekladal už len do provládnych *Slovenských novín* Viktora Hornyánszkeho a do podobne orientovaného a financovaného dvojtyždenníka *Vlast' a svet*. Tento vychádzal od roku 1876 v edícii *Uhorsko-krajinského vzdelávacieho spolku slovenského*, teda vlastne z prostriedkov zrušenej *Matice slovenskej*. Nakoľko jedným z jeho cieľov bolo vychovávať ľud, časopis prinášal rozličné užitočné rady o hospodárení, obchode, výchove detí, počasi, alkoholizme, ochrane zdravia a podobne. Okrem toho publikoval mnoho článkov a obrázkov o hradoch, o Budíne, ďalej preklady z diel maďarských autorov, ako aj zaujímavosti zo sveta. Tento svojim spôsobom rodinný magazín hlásal bezpodmienečnú lojalitu k Uhorsku a vlastenectvo. Na jeho stránkach viackrát napadli martinskú „panslávskú“ skupinu, na druhej strane však *Vlast' a svet* popierali obvinenia z toho, že napomáhajú pomadžarčovaniu Slovákov.¹⁰⁸ Prirodzene, tento časopis sa nepáčil mnohým národne orientovaným slovenským intelektuálom a

¹⁰⁵ Felvidéky: *Protestantizmus és panslavizmus*. Budapest, 1882. s. 111–113.

¹⁰⁶ Zápisnica zo zasadnutia budapeštianskeho evanjelického seniorátu z 28. septembra 1882. s. 2.

¹⁰⁷ Kovács, Anna: cit. d. s. 197.

¹⁰⁸ Ábrahám, Barna: cit. d. s. 61.

činiteľom. Napriek tomu Ján A. Wagner, slovenský advokát a podnikateľ patriaci do blízkeho okruhu významného slovenského politika Milana Hodžu, pripustil, že do určitej miery aj takýto dvojtýždenník bol užitočný pre Slovákov, lebo vďaka svojmu niekoľkotisícovému nákladu a jeho bezplatnej distribúcii aspoň učil čítať pospolitý ľud.¹⁰⁹

Podobná bola situácia *Slovenských novín*, ktoré všeobecne považovali za provládne. Ich oficiálnym cieľom bolo taktiež hmotné a morálne pozdvižnutie slovenského ľudu, čo by zároveň slúžilo aj blahu vlasti. Za svoje východisko pokladali ideu uhorskej štátnosti a ústavnosti a požadovali plnenie vlasteneckých povinností. To však neznamenalo nekritické velebenie hornouhorských pomerov, pričom za neutržateľné označovali okrem biedy aj neblahé vzťahy medzi „panslávmi“ a „maďarónmi“.¹¹⁰ Na druhej strane však častokrát zdôrazňovali význam jednoty štátu a štátneho jazyka.

Do oboch spomínaných periodík prispieval Bachát prekladmi i pôvodnými článkami. Zo 60 článkov a publikácií, ktoré vyšli v rokoch 1886 až 1892 v časopise *Vlast a svet* bolo 27 prekladov. V pôvodných článkoch sa usiloval vyhybať otvorenému politizovaniu, určitým témam sa však nevedel úplne vyhnúť. Pri príležitosti vymenovania za ministerského predsedu napísal napríklad článok *Gróf Július Szapáry*, v ktorom vecne, sucho a pomerne neutrálne opísal túto postavu uhorskej politiky.¹¹¹ V článku *Učiteľský stav* pochválil ministra školstva Csákyho za to, že chce zaviesť penzie pre učiteľov.¹¹² V článku *Svätá koruna* zase pri príležitosti sviatku v tradičnom uhorskom konštitucionalistickom duchu krátko opísal históriu svätoštefanskej koruny, ktorá „je odznakom našej slobody a neodvislosti“. Nezaoberal sa celou jej históriou, ale len obdobím panovania Jozefa II. Svoj článok zakončil takto: „Občania uhorskí! Iste pocítili ste v srdci svojom opravdovú radosť v ten pamätný deň. Hľadte v dôvere ku korune Svätého Štefana, ktorá je odznakom našej krajinskej slobody. Bráňte túto slobodu do posledného dychu svojho. Plňte verne svoje vlastenecké povinnosti. Keď bude treba obetujte za svoju milovanú vlasť život a krv. Tým najlepšie dokážete svoju úctu ku svätej korune uhorskej. Tak iste dosiahnete, že sloboda našej vlasti bude trvať na veky!“¹¹³ Tieto články síce nie sú maďarónske a nepriateľské voči národnému hnutiu, ale cítiť z nich už príklon k oficiálnemu vlastenectvu, hoci aj bez protislovenskej „nadpráce“, takej charakteristickej pre iných publicistov tej doby.

V súvislosti s Bachátovou prekladateľskou činnosťou treba však spomenúť, že prekladať začal už skôr, teda dávno predtým, ako ho začali napádať šovinistickí novinári. Aj vďaka týmto prekladom, ktorými medzi Slovákami popularizoval maďarskú literatúru, ako i vďaka jeho pôvodnej tvorbe, ho v roku 1879 prijali za člena korešpondenta *Kisfaludyho spoločnosti*, t. j. *Kisfaludy Társaság*-u, ktorá bola jednou z najprestížnejších maďarských literárnych spoločností. Vo svojej inauguračnej reči, ktorá odznela 28.

¹⁰⁹ Wagner, Ján A.: Rozpomienky na Pešť. in: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Red. Anton Štefánek. Praha, 1930. s. 200. (ďalej len: Wagner, Ján A.: cit. d.)

¹¹⁰ Ábrahám, Barna: cit. d. s. 61.

¹¹¹ Gróf Július Szapáry. *Vlast a svet*. 1890. č. 7. s. 98–99.

¹¹² Učiteľský stav. *Vlast a svet*. 1890. č. 8. s. 114.

¹¹³ Svätá koruna. *Vlast a svet*. 1890. č. 6. s. 82.

januára 1880, v krátkosti predstavil dejiny literatúry „skromného a literárne ešte len dozrievajúceho slovenského ľudu”.¹¹⁴ Primerane stereotypom a mýtom svojej doby zdôraznil blízkosť slovenského ľudu k prírode. Ako hlavnú tému svojej inauguračnej reči si zvolil básnické dielo Andreja Sládkoviča *Detvan*, ktoré podľa neho dobre vystihuje podstatu a povahu Slovákov. Okrem Sládkoviča (podľa dobových zvyklostí jeho meno sa píše v maďarskom texte vždy v maďarskej verzii, teda Szládkovics András) vyzdvihol zo slovenskej literatúry ešte úlohu Antona Bernoláka, Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika, Jána Hollého a iných. Spomedzi podporovateľov Bernoláka spomenul predovšetkým Alexandra Rudnaya, uhorského prímasa a ostrihomskeho arcibiskupa. Zo štúrovskej generácie považoval za najlepších Jána Kalinčiaka a už spomínaného Andreja Sládkoviča. V jeho *Detvanovi* Bachát vyzdvihol hlavne autenticnosť, ľudovosť a hodnovernosť tohto diela, ktoré dobre odráža mentalitu a zvyky Slovákov. Z diela podľa Bacháta chýba dominantný hrdina a výraznejší hrdinský čin, veď Sládkovič chcel byť verný charakteru svojho ľudu. Slováci totiž nie sú bojovní, ale skôr mierumilovný národ. Keď je to nevyhnutné, vedia byť síce dobrými vojakmi, ale najradšej majú tiché a pokojné domáce práce a roboty, pri ktorých nemusia opustiť svoje rodné kopce a doliny. Tento obraz slovenského ľudu zodpovedal nielen romantickým predstavám slovenských intelektuálov o mierumilovných a „holubičích” Slovákoch, ale svojim spôsobom aj dobovým predstavám, túžbam a očakávaniam tých intelektuálnych predstaviteľov väčšinového národa, ktorí boli ochotní nevidieť za všetkým slovenským len ruskú „panslavistickú” intrigu. Takýmto autorom bol napríklad Imre Gáspár, autor jednej z prvých „slovakistických” kníh o slovenskom ľude a jeho poézii v maďarskom jazykovom prostredí. Samozrejme, aj Gáspár bol zaťažený mnohými dobovými predsudkami a snažil sa postaviť do protikladu „slovansky orientované” Kollárove a „slovenské” Sládkovičove básnické dielo, napriek tomu vo svojej knihe *Hazánk tót népe* zdôrazňoval škodlivosť a prehnanosť označovania všetkých slovensky zmýšľajúcich a tvoriacich autorov za panslávov. Andreja Sládkoviča si ctil a považoval ho za najlepšieho a najautentickejšieho slovenského básnika.¹¹⁵ Vo svojom útlom diele sa okrem iných autorov krátko venoval aj tvorbe Daniela Bacháta, ktorého spomínal pod jeho básnickým menom Dumný, a ktorého považoval za talentovaného autora svojej generácie.¹¹⁶ Dokonca pod názvom *Gyermekek játszanak...* publikoval aj preklad jednej Bachátovej básne.¹¹⁷ Bolo by však pravdepodobne veľkým zjednodušením tvrdiť, že Bachát obraz slovenského ľudu vo svojej inauguračnej prednáške namaľoval takýmto spôsobom neúprimne, pokrytecky, tendenčne a úmyselne poklonkujúc pred niektorými dobovými maďarskými intelektuálnymi predstavami. Skôr tu išlo o stotožnenie sa so súdobými slovenskými a niektorými umiernenjšími maďarskými predstavami, ktoré postupne skĺbil v jeden celok, pravda, taktiež pomerne tendenčný.

¹¹⁴ Bachát Dániel: Szládkovics András „Detvan” című költeményéről. A Kisfaludy-társaság évlapjai. Új folyam. 15. zväzok. 1879/1880 Budapest, 1881.

¹¹⁵ Gáspár, Imre: Hazánk tót népe. (A tót nép, a tót költészet). Tettey Nándor és társa. Budapest, 1879. s. 11.

¹¹⁶ Tamže s. 110.

¹¹⁷ Tamže s. 140–145.

Prirodzene, vplyv udalostí z prvej polovice osemdesiatych rokov sa neodrazil len na Bachátovej publicistickej činnosti, ale aj na cirkevnom poli, ktoré predsa len bolo preňho najdôležitejšie. Aj v tejto sfére musel už od svojho príchodu do hlavného mesta robiť väčšie či menšie kompromisy. V roku 1883 sa napríklad budapeštiansky seniorát zaoberal návrhom, podľa ktorého by sa mali bohoslužby nemaďarských zborov konať v maďarskom jazyku. Spomedzi piatich budapeštianskych zborov tento návrh podporili všetky tri maďarské spoločenstvá, nemeckí evanjelici však celý návrh rázne odmietli. Slováci zaujali formálne kompromisné stanovisko, ktoré v skutočnosti skôr znamenalo diplomatické odmietnutie podstaty návrhu. Zavedenie maďarských bohoslužieb pokladali za vnútornú vec každého cirkevného zboru. Čo sa týka návrhu zriadenia stálej komisie, ktorej úlohou by bolo zabezpečiť maďarský preklad najpoužívanějších slovenských a nemeckých cirkevných textov, proti tomu už Slováci nemali námietky.¹¹⁸ Nemecké odmietnutie bolo teda razantnejšie a jednoznačnejšie, ale ich situácia bola o niečo ľahšia, ako situácia slovenských evanjelikov, ktorých neustále podozrievali z nedostatku vlastenectva a panslavizmu.

O desať rokov neskôr sa budapeštianski slovenskí evanjelici na čele s Bachátom odhodlali už na väčší ústupok. Snažiac sa vyhovieť rozhodnutiu vyšších cirkevných orgánov a zákonov, v ktorých zmysle by sa z názvov jednotlivých zborov malo vynechať jazykové označenie, ako prví sa zriekli označenia „slovenský“ a v roku 1893 ho nahradili „etnicky neutrálnym“ názvom „budapeštianska evanjelická cirkev a.v. z Kerepešskej (neskôr Rákocziho) cesty“.¹¹⁹ Příklad Slovákov však nenasledovali nemeckí a maďarskí spoluveriaci, ktorí aj naďalej používali na svoje označenie etnický názov.

Svoju osobitosť a organizačnú autonómiu v rámci Budapešti sa však slovenským evanjelikom podarilo uchovať až do konca Uhorska. Maďarský evanjelický zbor z Deákovho námestia totiž začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia prišiel s nápadom zjednotenia troch peštianskych evanjelických zborov do jedného celku. Slovenský zbor z Kerepešskej cesty však s týmto nesúhlasil, čo v roku 1894 zobralo na vedomie aj valné zhromaždenie budapeštianskeho seniorátu. Géza Wágner, nový dozorca maďarských evanjelikov v Pešti, sa nevzdal zjednocovacích úsilí, čo slovenských evanjelikov prinútilo k tomu, aby v roku 1898 na svojom valnom zhromaždení napísali protestný list, ktorý poslali valnému zhromaždeniu seniorátu a banského dištriktu. Týmto sa znovu podarilo ubrániť zjednocovacím tendenciám, ktoré však napriek tomu neustali a v roku 1913, teda už po Bachátovej smrti, sa znovu prihlásili k slovu. Zjednoteniu evanjelických zborov hlavného mesta nakoniec okrem slovenských protestov zabránilo vypuknutie prvej svetovej vojny.¹²⁰ Slovenský jazykový charakter si zbor z Kerepešskej cesty uchoval až do konca Uhorska, o čom svedčia aj každý rok vydávané krátke publikácie alebo skôr zošity o hlavných udalostiach uplynulého roka a o duchovnom a materiálnom stave zboru. Tieto vychádzali pod názvom *Zpráva cirkve ev. augš. v. na Kerepešskej ceste v Budapešti*.

¹¹⁸ Zápisnica zo zasadnutia budapeštianskeho evanjelického seniorátu z 24. septembra 1883. s. 4–5. EOL

¹¹⁹ Zápisnica zo zasadnutia budapeštianskeho evanjelického seniorátu z 5. septembra 1893. EOL

¹²⁰ Kovács, Anna: cit. d. s. 197–199.

Podobným spôsobom postupoval Bachát a vedenie zboru aj v prípade budapeštianskej evanjelickej ľudovej školy s vyučovacím jazykom slovenským. Podľa zápisníc zo zasadnutí predstavenstva budapeštianskeho seniorátu sa v tejto škole žiaci učili tri jazyky – slovenský, maďarský a nemecký. Spočiatku bol medzi nimi dominantný slovenský jazyk, o čom svedčia aj hlásenia školského inšpektora, ktoré Bachát citoval na zasadnutí budapeštianskeho seniorátu v roku 1879. Inšpektor pochválil seniorát, že aj v jeho ľudových školách s vyučovacím jazykom slovenským a nemeckým venujú dostatočnú pozornosť výučbe maďarského jazyka, ako i osvojeniu si vlasteneckého ducha. Podobne pochvalne sa o vlasteneckom duchu slovenskej evanjelickej školy vyjadrilo aj mestské zastupiteľstvo v roku 1883, ktoré nakoniec škole odhlasovalo podporu 1000 zlatých. Poskytnutie podpory poslanci zdôvodnili tým, že ľudová škola vychováva 80 až 100 detí, a to v bezvýhradnom vlasteneckom duchu.¹²¹

Bachát, ktorý ako predseda školskej rady často navštevoval školu, sa v návštevnej knihe z rokov 1887 až 1921 spočiatku zapisoval dvojjazyčne – najprv po slovensky a potom po maďarsky. Od 21. januára 1889 sa však začal zapisovať už len po maďarsky.¹²² Postupne aj celá škola prešla na maďarský jazyk. Prirodzene, v tomto prípade popri politike aj praktický život orientoval školu týmto smerom, veď jej žiaci sa museli v budúcnosti uplatniť v maďarskom prostredí hlavného mesta. Na vyučovanie tohto jazyka museli teda klásť väčší dôraz ako napríklad v Liptove. Podľa oficiálnych štatistických výkazov, vzťahujúcich sa na školské roky obdobia medzi rokmi 1904 až 1914, ktoré sa nachádzajú v Krajinskom evanjelickom archíve v Budapešti, bola vyučovacím jazykom pôvodne slovenskej evanjelickej školy už len maďarčina. Slovenčinu nespomínajú ani ako pomocný jazyk. Vo výkaze z roku 1906/1907 sa však už uvádza, že na začiatku prvej triedy používajú slovenčinu. Hoci to vedenie školy nepriznalo, ani predtým nemohla byť situácia veľmi rozdielna, veď časť prvákov určite nevedela po maďarsky. V školskom roku 1904/1905 napríklad z 58 žiakov uviedlo 56 ako materinský jazyk slovenčinu a len 2 jazyk maďarský. Okrem toho časť detí vždy pochádzala aj z iných žúp, teda na rozdiel od žiakov narodených v Budapešti zatiaľ nemali možnosť osvojiť si základy tohto jazyka ani na ulici medzi rovesníkmi. V školskom roku 1909/1910, keď sa zmenili otázky dotazníka, na otázku, či po maďarsky nevediaci žiaci majú možnosť výučby v materinskom jazyku, predstaviteľ školy vyhlásil, že áno, a to v jazyku slovenskom. Vo výkaze z roku 1913/1914 je zase uvedené, že náboženskú výchovu dostávajú žiaci dvojjazyčne. Podobne to mohlo byť aj skôr, ešte počas Bachátovho života, lebo medzi knihami používanými na tieto ciele sú aj jeho, ako aj iné slovenské náboženské knihy a spevníky.¹²³ O tom, že slovenčina nebola úplne neznámym pojmom v evanjelickej škole svedčí aj to, že jej dlhoročným

¹²¹ 1883. május 2-i közgyűlésének 307. sz. határozata. In: Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottságának 1883-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Budapest, 1916.

¹²² Kniha návštev školy budapeštianskeho (slovenského) evanjelického zboru (1887–1921). EOL „Iskola 1887–1921” krabica č.110.

¹²³ Oficiálne štatistické výkazy školy vzťahujúce sa na jednotlivé školské roky obdobia od roku 1904 až po rok 1914. EOL „Iskola 1887–1921” krabica č.110. – Z výkazov vyplýva, že počet žiakov školy sa dlhý čas pohyboval medzi 40 až 60, potom začal pozvoľne klesať. Väčšina žiakov boli slovenskí evanjelici, ale učili sa tu aj katolíci, ako i za Maďarov sa hlásiace deti.

učiteľom bol Ľudovít Izák, Bachátov zať a aktívny organizátor slovenského kultúrneho a spoločenského života v Pešti na prelome storočí. Štatistický výkaz zo školského roku 1903/1904 síce hovorí, že tento absolvent Štátneho učiteľského ústavu v Leviciach, ktorý od roku 1886 učil v Budapešti, je maďarskej národnosti, ale to malo skôr taktický význam. Pravdou je však aj to, že druhá pedagogická sila evanjelickej ľudovej školy, učiteľka ručných prác Irma Szilágyi, bola nielen katolíčkou a Maďarkou, ale na rozdiel od Izáka ani nehovorila po slovensky. Vzhľadom na tieto skutočnosti sa zdá byť trochu prehnaným tvrdenie Jána A. Wagnera, ktorého deti tiež chodili do tejto školy, že by tu len navonok vyučovali po maďarsky, veď sám Wagner uvádza, že „...deti, vlastne okrem našich a Morháčekových snád' aj lepšie vedeli po maďarsky než po slovensky, napriek tomu, že to všetko boli deti slovenských rodičov, napokon tam sa učili po slovensky..."¹²⁴ (Farár Martin Morhác prišiel do Budapešti po Bachátovej smrti.) Pravdepodobnejšie asi je, že navonok síce išlo o čisto maďarskú školu, v skutočnosti však skôr o zmiešanú maďarsko-slovenskú školu, s dôrazom na maďarčinu.

Je teda pochopiteľné, že od polovice osemdesiatych rokov boli čoraz zriedkavejšie obvinenia z panslavizmu, namierené priamo voči Bachátovi, dokonca peštianske noviny častejšie začali vyzdvihovať jeho lojálnu vlasteneckosť. Článok, ktorý pri príležitosti zvolenia Bacháta za biskupa vyšiel 9. júla 1905 v maďarských novinách *Vasárnapi Újság*, ho spomína ako verného syna svojej vlasti, ktorý rozhodným a vlasteneckým postupom nastolil poriadok a mier vo vnútorne sa rozkladajúcom peštianskom slovenskom cirkevnom zbore a zároveň zlomil silu kollárovskej tradície. „Predovšetkým jeho zásluhou je, že zbor je už len jazykom slovenský, čítaním a cirkevnou prácou je už nespochybniteľne vlastenecký.“¹²⁵

Poznajúc uvedené fakty teda nie je prekvapujúce, že v roku 1905 veľkou väčšinou 242 hlasov z 375 zvolili práve Bacháta za biskupa najväčšieho, skoro polmiliónového banského evanjelického dištriktu.¹²⁶ Tento dištrikt zahrňoval predovšetkým župy tvoriace stred krajiny, ako aj Chorvátsko a Slavónsko. Z vyložene slovenských etnických žúp sem patrili Zvolen a Turiec, posledný menovaný avšak len od roku 1894. Sem patrili aj Békešská a Peštianska župa, v ktorých taktiež žilo mnoho slovenských evanjelikov. Napriek tomu tento dištrikt nepatril medzi hlavné bašty slovenského hnutia. Za takúto baštu bol pokladaný skôr preddunajský dištrikt, do ktorého patrila väčšina Slováckmi obývaných severozápadných a severných žúp. Evanjelická cirkevná synoda v rokoch 1891 až 1894 sa preto s úspechom pokúsila zmeniť, presnejšie povedané „rozriediť“ slovenský charakter tohto dištriktu. Výsledkom celej akcie bolo, že už spomínaný turčiansky seniorát preradili do banského dištriktu, lipťovský a oravský seniorát zase do potisského dištriktu.¹²⁷

¹²⁴ Wagner, Ján A.: cit. d. s. 206.

¹²⁵ *Vasárnapi Újság* 9. júl 1906. č. 28.

¹²⁶ Banský dištrikt, ktorý obývalo v roku 1905 427.441 evanjelikov, vydržiaval 5 stredných škôl, všetko s maďarským vyučovacím jazykom.

¹²⁷ Votruba, František: Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. in: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Red. Anton Štefánek. Praha, 1930. s. 280.

Postoje a názory Daniela Bacháta na celoštátnej cirkevnej synode evanjelickej cirkvi a. v. v rokoch 1891 až 1894 predstavujú takisto citlivú otázku. Jeho postoj celkom dobre charakterizuje prerod, ktorým práve v tomto čase Bachát s veľkou pravdepodobnosťou prechádzal. Synoda sa zaoberala viacerými dôležitými cirkevnými a kompetenčnými otázkami. Jednou z nich bol aj problém nových hraníc jednotlivých evanjelických dištriktov. Táto kauza úzko súvisela so slovenským národným hnutím, ktorého dôležitou (a dlho jedinou) inštitucionálnou baštou bola relatívna autonómia evanjelickej cirkvi, presnejšie povedané jej preddunajského dištriktu. Tento dištrikt totiž pozostával z 8 seniorátov, z ktorých 5 bolo pod vplyvom národne orientovaných Slovákov. Konkrétne tu išlo o oravský, liptovský, turčiansky, trenčiansky a nitriansky seniorát. Vďaka svojej prevahe tieto senioráty boli schopné majorizovať ostatné tri takpovediac „vlasteneckejšie“ nalažené senioráty – Bratislavu-mesto, Bratislavskú župu a Mošonskú župu. Slováci žili aj v ostatných dištriktoch, ale takúto slovenskú dominanciu inde výraznejšie vyvažovali maďarskí a nemeckí veriaci. Tu treba spomenúť, že v roku 1910 tvorili evanjelici a. v. 7,1%-obyvateľstva Uhorska popri 49,3% katolíkov a 14,3% príslušníkov reformovanej cirkvi h. v.¹²⁸ Väčšina evanjelikov bola pritom slovenského pôvodu. V roku 1880 Slováci tvorili 39,57%-a všetkých uhorských evanjelikov, Nemci 35,01%-a a Maďari len 23,43%-a. Percentuálne zastúpenie jednotlivých etníc sa síce do roku 1910 vďaka maďarizácii a prirodzenej asimilácii neskôr trochu zmenilo, ale pomery zostali zachované. Slováci so svojimi 34,58%-ami tvorili stále ešte väčšinu uhorských evanjelikov popri 31,92 %-ách Maďarov a 34,44%-ách Nemcov. Slovenský živel teda nebol jednoducho len prítomný v evanjelickej cirkvi, ale v rámci Uhorska mu nominálne dominoval.¹²⁹ Otázka vnútorných cirkevných hraníc a s ňou spojená národnostná otázka sa preto ľahko mohla stať rozbuškou, ktorá bola schopná rozbiť evanjelickú cirkev. Svedčí o tom aj János Thébusz (práve ten Thébusz, ktorý v roku 1882 napadol priamo Bacháta a obvinil ho z napomáhania panslavizmu) zo Zvolena, ináč tiež účastník synody, ktorý vo svojej knihe o histórii synody z rokov 1891–1894 spomína, že po prijatí zmeny hraníc a odchode slovenských národne orientovaných delegátov sa mnohí účastníci báli cirkevného rozkolu a separatistických tendencií slovenských veriacich – t. j. ich prípadného odchodu z uhorskej evanjelickej cirkvi a. v. a vytvorenia si osobitnej protestantskej organizácie.¹³⁰

Prirodzene, na synode sa prerokúvali aj iné dôležité otázky, ako bola napríklad otázka občianskeho manželstva, cirkevnej organizácie alebo problém pomeru duchovných a laikov vo vedení jednotlivých zborov. Na tomto mieste však treba spomenúť okrem horeuvedených otázok hlavne problém únie s reformovanou cirkvou, resp. otázku, či majú byť politické prečiny duchovných stíhané aj cirkevnými orgánmi. Poslednému sa bránili národne orientovaní preddunajskí slovenskí delegáti, za ktorými stála jedna z opôr uhorského protestantizmu – masa slovenských veriacich.

¹²⁸ Karner, Károly: A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Debrecen, 1931. s. 5.

¹²⁹ Balogh, Margit – Gergely, Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. II. kötet. Budapest, 1996. s. 163.

¹³⁰ Thébusz, János: A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891–94-ki országos zsinatának története. Hornyánszky Viktor Kiadása. Budapest, 1895. s. 496.

V preddunajskom dištrikte totiž v 5 seniorátoch z 8 jednoznačne prevládali Slováci. Zo 74 slovenských evanjelických zborov dištriktu 72 sa nachádzalo na území spomínaných seniorátov. Spomedzi 169.845 evanjelikov dištriktu patrilo 141.717 osôb k Slovákom.¹³¹ Okrem toho slovenské oblasti severo-západného Uhorska spolu so slovenským východom patrili tradične medzi bašty uhorského protestantizmu a boli si toho aj primerane vedomé.

Daniel Bachát, hoci pôvodne vyšiel taktiež z tohto prostredia a mal s ním pomerne intenzívne kontakty (aspoň do osemdesiatych rokov 19. storočia), predsa už len organizačne nebol jeho súčasťou. Pre pochopenie Bachátovej pozície na synode si treba uvedomiť, že tu zastupoval budapeštiansky seniorát banského dištriktu. V tomto dištrikte síce žilo mnoho Slovákov, veď sem patrili aj také oblasti ako Békešská alebo Zvolenská župa, predsa len v nej nedominovali v takej miere, ako v preddunajskom dištrikte. Svoj mandát získal na valnom zhromaždení budapeštianskeho seniorátu 8. októbra 1891 spolu s advokátom Elekom Győrym, ktorý na synode neskôr vystupoval jednoznačne v maďarskom nacionálnom duchu. Na valnom zhromaždení Bachát získal najviac hlasov (4 hlasy z 12), po ňom nasledoval Győry s 3 hlasmi a až potom ostatní kandidáti s 2 alebo 1 hlasom.¹³² Jeho víťazstvo bolo síce jednoznačné, ale nie zdrvivé. Mandát, ktorý dostal nebol konkrétne podmienený, neobsahoval inštrukcie, ale Bachát nemohol zabudnúť, že je aj naďalej seniorom Budapešti a jej okolia, čiže svoje vystúpenia na synode si musel vždy veľmi zvážiť. Seniorov prípadný jednoznačný príklon na slovenskú stranu by veľmi pravdepodobne mohol mať pre neho nepríjemné a z hľadiska kariéry nedeťeré následky.

Pravdepodobne z týchto dôvodov Bachát nepatril medzi aktívnych účastníkov cirkevnej synody. Na prvých zasadnutiach bol zvolený do tzv. zákonodarného výboru synody, ktorý sa zaoberal cirkevnoprávnymi otázkami (cirkevné súdnictvo, procesné právo atď.). Počas skoro trojročného rokovania (pravdaže s prestávkami) sa výraznejšie prejavil len raz, a to na zasadnutí 5. mája 1892. Na májových zasadnutiach sa totižto začala prerokovávať otázka názvu a úvodných článkov ústavy evanjelickej cirkvi a hneď sa objavilo niekoľko terminologických problémov, okolo ktorých sa rozpútala intenzívna diskusia. Samozrejme, nešlo len o terminológiu, ale najmä o princípy a dlhodobé plány. Iniciátorom sporu bol krajinský svetský dozorca evanjelickej cirkvi barón Dezső Prónay, ktorý presadzoval, aby sa základný organizačný dokument nazýval „a magyarhoni keresztyén egyház alkotmánya“, čo po slovensky znamenalo „ústava uhorskej kresťanskej cirkvi“. V maďarčine výraz „keresztyén“ používajú na označenie protestantov oboch vierovyznaní – augsburgského aj helvétskeho. Prónay aj otvorene priznal, že je prívržencom protestantskej únie, v ktorej by sa spojili reformovaní protestanti a evanjelici. Tento plán vôbec nebol novinkou v evanjelickej cirkvi, veď ho neúspešne presadzoval už v prvej polovici 19. storočia gróf Karol Zay. Jeho neskrývaným cieľom bolo s pomocou maďarských kalvínov majorizovať väčšinou nemaďarských

¹³¹ Guóth Emil: Az evangélikus egyházkerületek 1894. évi átrendezése. Protestáns Szemle 1999. é. 1. s. 22.

¹³² Kivonat a budapesti ág. hitv. ev. esperesség 1891 október 8-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből. EOL, AGE, IV. a. 32, 1.

evanjelikov a zlomiť takto symbiózu slovenského národného hnutia a autonómie evanjelickej cirkvi. Prirodzene, Slováci to vedeli a vždy sa aktívne bránili podobným snahám. Prónayho pohnútky boli tie isté ako v prípade jeho predchodcu grófa Zaya, ani sa tým veľmi netajil. Jeho návrhy pochopiteľne vyvolali odpor slovenských národných delegátov, ale aj časť Maďarov a Nemcov odmietala podobné snahy. Spočiatku Prónayho podporovali len traja delegáti, ostatní mu viac-menej oponovali.¹³³ Daniel Bachát sa k sporu vyslovil 5. mája, a to v tom zmysle, že do určitej miery je síce priateľom únie, ale iba v súčasnej forme a podobe. To vlastne znamenalo nepriame odmietnutie užších vzťahov s reformovanými protestantmi. Otázku sformulovania sporných ustanovení chcel zveriť do rúk zmiešanej komisie. V prvom prípade sa teda prejavil jeho opatrný konzervatívny postoj, v druhom prípade zase kompromisníctvo.¹³⁴ Okrem tejto otázky sa už neusiloval otvorene vystupovať. Nezúčastnil sa napríklad na diskusii 10. mája, na ktorej sa rokovalo o návrhu, aby sa prestali jednotlivé cirkevné zbory označovať podľa jazyka, ktorý používajú, teda takpovediac podľa svojej národnosti. Preddunajskí Slováci sa aj v tejto otázke urputne bránili, ale nakoniec ich väčšina prehlasovala.¹³⁵ Z tohto dôvodu sa v zmysle rozhodnutia synody aj slovenskí evanjelici v Pešti premenovali na už spomínanú budapešťiansku evanjelickú cirkev a.v. z Kerepešskej (neskôr Rákocziho) cesty. Bachát nevystúpil ani v diskusii o posudzovaní politických prečinov evanjelickými cirkevnými súdmi, čo Slováci rázne odmietali. Taktiež sa nezapojil do sporov, ktoré vyvstali okolo snáh vytvoriť nové slovenské gymnázium. Nakoniec sa otvorene nezúčastnil ani ostrej diskusie okolo zmeny vnútorných hraníc medzi jednotlivými dištriktami, pričom toto bola otázka, ktorá sa veľmi citlivo dotýkala národne ladených slovenských delegátov. V tejto otázke bol znovu jedným z hlavných iniciátorov svetský dozorca Prónay, ktorého podporovali aj mnohí iní „vlastenecky“ (čiže promaďarsky) orientovaní delegáti. Hoci takmer vôbec nevystupoval, úplne pasívny asi Bachát predsa len nebol. S jeho menom sa možno stretnúť napríklad v súvislosti s prekladom synodálnych rozhodnutí do slovenčiny. Túto úlohu plnil spolu s preddunajským biskupom Fridrichom Baltíkom. Na jednom zasadnutí zase práve on slávnostne pozdravil Prónayho. Najpodstatnejšie však je, že v roku 1894 nakoniec aj Bacháta zvolili do komisie, ktorá mala vypracovať návrh úprav (tzv. „proporcionalizácie“) vnútorných hraníc.¹³⁶ V tejto komisii zasadali síce aj „národní“ Slováci, ale iba v nepatrnom počte. O jeho konkrétnej činnosti v tejto komisii je známe minimum podrobností. Zdá sa, že aj tu bol skôr pasívny. Nakoniec do užšej podkomisie sa už nedostal, nezúčastňoval sa na diskusii o hraniciach, ani na protestoch slovenských delegátov. Poslední spomínaní sa nakoniec vzdali svojich mandátov a vzdialili sa z hlavného mesta. Na synode zostali iba 1-2 národne orientovaní slovenskí delegáti, ktorí vystupovali v nepriateľskej a neprajnej atmosfére.

O otázke zmeny hraníc sa však viedli dlhé diskusie aj medzi principiálnymi prívržencami reformy. Najradikálnejší delegáti chceli „odbojnú“ slovenskú seniorátu „rozhádzať“ medzi ostatné dištrikty, umiernenější chceli len „rozriediť“ preddunajský

¹³³ Thébusz János: cit. d. s. 144.

¹³⁴ Tamže s. 150.

¹³⁵ Tamže s. 174–177.

¹³⁶ Tamže s. 481.

dištrikt o „vlasteneckejšie“ senioráty (napríklad o Spiš). Slováci zase odmietali akúkoľvek zmenu. Určitý kompromisný návrh vypracoval banský dištrikt, ktorý navrhol, aby zadunajský a potisský dištrikt zostali nedotknuté, a aby zároveň boli tekovský, zvolenský, hontiansky a novohradský seniorát preradené z banského do preddunajského dištriktu.¹³⁷ Návrh vypracovala zvláštna komisia, ktorú touto úlohou poverilo mimoriadne valné zhromaždenie dištriktu 21. mája 1894. Samotný Bachát nebol členom komisie, ktorá pozostávala skôr z maďarsky zmýšľajúcich členov valného zhromaždenia. Komisia sa vyslovila proti tomu, aby sa hranice jednotlivých seniorátov menili bez vypočutia názoru ich kompetentných orgánov a vypracovala už spomínaný návrh, v ktorého zmysle by sa zmenšilo územie dovtedy najväčšieho uhorského evanjelického dištriktu.¹³⁸ Po odlúčení 4 hornouhorských seniorátov by v banskom dištrikte zostalo len 5, prevažne maďarských a „vlasteneckých“ seniorátov. Tento návrh bol skutočne reálnejší a logickejší, než pokus rozdeliť Oravu, Liptov, Turiec a Zvolen do troch dištriktov. Okrem toho spomínané štyri senioráty boli aspoň čiastočne slovenské. Nakoniec po dlhých a nie vždy dôstojných sporoch vyhrali prívrženci maďarskej nacionalistickej verzie. Na zasadnutí 8. a 9. júna 1894 pomerom hlasov 46 za a 29 hlasov proti prešiel návrh vypracovaný komisiou pod vedením Prónayho. V zmysle reformy súčasťou preddunajského dištriktu naďalej zostali mošonský, trenčiansky, nitriansky, bratislavský-mestský, bratislavský-župný seniorát spolu s menšou časťou Liptova. Väčšia časť Liptova a celá Orava sa dostali do potisského a turčiansky seniorát zase zaradili ako enklávu do banského dištriktu.¹³⁹ Hoci preddunajské slovenské senioráty ostro protestovali, vláda a panovník 10. októbra odsúhlasili rozhodnutie synody.

Bachátovu pasivitu na synode možno okrem už vyššie spomínaných príčin spôsobil alebo lepšie povedané umožnil aj postoj vedenia slovenského evanjelického zboru v Budapešti. V slovenskom jazyku vedené zápisnice presbyteriálnych zasadnutí slovenských evanjelikov totižto nesvedčia o tom, že by udalosti na synode vyvolali nejaké spory medzi jednotlivými presbytermi. Pritom svetským dozorcom cirkvi bol právnik Peter Matuška, ktorý v roku 1873 lobbboval za Bacháta aj s ohľadom na jeho „národnú“ minulosť. Na zasadnutiach presbyterov z 26. a 28. januára, resp. zo 14. júna 1894 sa otázky „veľkej cirkevnej politiky“ vôbec nespomínali. Namiesto toho sa diskutovalo predovšetkým o otázkach zmluvy s podnikateľom-staviteľom Károlyom Deutschom, ďalej o stavbe Lutherovho dvora a celkovo o každodenných otázkach trápiacich cirkevníkov.¹⁴⁰ Jedine na presbyteriálnom zasadnutí 20. septembra 1894 sa prerokovávala „politickejšia“ otázka. Išlo tu znova o otázku spojenia budapeštianskych evanjelických zborov do jedného celku, ktoré presadzoval budapeštiansky seniorátny konvent. Zasadnutie k tomuto bodu prijalo takéto stanovisko: „Naša ev. cirkev na Kerepešskej ceste úprave synodálneho zákona ohľadom pomenovania cirkví, ako známo – zadosť učinila; – ohľadom spojenia sa veľmestských

¹³⁷ Tamže s. 488.

¹³⁸ Jegyzőkönyve a bányai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület Budapesten, 1894. május 21. és 22. napján... tartott rendkívüli közgyűlésének. s. 12.

¹³⁹ Guóth Emil: cit. d. s. 37.

¹⁴⁰ Zápisnica presbyteriálneho, dňa 26-ho januára r. 1894 vydržiavaného zasadnutia, ďalej Zápisnica presbyteriálneho...dňa 28. januára 1894..., Zápisnica presbyteriálneho...dňa 14. júna 1894...zasadnutia. EOL Kniha zápisníc presbyteriálnych zasadnutí slov. cirkví.

cirkvi pri zachovaní svojej úplnej samostatnosti hotovou byť sa osvedčuje pustiť sa do takého vyjednávania, ktoré by všeobecné soslilenie cirkvi docieľiť vstave bolo. Ponevadž ale prítomne ešte žiaden tohoto smeru plán pred sebou nemá, ohľadom meritum záležitosti tejto osvedčiť sa nemôže.”¹⁴¹ Zástupcovia slovenskej cirkvi teda v skrytej a elegantnej forme odmietli návrh na svoje pohltenie väčšinou maďarskou cirkvou. Z druhej strany treba spomenúť, že na svojom zasadnutí 3. septembra 1893 jednohlasne schválili rozhodnutie zvoliť baróna Dezsóa Prónayho za generálneho dozorca celej uhorskej evanjelickej cirkvi, hoci tento sa na synode prezentoval ako presadzovateľ maďarizačných tendencií. Keď sa ešte v roku 1891 rozhodovalo o otázke, koho navrhnúť na synodálnych delegátov za budapeštiansky seniorát, slovenskí presbyteri okrem Bacháta podporovali aj už viackrát spomínaného advokáta Eleka Győryho, ďalej učiteľa Jána Breznyika a nakoniec Károlya Bőhma, riaditeľa budapeštianskeho evanjelického gymnázia.¹⁴² Nemožno teda povedať, že by presadzovali vyložene národne orientovaných Slovákov. Bachát veľmi pravdepodobne nepociťoval „národný” tlak zo strany svojich cirkevníkov.

Okrem toho, ako vyplýva skoro zo všetkých zápisníc presbyteriálnych zasadnutí rokov 1891–1895, slovenskí evanjelici v Pešti boli v tomto období úplne zaujatí a zaneprázdnení stavbou Lutherovho dvora. Vybavenie a začatie tejto stavby vôbec nebolo jednoduché a v jej záujme museli vedúci činitelia zboru osloviť mnoho úradov a vplyvných ľudí a prekonať veľa prekážok. Na jej dokončení im veľmi záležalo, lebo dúfali, že s pomocou novej budovy sa im na dlhé obdobie podarí skonsolidovať pomery svojho cirkevného zboru. Počas vybavovania povolení a rozličných finančných podpôr pravdepodobne potrebovali aj podporu oficiálnych miest a činiteľov evanjelickej cirkvi nielen na mestskej, ale aj na krajinskej úrovni. Otvorená alebo hoci aj skrytá konfrontácia s „vlastenecký” orientovanými dominantnými cirkevnými kruhmi by prirodzene mohla znamenať ďalšie problémy a krach dlhoročného úsilia. Bachát a jeho spolupracovníci sa teda v danej situácii nechceli znemožniť ako „panslávi”.

Z druhej strany si peštianski Slováci nemohli dovoliť ani úplné ignorovanie niektorých výročných udalostí slovenských evanjelikov. Takouto udalosťou bola v roku 1893 storočnica narodenia Jána Kollára, ktorý bol medzi iným aj zakladateľom samostatnej slovenskej evanjelickej cirkvi v Pešti. Pritom Bachát a presbyteri museli vedieť, že oficiálne uhorské cirkevné kruhy sa k tomuto výročiu stavali chladno až podozrievavo. Na druhej strane slovenskí národnári chceli Kollárovu storočnicu využiť na dôstojné oslavy spojené s prejavením odporu voči maďarizácii. Peštianska slovenská cirkev sa nakoniec rozhodla uctiť si pamiatku svojho zakladateľa dôstojnými, ale nepolitickými oslavami. „Presbyterium vyslovuje, že slávnosť túto z čisto cirkevného stanoviska pojmá a preto žiadne zovnútorne okázalosti nerobí, ale tak, ako zbožná pamiatka prvého kazateľa cirkve vysokých zásluh sebou donáša – vydržiavať ju bude.”¹⁴³ Fakt osláv Kollárovej storočnice nepotvrďuje úplne neskoršie tvrdenie maďarskej tlače, že Bachát úplne zlomil ducha svojho veľkého predchodcu.

¹⁴¹ 26. Zápisnica presbyteriálneho, dňa 20-ho septembra r. 1894 vydržiavaného zasadnutia. EOL Kniha zápisníc...

¹⁴² Zápisnica cirkevného dňa 20-ho septembra r. 1891 vydržiavaného konventuálneho zasadnutia. EOL. Kniha zápisníc...

¹⁴³ Zápisnica presbyteriálneho dňa 27-ho júla r. 1893 vydržiavaného zasadnutia. EOL. Kniha zápisníc...

Poznajúc uvedené fakty nie je prekvapujúce, že v roku 1905 veľkou väčšinou 242 hlasov z 375 delegáti dištriktuálneho konventu práve Bacháta zvolili za biskupa najväčšieho, skoro polmiliónového banského evanjelického dištriktu.¹⁴⁴ Z tohto pohľadu je zaujímavá taktiež aj činnosť Daniela Bacháta po svojom zvolení za biskupa banského dištriktu. Bachát sa totižto nevzdal miesta duchovného pastiera slovenských evanjelikov v Pešti. Na zasadnutí predstavených zboru 15. októbra 1905 sa Bachát obrátil na svojich cirkevníkov-presbyterov so žiadosťou, aby schválili jeho návrh umožniť v slovenskom chráme raz do mesiaca vykonávať aj maďarské bohoslužby. Tento návrh zdôvodnil tým, že „žiadajú si maďarské služby Božie veľmi mnohí v blízkosti a okolí kostola nášho bydlia evanjelici maďarského jazyka, ďalej žiadajú si uvedenie týchže mnohí hodnostári dištriktu i hlavného sídelného mesta, ale nadovšetko žiada si toho a zaväzuje k tomu cirkev svojho biskupa dištrikt sám, platiac a vydržiavajúc úplne svojou trovou náhradného slova Božieho kazateľa vo vel. p. S. Bezeghovi.“¹⁴⁵ Posledný menovaný sa stal náhradným farárom slovenského zboru popri Bachátovi. Maďarské služby sa mali podľa biskupa konať raz do mesiaca, a to po slovenských bohoslužbách, teda bez narušenia dovtedajšieho poriadku. Bachátov návrh nevyvolal jednoznačné nadšenie všetkých jeho cirkevníkov. Najotvorenejšie sa proti návrhu vyslovil stavitel' Milan Harminc. Vplyvný presbyter (ináč bohatý podnikateľ) Michal Mišura sa vyslovil za prijatie návrhu, ale s dodatkom, že maďarské bohoslužby sa budú konať len do tých čias, pokiaľ bude Bachát biskupom. Niektorí presbyteri sa však vyslovili za bezpodmienečné prijatie návrhu s odôvodnením, že všetci žijú v hlavnom meste krajiny, kde sa to vyžaduje a okrem toho si to želajú aj mnohí veriaci. Presbytérium nakoniec veľkou väčšinou hlasov prijalo Bachátov návrh.¹⁴⁶ Táto epizóda taktiež vystihuje Bachátove lavírovanie a snahu nevyvolať kritiku maďarských kruhov za cenu menších ústupkov očakávaniam väčšiny.

Biskupský post znamenal v starom Uhorsku aj potenciálne členstvo v prestížnej hornej snemovni uhorského parlamentu, ktorá združovala a reprezentovala členov panovníckeho dvora, vplyvných hodnostárov katolíckej cirkvi a potomkov starých magnátskych rodín. Okrem toho podľa zákonov patrili v nej 3-3 miesta aj služobne najstarším biskupom oboch veľkých protestanských cirkví. Okrem toho 3-3 miesta pripadali hlavným svetským predstaviteľom týchto cirkví. Bachát sa však kvôli svojej pomerne ranej smrti už nemohol stať poslancom hornej snemovne, na to by musel žiť o niečo dlhšie. Samuel Sárkány, jeho predchodca na banskom biskupskom poste, bol síce uhorským „lordom“, ale Bachát bol hneď po svojom zvolení ešte služobne „primladý“ na členstvo v tomto exkluzívnom zbore. Sárkányovým nástupcom sa preto v roku 1905 stal Pál Zelenka,¹⁴⁷ biskup potisského dištriktu od roku 1890. Okrem neho v období rokov

¹⁴⁴ Banský dištrikt, ktorý obývalo v roku 1905 427.441 evanjelikov vydržiaval 5 stredných škôl, všetko s maďarským vyučovacím jazykom.

¹⁴⁵ 90. Zápisnica cirkevného konventuálneho zhromaždenia, vydržiavaného dňa 15. októbra 1905. EOL Kniha zápisníc...s. 253.

¹⁴⁶ Tamže

¹⁴⁷ Na rozdiel od Samuela Sárkánya, ktorý bol ešte priateľom a spoločníkom Sándora Petőfiho, možno Pála Zelenku považovať za Bachátovho rovesníka, veď sa narodil len o rok skôr, v roku 1839. Pozri Sturm-féle Országgyűlési Almanach. Red. Dr. Fabro Henrik – Dr. Újlaki József. Budapest, 1906. s. 30–32.

1905 až 1911 spomedzi evanjelických biskupov zasadal v hornej snemovni ešte Slovák Fridrich Baltík, biskup okliešteného a politicky „deslovakizovaného” preddunajského dištriktu a biskup sedmohradských evanjelikov Friedrich Müller.¹⁴⁸ Je pravdepodobné, že po niekoľkých rokoch by sa aj populárny a v cirkevných a spoločenských kruhoch uznávaný Bachát bol takisto stal členom hornej snemovne, čo bolo ináč pre človeka jeho pôvodu skoro nedosiahnuteľné (azda okrem cirkevnej kariéry). Osud však chcel inak.

Bachátove spoločenské aktivity boli aj po iných stránkach veľmi mnohostranné a intenzívne. Okrem už spomínanej *Kisfaludyho spoločnosti* bol od roku 1891 podpredsedom *Lutherovej spoločnosti* a od roku 1905 aj predsedom *Uhorskej protestantskej literárnej spoločnosti*. *Lutherova spoločnosť* si kládla za cieľ povzbudzovanie kresťansko-evanjelického povedomia, rozširovanie vzdelanosti a podporu a tvorbu náboženskej ľudovej literatúry vo všetkých troch jazykoch – maďarskom, slovenskom a nemeckom. Týmto sa podľa Bacháta vôbec nezhrešilo voči vlasti. Spoločnosť celkovo nebola založená na etnickom princípe, ten v nej nemal hrať rolu.¹⁴⁹ V roku 1880 to bol znovu Bachát, ktorý v VIII. obvode pomáhal organizovať Červený kríž a 10 rokov bol aj tajomníkom jeho obvodného predstavenstva. Od roku 1890 sa stal členom krajinského predstavenstva tejto organizácie.¹⁵⁰ Okrem toho sa ako člen mestského zastupiteľstva stoličného hlavného mesta zúčastňoval aj na verejno-politickom živote Budapešti. Na oficiálnych podujatiach, ako aj na určitých spoločenských udalostiach sa zase zúčastňoval v rámci delegácií a deputácií ako predstaviteľ slovenských evanjelikov hlavného mesta. Niekoľko mesiacov po svojom príchode do Budapešti sa takýmto spôsobom napríklad zúčastnil audiencie na budínskom hrade, kde s ním panovník symbolicky prehodil zopár slov po slovensky, čo Bachát hneď aj opísal v kratšej oslavno-príležitostnej básni pod názvom *XXIX. november 1873*. V tomto monarchisticky ladenom dielku odsúdil utláčateľov slovenčiny a slovenského školstva, pričom vyzdvihol, že ani samotný panovník sa neostýcha použiť túto reč.¹⁵¹ O niekoľko rokov neskôr sa Bachát zúčastnil aj privítania následníka trónu v Budapešti.

Z hľadiska pochopenia Bachátovej pozície v živote hlavného mesta a krajiny je azda najvýstižnejší samotný Bachátov pohreb. Zomrel na pôstny piatok 13. apríla 1906 v Budapešti, kde ho aj pochovali na známom Kerepešskom cintoríne. Správu o jeho pohrebe priniesli *Slovenské noviny* 19. apríla 1906. Na pohrebe sa zúčastnilo množstvo ľudí. Prítomní boli aj predseda Uhorskej akadémie vied Albert Berzeviczy, tajní radcovia Sándor Hegedűs a Mihály Zsilinszky, ako aj štátny tajomník ministerstva školstva Viktor Molnár. Slávnostnú slovenskú reč predniesol biskup Fridrich Baltík. V kostole počas obradu spieval aj chór spevákov z Opery. Na cintoríne sa s Bachátom rozlúčili takisto dvojjazyčne – po slovensky a po maďarsky.¹⁵²

¹⁴⁸ Sturm-féle Országgyűlési Almanach. Red. Dr. Fabro Henrik – Dr. Újlaki József. Budapest, 1906. s. 30–32. resp. Az 1905. évi február hó 15-re hirdetett országgyűlés nyomatványait. Főrendiház Jegyzőkönyvei. I. füzet. Budapest, 1906. (tu pozri „1905–1911 közötti főrendiházi tagok névsora”)

¹⁴⁹ Bachát, Daniel: Čím jest a co chce Lutherův spolek? Budapest, 1899. s. 12.

¹⁵⁰ Bachát Dániel bányakerületi ág. hitv. ev. püspök születésének századik évfordulója, 1940. június 18. Összeállította: Bachát Jánosné (néhai Bachát Dániel ev. püspök menynye) EOL.

¹⁵¹ XXIX. november 1873. Orol 1874. é. 7. s. 212.

¹⁵² Slovenské noviny 15. apríla 1906. s. 3. (O pohrebe podrobnejšie pozri textové prílohy.)

Takáto pocta by prirodzene nebola celkom možná bez spomínaných kompromisov a spoločenských aktivít. Bachátovi sa vlastne postupne podarilo nenútenou formou presvedčiť cirkevné a spoločenské okolie o svojom krajinskom uhorskom vlastenectve, ako aj o svojej lojalite k oficiálnej ideológii štátu. Nemožno však zabudnúť ani na to, že jeho slovenský pôvod bol viac-menej známy, ved' pôsobil ako duchovný slovenských evanjelikov žijúcich v Pešti. Vedelo sa i to, že publikuje hlavne po slovensky. Ani on sám nepopieral svoj slovenský pôvod, súkromná korešpondencia z jeho pozostalosti je tiež zväčša slovenská. Na druhej strane sa však Bachát skutočne usiloval na minimum obmedziť také svoje prejavy, ktoré by sa dali vysvetľovať ako národnostné snahy. To však ešte neznamená, že by sa stal vedomým maďarizátorom, hoci heslo vlastenectva, také typické pre jeho dobu, sám často opakoval. Po zvolení za biskupa vo svojej inauguračnej reči napríklad vyhlásil, že evanjelická cirkev nemôže byť útočiskom pre snahy namierené proti vlasti. Vyhlásil však zároveň aj to, že „nehľadáme a nemyslíme si, že sme našli nedostatok vlastenectva tam, kde toho v skutočnosti niet. Sme prívržencami uhorskej štátnej myšlienky, ale nenálepkuje bez rozmyslu biľag protivlastenectva na tých, u ktorých sa len líši jazyk bohoslužby.”¹⁵³

Po svojom zvolení za biskupa Bachát rozposlal veriacim banského dištriktu arcipastiersky pozdrav v slovenskom jazyku. V tomto liste z októbra 1905 sa venoval okolnostiam svojho zvolenia za biskupa, ťažkým podmienkam, za ktorých musí cirkev pôsobiť, pasivite mnohých „sviatočných” veriacich, ako aj celkovej kríze spoločnosti. Cirkev vystríhal pred tým, aby „vpustila” do svojich radov svetské problémy, ďalej všetkých veriacich varoval pred falošnými prorokmi, „hmotárskym” myslením, ľahostajnosťou a ľúbivými heslami. Národnostnej problematike sa Bachát v liste vyhol, azda okrem už spomínaného napomenutia, aby sa všetci vystríhali pred zaťažovaním svetských problémov do cirkevného života.¹⁵⁴

V súvislosti s vyššie citovanou vetou si treba uvedomiť, že napriek všetkým spomínaným kompromisom a ústupkom si evanjelický zbor na Kerepešskej ceste zachoval svoj slovenský charakter. Pritom išlo skôr o malý a chudobný zbor, ktorého väčšinu tvorili jednoduchí a manuálne pracujúci cirkevníci, ktorí sa z veľkej časti len prednedávnom prisťahovali z chudobnejších častí Uhorska. Okrem nich však cirkev vedela osloviť aj zámožnejších a vzdelanejších peštianskych Slovákov, pre ktorých sa Bachátova fara a domácnosť jeho zaťa učiteľa Ľudovíta Izáka stali centrom slovenského kultúrneho a spoločenského života. Prirodzene, že by tomu nemohlo tak byť bez aspoň tichej podpory a súhlasu zo strany Bacháta, resp. jeho širokých kontaktov a dobrého renomé v budapeštianskych kruhoch. Vlastný jazyk a samostatnosť si slovenský zbor teda zachoval až do konca Uhorska a čiastočne aj potom. Budapeštianske noviny síce po Bachátovej smrti písali, že jednou z jeho hlavných zásluh bolo zlomenie „Kollárovho ducha” medzi slovenskými evanjelikmi v Budapešti, napriek tomu si po jeho pohrebe zvolili Slováci za

¹⁵³ Inauguračná reč Daniela Bacháta z príležitosti zvolenia za biskupa (prednesená v maďarskom jazyku) in: Bányai egyházkerület 1905. X. 4–6. közgyűlésének jegyzőkönyve. (Protokol zo zasadnutia banského dištriktu zo dňa 4–6. X. 1905.) Budapest, 1905. s. 15.

¹⁵⁴ Bachát, Daniel: Arcipastiersky pozdrav k veriacim ev. a. v. dištriktu baňského. Rukopis. 1905. október. EOL.

farára znovu človeka so „slovenskou reputáciou“ – kňaza a seniora Martina Morháča. Jeho životná púť je takisto veľmi poučná, preto si ju nezaškodí v krátkosti pripomenúť.

Martin Morháč (1864–1941) pochádzal z Novohradu, z roľníckeho prostredia. Počas štúdií ho pomerne silne ovplyvnil maďarizačný duch, ktorému čiastočne aj podľahol. Čas svojho života pôsobil na Dolnej zemi. „Slovensky“ sa prebudil až po roku 1896, keď sa stal kaplánom v známom Kollárovom rodisku – v Mošovciach. Podľa jeho neskoršieho životopisu tu upadol do opačného extrému – z maďaróna sa stal „veľkým“ Slovákom – národovcom.¹⁵⁵ Počas sporov medzi prívržencami maďarizačných tendencií a národnými Slovákmi v rámci turčianskeho seniorátu koncom 19. storočia sa Morháč priklonil na slovenskú stranu. Po víťazstve „svojej strany“ sa zanedlho stal aj miestnym seniorom. Hlásenia a príписы dištriktu posielal najprv len v slovenskej reči a až po dôraznom napomenutí začal pripájať aj ich maďarské preklady. Takisto zabránil snahe školského dozorca (inšpektora) vypustiť slovenčinu z procesu vyučovania náboženstva.¹⁵⁶ Seniorátnym dozorcom-laikom bol v tomto období národovec Matúš Dula, ktorý si musel odpykať aj trest odňatia slobody za svoju slovenskú politickú činnosť. Morháč ináč pôvodne kázal v bibličtine, neskôr v literárnej slovenčine. Ako evanjelický kňaz patril skôr medzi konzervatívnejšie založených duchovných. Hoci manželku mal Nemku, jeho domácnosť bola podľa spomienok súčasníkov¹⁵⁷ skôr slovenská. Kázať vedel aj po maďarsky a nemecky a vôbec sa tomu nevyhýbal.

V roku 1906 sa teda Bachátovým nástupcom stal človek s takouto minulosťou, čo nesvedčí úplne o zlomení slovenského ducha medzi evanjelikmi na Kerepešskej ceste. Morháčovi voliči v slovenskom zbore museli vedieť o jeho národnárskom postoji a mene, keď si ho vybrali za farára. Jeho postoje na dištriktuálnych konventoch a zasadnutiach boli dostatočne známe, podobne ako aj jeho povahové vlastnosti. Zaujímavé je, že slovenský zbor v Pešti musel mať ešte vždy určitú prestíž v slovenských evanjelických kruhoch, keď Morháč vymenil miesto vidieckeho seniora za miesto jednoduchého, hoci hmotne dobre zabezpečeného farára. Hmotné výhody peštianskeho miesta spomína aj Morháčov neskorší životopis.¹⁵⁸ Bachát musel teda skutočne dobre zabezpečiť svoj zbor. Morháča údajne prijali v Budapešti dobre a jeho život až do vypuknutia prvej svetovej vojny bol vyrovnaný a pokojný. Potom nastal zlom – na fronte stratil dvoch synov, počas Maďarskej republiky rád ho poldruha mesiaca žalárovali ako kňaza, potom bol zase rok internovaný v Zalaegerszegu ako Slováč. Tieto udalosti ho prirodzene traumatizovali a čiastočne aj zlomili. Okrem toho takzvaná „slovenská“ Budapešť po roku 1918 už nebola tým, čím bola dovtedy.¹⁵⁹ Mnohí „uvedomejší“ Slováci sa odsťahovali do Československa a kultúrny, spoločenský a náboženský život miestnych Slovákov začal upadať. Morháč však zostal v Pešti až do konca svojho života a takto sa vlastne stal svedkom postupného a neúprosneho úpadku, až zániku slovenskej komunity v Budapešti.

¹⁵⁵ Zgúth, Peter Pavel: Martin Morháč. Služba. (Časopis Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave) 1941. (september) č. 7. ročník V. s. 229.

¹⁵⁶ Tamže s. 231.

¹⁵⁷ Zgúth, Peter Pavel: Martin Morháč (Dokončenie). Služba. (Časopis Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave) 1941. (október) č. 8. ročník V. s. 257.

¹⁵⁸ Tamže s. 258.

¹⁵⁹ Tamže s. 259.

Daniel Bachát a jeho súčasníci a ich vzájomné vzťahy

Aký bol postoj otvorene a deklarovane slovensky cítiacich súčasníkov k Bachátovi? Nakoľko ho pokladali ešte za svojho? Niektorí, hlavne tí radikálnejší, mu pomerne skoro začali vyhadzovať na oči jeho prílišnú zmierlivosť voči Maďarom, ktorú videli dokonca aj v jeho prekladateľskej činnosti z maďarčiny do slovenčiny. Jedna z prvých takýchto narážok sa objavila už v roku 1883 v liste Jozefa Miloslava Hurbana svojmu synovi Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému. List je datovaný 14. apríla 1883. Starý Hurban sa v ňom rozčuľuje, že stále sa nájde niekto, kto siaha po maďarskej literatúre, ktorú chce prekladať do slovenčiny. „Vrahov mena slovenského chciť popularizovať u biedneho slovenského národa, ktorý dosiaľ dosť zaslepený bol mámiť sa dať haraburdákom pochopami nevyjasnenými o Uhorsku a Magyarsku, značí zrovna zradu národa a tu podporovať má kdosi, čo cíti bôľ v duši nad úpadkom tam umného národa, jako je náš! Nie, a vecte nie, tomu na väzy musí sa šliapnuť. Bachát našiel compagniona. Mne je veľmo liuto, že je ten, ktorý takto zabočil. Ja mu srdečne ďakoval, že sa ujal Besied a dúm a spolu som chcel vyjaviť mienku moju, ale on mi odpovedal, že program už nezmení. No len lížte bič tyranovi, ktorým vás šľahajú. Možno, že už ostarievam a fosforescentia môjho modzgu tráti sa, ale svedčiť neprestanem proti scestilosti tejto. Kým Maďari nenapravia zločinné krivdy na nás spáchané, niet na našej strane čo hľadať ani len pohľadu miernejšieho.”¹⁶⁰

Pravdaže, situácia nebola až taká horúca, veď samotný adresát listu, Svetozár Hurban Vajanský si nielen dopisoval s Bachátom, ale ho počas svojej návštevy hlavného mesta vo februári 1883 (teda približne dva mesiace pred citovaným listom) aj osobne navštívil. Pritom Hurban mladší (čiže Vajanský) taktiež patril medzi radikálov v rámci slovenského národného hnutia. S Bachátom sa poznali dávno, pravdepodobne ešte z obdobia, keď existovala Matica slovenská. Na druhej strane sa zdá, že písomné kontakty medzi nimi postupne ustali, aspoň o tom svedčí fakt, že medzi neskoršie vydanou Vajanského korešpondenciou niet viac Bachátových listov. Napriek tomu podľa názoru Ivana Kusého, erudovaného znalca vtedajšej slovenskej literatúry, literárny kritik Vajanský po celý svoj život obhajoval Bacháta-Dumného,¹⁶¹ ktorého diela mu boli teda pravdepodobne blízke.

Prirodzene, Bachátov postupný odklon od pôvodnej slovenskej beletristickej tvorby, ako aj jeho budapeštianske kompromisy si mnohí súčasníci všimli. Bachát sa dostáva (čiastočne aj vlastnou zásluhou) na okraj slovenského života a buď sa naňho zabúda, alebo sa mu vyčíta jeho pasivita, oportunizmus a kompromisy. To, že by sa bol úplne odnárodnil však nikto netvrdil, ani Bachátov neskorší životopisec Oskár Čepan. Ten vo svojom článku v *Kultúrnom živote* v roku 1956 zhodnotil túto stránku Bachátovho života takto: „Zjednodušenie spoločenského procesu na antinómiu „národnosť – maďarónstvo“, metafyzické chápanie spoločenského „dobra a zla“ priviedli ho do slepej

¹⁶⁰ Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. Výber z listov z rokov 1860–1890. SAV. Bratislava, 1967. s. 230–231.

¹⁶¹ Čepan, Oskár – Kusý, Ivan – Šmatlák, Stanislav – Noge, Július: Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia. SAV. Bratislava, 1965. s. 600.

uličky, z ktorej jediným východiskom bola iba kapitulácia pred oficiálnym kurzom. Bachát po roku 1880 postupne hlbšie podlieha vplyvu svojho peštianskeho prostredia a tak ako väčšia časť slovenských kruhov v Pešti dostáva sa na okraj národného života.”¹⁶²

Napriek všetkému sa naňho úplne nezabudlo. V jeho korešpondencii zostalo niekoľko listov, ktoré naznačujú, že niektorí slovenskí intelektuáli ho nepovažovali za úplne strateného pre slovenskú vec. Keď Bacháta v roku 1898 vyznamenali Radom Františka Jozefa, listom ho medzi inými pozdravil aj neskoršie významný slovenský politik, vtedy však ešte mladý, iba dvadsaťročný študent Milan Hodža, ktorý vyzdvihol predovšetkým potrebu toho, aby čím viac Slovákov získalo podobné vyznamenania ako Bachát. Podľa Hodžu „...ten pliešok svedčí o tom, velebný Pane, že zachoval ste Vašu veľkú prestige vo smerodajných sférach, Vaše srdce svedčí o tom, že ten pliešok neznamena popečatenie Vašeho Slovenstva. Zručné sjednotenie týchto dvoch momentov je jediný spôsob, ktorým plníte Vaše ťažké a veľavýznamné povolanie...”¹⁶³ O niekoľko rokov neskôr jeden z najschopnejších realistických slovenských politikov tu vlastne načrtol cestu, ktorú sa potom aj sám snažil presadzovať a propagovať – cestu zachovania si slovenskosti a zároveň úspešnej kariéry a dosiahnutia uznania aj od svojho neslovenského okolia.

Pri príležitosti zvolenia za biskupa banského dištriktu Bacháta pozdravila zase spisovateľka Terézia Vansová, z ktorej listu vidieť, že si Bacháta vážila. Vansová, ktorá bola taktiež manželkou evanjelickeho kňaza, s Bachátom okrem tohto faktu čiastočne zbližovala aj literárna tvorba. Jej poviedky a romány, opisujúce hlavne život slovenskej vidieckej inteligencie, boli určené podobne ako Bachátove diela malomestskému slovenskému meštianstvu a inteligencii.¹⁶⁴ Okrem toho jej vzťahy s martinským centrom taktiež neboli úplne bezproblémové, hoci z iných príčin ako v prípade Bacháta. V Martine jej totiž vyčítali propagovanie ženskej emancipácie, ktorú tamojší dominantní konzervatívci odsudzovali. V tomto období dostal Bachát aj veľa iných blahoprajných listov zo slovenských žúp, niektorí ako napríklad Pavol Novák, farár z Dolného Kubína, ho dokonca v liste familiárne oslovili ako Baťko.¹⁶⁵ Nedá sa teda tvrdiť, že by všetci Bacháta ako Slováka úplne odpísali, veď ani on sám svoj slovenský pôvod nikdy nezaprel, podobne ako to neurobila ani dobová maďarská tlač.

Medzi Bachátovou pozostalosťou je pomerne veľa po slovensky písaných pozdravných listov, gratulácií a kondolencií, ktoré Bachát dostával pri rozličných príležitostiach (smrť manželky, neskôr dcéry Milky, už spomínané vyznamenanie Rádcom Františka Jozefa, zvolenie za biskupa a podobne) od niektorých viac alebo menej známych účastníkov slovenského národného hnutia a kultúrneho života.

¹⁶² Čepan, Oskár: D. M. Bachát-Dumný. Kultúrny život 1956. č. 15. s. 6–7. O deväť rokov neskôr v Dejínach slovenskej literatúry III.... Čepan dokonca Bacháta označil za „poslušný nástroj provládnych slovenských cirkevných a meštianskych kruhov v Pešti”. Vid’ Dejiny slovenskej literatúry. III....s. 129.

¹⁶³ List Milana Hodžu Danielovi Bachátovi pri príležitosti vyznamenania Radom Františka Jozefa v roku 1898. EOL Bachát iratai krabica č.111. (Pozdravy z príležitosti vyznamenania a iné listy)

¹⁶⁴ Pozdrav Danielovi Bachátovi od Terézie Vansovej z príležitosti jeho zvolenia za biskupa. EOL Bachát iratai krabica č.111. (Pozdravy z príležitosti zvolenia za biskupa a iné materiály)

¹⁶⁵ EOL Bachát iratai krabica č. 111. (Pozdravy z príležitosti zvolenia za biskupa a iné materiály)

Okrem už spomínaných významných činiteľov možno sa tu stretnúť aj s menom Pavla Zocha, Jura Janošku, Jána Hroboňa, Mórica Philadelphého a iných. V prípade menovaných išlo zväčša o literárne činných a národne orientovaných evanjelických kňazov zo severných žúp Uhorska. Zaujímavé sú listy biskupa Fridricha Baltíka, ktorý si najprv dopisoval s Bachátom po slovensky, ale od konca 19. storočia prešiel na maďarčinu.¹⁶⁶

Zaujímavú a Bachátovu počinanie v mnohom ozrejmujúcu správu podal vo svojich *Rozpomienkach na Pešť* v tom čase tam žijúci slovenský advokát, redaktor a podnikateľ Ján A. Wagner.¹⁶⁷ Opísal v nich rozvrstvenie, národné aktivity a spoločensko-kultúrny život budapeštianskej slovenskej komunity koncom 19. a začiatkom 20. storočia, keď táto po skoro dvadsaťročnom stagnovaní nabrala, obrazne povedané, druhý dych. Bacháta spomenul Wagner najprv len okrajovo, ako farára slovenského evanjelického kostola na Kerepešskej ceste, pri ktorom sa po bohoslužbách stretávali Slováci, ktorých osud natrvalo alebo dočasne zavial do hlavného mesta. Evanjelický kostol bol vlastne jedným z centier slovenského spoločenského života v Pešti. Samotného Bacháta síce nespomína ako organizátora takýchto aktivít, tým väčšmi však vyzdvihuje jeho záť a Ľudovíta Izáka, ktorý bol učiteľom na miestnej evanjelickej ľudovej škole. Táto existovala pri miestnom kostole. Vo svojej domácnosti spolu s manželkou Milkou (Bachátovou dcérou) často prijímali návštevy. Izák bol okrem toho aktívnym a nadšeným organizátorom rozličných kultúrnych podujatí a takisto bol známy i ako príležitostný hudobný skladateľ. Zdá sa, že mu svokor nekládol v tomto smere nijaké prekážky, hoci sám sa angažoval na tomto poli menej. Netýka sa to však celej jeho činnosti. Za jednu z najkrajších slovenských aktivít považoval Wagner vianočné nádielky v evanjelickej škole, pri ktorých *Spolok dobročinných žien cirkvi ev. a. v. na Kerepešskej ceste v Budapešti* rozdeľoval darčeky chudobnejším žiakom. Pri tejto peknej príležitosti prednášal reč obvykle sám senior Bachát, a to s veľkým úspechom. Podľa Wagnera pritom tieto nádielky charakterizoval národný duch. Spomenul aj jeden konkrétny prípad: „Pri jednej takej príležitosti starý pán Bachát, miestny farár a neskoršie evanjelický biskup, rozohnil sa natoľko, že si obecnstvo a aj deti skoro poplakali, keď spomínal Cyrilo-Methodejský národ a nakladal deťom, aby sa stali hodnými tých darov tým, že budú, keď odrastú, národne žiť. Ale na druhý deň ráno zavčas cengal niekto na našom byte: bol to kostolník s odkazom, aby som vraj o tej reči nepísal do novín. Starý pán zľakol sa sám svojej reči. Ináče dobrá duša, len veľmi už zaviata v maďarskej Pešti. Aj pri pohrebe mojej drahej matky v marci 1897 povedal takú reč, presiaknutú horúcim národným povedomím, že pohnul celým zástupom, pravdaže zväčša slovenským. Ale od tých čias vedel som si ho vážiť.”¹⁶⁸ Ako vidieť z Wagnerových spomienok, Bachát si teda zvolil opatrnú taktiku – národne angažovanejšie prejavy si dovoľil len v užšom, polosúkromnom slovenskom kruhu, na svoje verejné prejavy si však dával väčší pozor. Na druhej strane však nikdy nepoprel svoj pôvod a nestal sa ani presadzovateľom

¹⁶⁶ Všetky tu spomínané listy a pozdravy je možné nájsť v EOL Pesti szlovák gyűlekezet krabica č. 111.

¹⁶⁷ Wagner, Ján A.: *Rozpomienky na Pešť*. In: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Red. Anton Štefánek. Praha, 1930.

¹⁶⁸ Tamže s. 212–213.

jazykových maďarizačných snáh v rámci evanjelickej cirkvi. Voči neopodstatneným obvineniam z panslavizmu a protiuhorskosti, ktorými niekedy častovali slovenskú časť jeho cirkvi, sa vyslovil aj verejne, napríklad pri príležitosti svojho zvolenia za biskupa.

Z hľadiska národného povedomia je zaujímavý a charakteristický aj neskorší osud Bachátovej rodiny. Bachátova súkromná korešpondencia s dcérami Emíliou a Margitou, resp. so synom Jánom je tiež v prevažnej miere písaná po slovensky. Listy jeho vnukov a vnučiek sú písané zväčša po slovensky, ale nie sú medzi zriedkavé ani maďarské dopisy a pozdravy.¹⁶⁹ S bratom Andrejom si Bachát taktiež dopisoval prevažne po slovensky.¹⁷⁰ Tieto listy sa logicky venujú predovšetkým súkromným témam a len okrajovo z nich vyplývajú niektoré drobné zaujímavosti, napríklad o spoločenských kontaktoch jednotlivých členov rodiny. Dcéra Margita, ktorá sa vydala za Jaromíra Križka, českého inžiniera firmy Siemens, žila prevažne vo Viedni, kde sa stýkala medzi inými aj s niektorými tamjšími slovenskými rodinami a chodila sa s manželom zabávať do Besedy slovenskej, t. j. medzi miestnu slovansky orientovanú spoločnosť.¹⁷¹

Do slovenskej kultúrnej histórie sa však najviac zapísal už spomínaný Bachátov zať Ľudovít Izák, ktorý pôsobil v Budapešti ako učiteľ a kantor. Okrem toho bol aj jedným z hlavných organizátorov slovenského života v Budapešti. Izák, ktorý pôsobil v Pešti od roku 1886, sa po rozpade Uhorska rozhodol pre návrat domov na Slovensko, kde aj zomrel. Jeho syn Ľudovít Ján Izák študoval medicínu, ale aktívny bol aj ako redaktor a športový aktivista. Mal dve deti – syna Vladimíra, ktorý pracoval v Slovenskej televízii a dcéru Danicu, vydanú Štubňovú, ktorá zasa pracovala v Matici slovenskej v Martine. Izákovská vetva Bachátovej rodiny teda zostala slovenskou a veľmi aktívnou na kultúrnom poli.

Syn Ján Bachát sa pre zmenu stal mestským úradníkom a po rozpade Uhorska zostal žiť v Budapešti. V budapeštianskom evanjelickom archíve sa zachoval list jeho manželky Bachát Jánosné z 11. júna 1940, v ktorom táto odvolávajúc sa na zásluhy svojho svokra žiadala predstavených evanjelickej cirkvi o finančnú pomoc v núdzi. Jej manžel bol totižto nezamestnaný a chorý, takže sa dostali do ťažkej materiálnej situácie. K listu pripojila aj osobne zostavený krátky svokrov životopis, v ktorom upozornila na blížiaci sa centenárium Bachátovho narodenia. V životopise autorka vyzdvihla hlavne svokrove cirkevné zásluhy a dobročinnosť, ale okrem toho pripomenula aj fakt, že sa tento pokúšal „posilniť väzby slovensky hovoriaceho ľudu k Maďarsku a k vlasti.”¹⁷² Čiže podobne ako tomu bolo v prípade mnohých iných stredoeurópskych rodín, aj Bachátovskú rodinu história roztrúsila po mnohých kútoch bývalej Habsburskej monarchie.

¹⁶⁹ Súkromnú korešpondenciu Daniela Bacháta obsahuje krabica č. 111 s materiálmi peštianskeho slovenského zboru v EOL. (EOL Pesti szlovák gyülekezet 111. krabica)

¹⁷⁰ Napríklad pozri kondolenčný list pri príležitosti úmrtia Bachátovej manželky z 11. augusta 1884. EOL Pesti szlovák gyülekezet krabica č. 111.

¹⁷¹ List Margity Križkovej, dcéry D. Bacháta otcovi z 2. januára 1903. EOL Pesti szlovák gyülekezet 111. krabica.

¹⁷² Bachát Dániel bányakerületi ág. hitv. ev. püspök születésének századik születésének évfordulója, 1940. június 18. Összeállította: Bachát Jánosné (néhai Bachát Dániel ev. püspök menyje) EOL

Pre lepšie pochopenie Bachátovej situácie nemusí byť na škodu pripomenúť si aj osudy a životné dráhy niektorých iných peštianskych Slovákov, ktorí vo svojom čase patrili medzi úspešnejších ľudí. Budapeštianska slovenská komunita nikdy nepozostávala len z remeselníkov, domovníkov, nádenníkov a slúžok, mala aj svojich úradníkov, podnikateľov a inteligenciu. Medzi takýchto patrili napríklad aj Ján A. Wagner, autor viackrát citovaných *Rozpomienok na Pešť*, ináč účastník a organizátor viacerých dobových slovenských podnikov a akcií. Pôsobil hlavne v poisťovníctve a finančníctve. Patril do okruhu mladého, ale agilného slovenského politika Milana Hodžu, ktorý sa usiloval o zmodernizovanie slovenskej politiky v Uhorsku. Okrem toho bol aktívny aj ako vydavateľ a novinár úspešných slovenských novín – *Slovenského týždenníka* a *Slovenského denníka*. Druhá časť vzdelaných Slovákov, ktorú Wagner vo svojich spomienkach nazval tzv. „oficiálnymi Tótmí“, t.j. „úradnými Slovákami“ sa zasa vo forme stolovej spoločnosti schádzala v jednej kaviarni na Andrásyho ceste. Do tejto spoločnosti patrili napríklad znalec spisovnej slovenčiny a zároveň tajomník ministerstva vnútra Samuel Czambel, tajomník správy Košicko-bohumínskej železničnej dráhy Michal Lichard, riaditeľ vydavateľstva Helios Karol Kuzmány, redaktori provládnych *Slovenských novín* a časopisu *Vlasť a svet* Adolf Pechány, Pavel Šťastný, Karol Čechotka a Zdenko Radzo. Pravdepodobne sem chodili aj koncipienti, kancelaristi, prekladatelia a iní zamestnanci rozličných štátnych úradov so slovenským pôvodom alebo aspoň pri práci používajúci slovenčinu. Podľa Wagnera sa tu schádzali ľudia, ktorí sa zaujímali o slovenské národné záležitosti, trochu podobní českým štátnym úradníkom vo Viedni. Wagner ich neoznačil za maďarónov, napríklad Samuel Czambel bol podľa neho dobrý Slovak a vlastenec. O redaktorovi Pavlovi Šťastnom zase písal familiárne ako o Paľkovi Šťastnom. Niektorí redaktori provládnych slovenských tlačových orgánov robili vraj svoju prácu skôr ako nutnosť.¹⁷³ Podľa názoru súčasného maďarského historika Lászlóa Szarku medzi vtedajšími budapeštianskymi slovenskými intelektuálmi nebol zriedkavý príbeh obrátenia Šavla na Pavla, ale asi by bolo chybou hádať do jedného vreca redaktorov provládnych slovenských novín s aktívnymi renegátskymi maďarónmi, odporcami aj toho najmenšieho slovenského pohybu.¹⁷⁴

Prirodzene, aj členovia tejto spoločnosti mali rozličné životné osudy a postoje. Z ich kruhov mohla teda ešte viesť cesta naspäť k slovenskému národnému hnutiu, ale mohla viesť aj opačným smerom, smerom k odnárodňovacej maďarizačnej politike. Napríklad pôvodne stredoškolský pedagóg, redaktor a publicista Adolf Pechány sa postupne vypracoval na jedného z hlavných odborníkov uhorskej a neskôr maďarskej vlády pre slovenskú otázku. Písal články o panslavizme, o uhorskej histórii, o boji za nezávislosť v rokoch 1848/49. Východiskovým bodom jeho publicistickej činnosti bola idea jednotného uhorského politického národa, v ktorej duchu sa snažil dôsledne oddeliť k tejto štátnej myšlienke „lojálny ľud“ a „rozvrtných, pročeských a rusofilských

¹⁷³ Tamže s. 200–201.

¹⁷⁴ Szarka, László: cit. d. s. 86.

panslávov”.¹⁷⁵ Zároveň sa z poverenia maďarských osvetových úradov venoval aj spracovaniu dejín kultúry a vzdelávania uhorských Slovákov.¹⁷⁶ Od roku 1897 bol šéfredaktorom vládou sponzorovaných Slovenských novín. V roku 1908 sa Pechány stal slovenským referentom tlačového oddelenia uhorskej vlády. Po roku 1918 sa rozhodol zostať v Budapešti a znovu začal vydávať Slovenské noviny. Potom ho vymenovali za vládneho komisára pre „slovensky hovoriacich obyvateľov” v Maďarsku. Túto funkciu zastával od roku 1921 až do roku 1941.¹⁷⁷ Pre vtedajší režim napísal množstvo hlásení o situácii a náladách dolnozemskej Slovákov.¹⁷⁸ Prirodzene, že takúto kariéru v krajine pod vedením Miklósa Horthyho nemohol urobiť ako uvedomelý a aktívny Slováč, skôr naopak.¹⁷⁹

Zase o niečo iná bola situácia a postoje Michala alebo už skôr Mihálya Zsilinszkého, pedagóga, historika, funkcionára evanjelickej cirkvi, poslanca vládnucej strany, hlavného župana a nakoniec štátneho tajomníka Ministerstva náboženstva a školstva. Pochádzal z Békešskej Čaby, zo slovenskej evanjelickej rodiny. Narodil sa v roku 1838, od Bacháta bol teda starší len o dva roky. Obaja sa samozrejme poznali, veď Zsilinszky bol vždy aktívny aj v evanjelických cirkevných záležitostiach. O ich kontaktoch svedčia aj listy z Bachátovej pozostalosti. V liste z 31. januára 1906 Zsilinszky oslovil Bacháta ako svojho priateľa výrazom „kedves barátom” a tykal mu.¹⁸⁰ Ich korešpondencia je ináč písaná v maďarskom jazyku. Tento pomerne blízky vzťah dvoch vplyvných mužov pravdepodobne nebol úplne neznámy, lebo na Bacháta sa niekedy obracali ľudia so žiadosťou, aby im pomohol vybaviť ich sporné záležitosti u pána štátneho tajomníka.¹⁸¹ Ako historik a publicista sa Zsilinszky venoval okrem iného aj histórii Sarvašu, životu Samuela Tešedíka, Františka Palackého, Daniela Krmana (toto jeho dielo do slovenčiny preložil Bachát), ďalej čiastočne národnostnej otázke a dejinám uhorského protestantizmu. Publikoval po maďarsky, hoci ako pôvodom dolnozemskej Slováč pravdepodobne vedel aj po slovensky, aspoň čiastočne. Napriek tomu jeho úspešná životná dráha prešla už úplne v maďarskom duchu, pri jeho kariére to však už asi inak ani nemohlo byť.¹⁸²

Medzi Bachátovou pozalosťou sa v tejto súvislosti zachoval zaujímavý list, ktorý dostal od významného slovenského organizátora národného života Jura Janošku. V liste datovanom z 15. apríla 1903 Janoška Bachátovi vyjadruje vďaku za ochotu pomôcť

¹⁷⁵ Ábrahám, Barna: Pechány Adolf életrajza. In: Pechány, Adolf: A magyarországi tótok. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2000. s. 253.

¹⁷⁶ Käfer, István: Magyar-szlovák jegyzetek. in: Käfer, István: Dona nobis pacem (Magyar-szlovák kérdések) Piliscsaba, 1998. s. 229.

¹⁷⁷ Ábrahám, Barna: Pechány Adolf életrajza... s. 254.

¹⁷⁸ O tomto pozri: Tilkovszky Lóránt: A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919–1945. Kormánybiztosi és más jelentések nemzetiségpolitikai céllal látogatott szlovák lakosságú településekről. Hungaro-Bohemicoslovaca 3. Budapest, 1989.

¹⁷⁹ Ruttkay, Fraňo: Slovenskí kolaboranti v službách maďarskej iredenty (1920–1938). 1998.

¹⁸⁰ List Mihálya Zsilinszkého Danielovi Bachátovi z 31. januára 1906. EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica.

¹⁸¹ O tomto svedčí napríklad list Júliusa Bartháua Danielovi Bachátovi zo 4. decembra 1898, v ktorom pisateľ žiada adresáta, aby mu pomohol v jeho veci u pána Zsilinszkého. EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica

¹⁸² Szinnyei, József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1914. XIV. zväzok. s. 1939–1943.

miestnej učiteľke Márii Uličnej. Z obsahu listu nepriamo vyplýva, že Bachát v jej záujme intervenoval u Mihálya Zsilinszkého, ktorý bude pravdepodobne naklonený vybaviť jej žiadosť. Okrem toho Janoška Bacháta poprosil napísať krátky Zsilinszkého životopis, ktorý chcel publikovať v nasledujúcom ročníku „Tranovského kalendára“. Bachát dostal v tejto veci úplne voľnú ruku. Janoška zároveň zdôraznil, že kalendár s pochvalou prijímajú aj vlasteneckí (teda nie národoveckí – H. I.) slovenskí farári, napríklad z Gemera. Takto asi chcel rozptýliť určité obavy potenciálneho autora i samotného politika. O celej veci píše toto: „...myslím tedy, že nemôže byť žiadnych škrupúl a obáv na uverejnenie životopisu v tomto našom kalendári. Ba práve, treba ho poslať verejnosti čo najširšej ako príklad, akým má byť svetský hodnostár v cirkvi.”¹⁸³ Bachát teda zd’aleka nestratil všetky svoje kontakty so slovenským národoveckým prostredím, a kde-tu aj využíval svoje konexie a známosti a intervenoval v prospech jednotlivcov. Okrem toho pravdepodobne ani Zsilinszky nebol pokladaný za úplne cudzieho, aspoň v niektorých cirkevných kruhoch nie. Z celého Janoškovho listu je však zároveň citelná značná opatrnosť všetkých zainteresovaných, pravdepodobne tieto vzťahy a hlavne ich potenciálna vonkajšia „ozvena” by nebola úplne bezproblémová.

O zvláštnom a ambivalentnom postoji niektorých slovenských duchovných k osobe svetského dozorcú dištriktu Mihálya Zsilinszkého napokon svedčí aj list dolnokubínskeho evanjelického farára Pavla Nováka, ktorým tento pozdravil Bacháta pri príležitosti zvolenia za biskupa. V liste Novák ako biskupov častý listový partner a podľa všetkého aj priateľ (Novák Bacháta pravidelne oslovoval „Bát’ko môj drahý” a tykal mu) vyjadruje svoju radosť nad zvolením Bacháta medzi iným aj preto, lebo od neho očakával, že bude aj naďalej bojovať proti politike v cirkvi a spolu so Zsilinszkým bude hájiť predovšetkým cirkevné záujmy. „Šťastný dištrikt, majúci na čele takýchto dvoch mužov ako ste Vy” končí svoj list biskupov oravský priateľ a obdivovateľ.¹⁸⁴

Wagnerove spomienky svedčia okrem iného aj o tom, že medzi jednotlivými skupinkami slovenskej inteligencie v hlavnom meste neboli neprekonateľné bariéry.¹⁸⁵ Ich jednotliví členovia sa navzájom stýkali a navštevovali. Väčšina z nich bola aktívna vo viacerých sférach slovenského života v Budapešti. Samotného Bacháta však nespomína ako člena týchto skupiniek a „stolových spoločností,” ani medzi tzv. „oficiálnymi Tótmí”. To však neznamená, že by sa bol Bachát od tohto diania izoloval. To vlastne ani nebolo možné, veď jeho fara, škola a zaťova domácnosť patrili medzi centrá slovenského spoločenského života v Budapešti. Mešťania a študenti slovenského pôvodu sa okrem toho schádzali aj po súkromných salónoch a domácnostiach. Bachát sa samozrejme s viacerými z nich súkromne alebo úradne stýkal, resp. poznal. Ministerský úradník a jazykovedec Samuel Czambel bol napríklad presbyterom slovenského

¹⁸³ List Jura Janošku Danielovi Bachátovi z 15. apríla 1903. EOL. Pesti szlovák gyűlekezet iratai. 111. krabica

¹⁸⁴ List Pavla Nováka Danielovi Bachátovi zo 4. júla 1905. EOL. Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica.

¹⁸⁵ Podrobne sa vtedajším spolkovým a kultúrnym životom budapeštianskych Slovákov zaoberá doktorská dizertačná práca Anny Kováčovej. Pozri: Kovács, Anna: A budapesti szlovákok egyesületei, kulturális és közösségi élete a dualizmus korában. Doktori disszertáció. Kézirat. ELTE BTK Budapest, 2002.

evanjelického zboru a okrem toho ako šéfredaktor Slovenských novín v rokoch 1887 až 1895 bol čiastočne aj spolupracovníkom Bacháta, ktorý tu viedol fejtónovú rubriku.¹⁸⁶ Milan Harminc ako úspešný staviteľ a podnikateľ bol zasa aktívny pri podpore Slovenského spolku v Budapešti. Aj ďalší zámožný podnikateľ, výrobca kočov Michal Mišura bol určitý čas presbyterom a spoludozorcom slovenského evanjelického zboru, ktorý takto napriek tomu, že v rámci budapeštianskej evanjelickej cirkvi patrila skôr k tým chudobnejším zborom, predsa len mal niekoľko bohatších a vplyvnejších členov a patrónov.

V tejto súvislosti treba pripomenúť ešte jednu postavu slovenského pôvodu z Budapešti, ktorej osudy sa v určitých momentoch podobajú osudom Bachátovým, hoci aj odlišností je medzi nimi dosť. Ide o úspešného staviteľa a podnikateľa Jána Nepomuka Bobulu, ktorý bol po svojom príchode do hlavného mesta krajiny v roku 1861 jedným z aktívnych účastníkov vtedajšieho čulého slovenského života, a to nielen kultúrneho a spoločenského, ale aj politického. Stal sa zakladateľom a jedným z hlavných predstaviteľov Novej školy slovenskej, liberálnejšie ladenej opozičnej skupiny slovenskej národnej politiky. Okrem toho bol hlavným redaktorom a vydavateľom *Slovenských novín*, do ktorých svojho času prispieval aj Bachát. Bobula sa vždy usiloval spojiť svoje politické a ekonomické aktivity. Na čele Novej školy prešiel kľukatú politickú cestu od radikálnej opozície až k spolupráci s vládnuou stranou Ferencu Deáka, ale ako slovenský politik nevedel dosiahnuť výraznejší úspech. Bobula sklamaný vo svojich hospodárskych a politických aktivitách čoraz viac strácal záujem o slovenské záležitosti. V jednom článku to sformuloval nasledovne: „Kládli sme veľkú váhu na slovenské podniky, avšak skúsenosť nekáže mnoho sľubovať na ne. Prichodí nám, jako by sme k podobným podnikom neboli zralí.”¹⁸⁷ Je skeptickejší aj k politike, v roku 1874 sa už napríklad odmieta stať členom delegácie protestujúcej proti zatvoreniu slovenských gymnázií.¹⁸⁸ Podľa svedectva mladého Jozefa Škultétyho sa taktiež stále zriedkavejšie zúčastňoval na spolkovom živote v Pešti.¹⁸⁹

Bobula bol však ešte pomerne mladý, plný energie, ktorú musel na niečo upriamiť. Skutočná kariéra bola ešte len pred ním. Namiesto „novinárčenia” viac pozornosti začal venovať svojmu staviteľskému podnikaniu. Zaktivizoval sa aj v budapeštianskom obvode Terézváros (čo možno do slovenčiny preložiť ako Terezino mesto, Terezianov), a to ako tamojší občan, podnikateľ a mešťan.¹⁹⁰ Bobula sa usiloval získať priazeň meštianstva hlavného mesta. Postupne sa totiž chcel stať predstaviteľom záujmov

¹⁸⁶ Tamže s. 122.

¹⁸⁷ Zapletal, Vladislav: Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869–1872. Akciová knihtačiareň Minerva. Historické štúdie. Bratislava, II. ročník 1956. s. 38. alebo Slovenské noviny, roč. 1872. č. 203.

¹⁸⁸ Čulen, Konštantín: Novinár a pedagóg. Trnava, 1933. s.192. (Čulen sa tu zaoberá predovšetkým Jánom Mallým, ale štúdiá obsahuje aj mnoho údajov týkajúcich sa celej Novej školy a taktiež Jána Bobulu.)

¹⁸⁹ Ormis, Ján: Ján Bobula. Sborník Matice slovenskej. XI–XII. ročník 1–8. zošit. Turč. Sv. Martin, 1934. s. 162. (Ján Ormis sa tu odvoláva na osobné ústne spomienky Jozefa Škultétyho.)

¹⁹⁰ O tomto období jeho života podáva zaujímavé svedectvo kniha jeho priateľa a prívrženca Henrika Kálnokiho s nasledujúcim dlhým názvom: Bobula János szereplése közéletünkben (különös tekintettel a főváros VI-ik kerületének az 1878-iki országgyűlési képviselőválasztások alatt az iparos és kereskedői osztály érdekében kifejtett mozgalmára), ktorý po slovensky znie nasledovne:

remeselníckych a obchodníckych, t.j. stredných občianskych vrstiev, najprv v už spomínanom VI. obvode, potom v celom hlavnom meste. Od roku 1876 bol poslancom miestneho zastupiteľstva VI. obvodu. O niečo neskôr v roku 1878 ho v jeho obvode spomínali ako možného kandidáta na poslanca do snemu. V Bobulovom vtedajšom programe však už niet zmienky o národnostnej otázke, záujmy štátu jednoznačne nadradí nad všetky národnostné aspirácie a vyzdvihuje vlastný postoj v tejto otázke.¹⁹¹ To všetko však ešte neznamená, že by sa bol stal nacionalistom usilujúcim sa o maďarizáciu. O možných riešeniach národnostnej otázky mal takýto názor: „Je faktom, že našu vlasť obýva viac nemad'arských národností, ktoré v dnešnej dobe ovládanej národnostnou ideou treba vziať na vedomie až dovedy, pokiaľ táto národnostná idea nebude humanizmom vytlačená z európskeho denného poriadku. A keď už to musíme urobiť, je našou povinnosťou snažiť sa o to, aby Uhorsko tvorilo jedno telo a aby bolo vnútorne silné. Na dosiahnutie tohto cieľa existujú len dve cesty: alebo všetko nemad'arské bez zľutovania a rýchlo potlačiť alebo sa v záujme zachovania integrity vlasti zmieriť s nemad'arskými obyvateľmi tak, aby sa zabránilo ich gravitovaniu smerom von.”¹⁹²

Svoj publicistický talent teda Bobula od osemdesiatych rokov zúročoval hlavne v záujme meštianskej priemyselnej strednej triedy. Bol nadšeným stúpencom industrializácie a modernizácie krajiny.¹⁹³ Na prebiehajúce procesy sa pozeral očami podnikajúceho mešťana-technokrata, národnostnou otázkou sa nezaoberal. Od sedemdesiatych rokov 19. storočia najviac pozornosti venuje svojmu podnikaniu v odbore stavebníctva.¹⁹⁴ V roku 1892 Bobula zakladá odborný časopis pre staviteľov *Építészeti Szemle*, ktorý do roku 1898 aj sám rediguje.¹⁹⁵ Okrem toho sa po politických porážkach utrpených ako opozičný a národnostný kandidát na poslanca od konca sedemdesiatych rokov zbližuje s vládnuou *Slobodomyselnou stranou*. Ako vládnemu

Účinkovanie Jána Bobulu v našom verejnom živote (so zvláštnym dôrazom na jeho hnutie vyvinuté v záujme remeselníckej a obchodníckej triedy počas volieb do snemu v VI-om obvode hlavného mesta v roku 1878.). Kniha vyšla v Budapešti v roku 1879. Štúdie a články zaoberajúce sa Bobulom sa o nej vyjadrujú ako o knihe, ktorú si objednal sám Bobula. Faktom zostáva, že v predslove sa sám autor priznáva, že tento „leták” napísal na popud Bobulových priateľov, aby v nej odmietol obvinenia, ktoré voči nemu odznali. Kálnoki sa skutočne usiloval očistiť priateľa spod obvinení z panslavizmu a vyzdvihoval jeho vernosť k Uhorsku.

¹⁹¹ Vo svojich predvolebných prejavoch napríklad Bobula zdôrazňoval, že bol prvým, kto propagoval myšlienku uhorskej štátnosti medzi národnosťami, ktoré chcel vidieť v bratskej zhode s Maďarmi. Kálnoki... s. 58–59. Okupáciu Bosny zase neschvaľoval preto, lebo zvyšovala počet Slovanov v ríši. Tamže s. 72.

¹⁹² Tamže s. 72–73.

¹⁹³ V roku 1888 napísal o tom aj knihu pod názvom Magyarország iparügye (čo po slovensky približne znamená Priemysel v Uhorsku).

¹⁹⁴ Jeho firma stavia paláce na Andrásyho ceste a na základe zakázok z ministerstiev po celom meste buduje rozličné verejné budovy. Bobulova činnosť je taká úspešná, že v knihe Móra Gellériho: A magyar ipar úttörői. Élet- és jellemrajzok (po slovensky Pionieri uhorského priemyslu. Životopisy a charakteristiky) z roku 1887, autor spomedzi staviteľov zaraďuje medzi 80 najdôležitejších osobností uhorskej industrializácie popri známom architektovi Miklósovi Yblovi len Jána Bobulu. Je charakteristické, že Gelléri iba nepriamo naráža na nemad'arský pôvod Bobulu, keď spomína, že preto študoval na gymnáziu v Komárne, aby sa naučil po maďarsky.

¹⁹⁵ Jednou z jeho posledných kníh bola kniha s názvom Huszonöt év a magyar ipar szolgálatában, čo po slovensky znamená Dvadsaťpäť rokov v službách uhorského priemyslu.

kandidátovi sa mu v roku 1892 nakoniec podarilo dostať do parlamentu, kde zostal do roku 1897. Nakoľko ho na sklonku jeho života postihli značné materiálne straty, stal sa hlavným stavebným dozorcom novej budovy parlamentu.

V slovenských záležitostiach sa Bobula zaktivizoval už len raz, a to na žiadosť svojho starého známeho Andreja Kmeťa, ktorý sa na vplyvného Bobulu obrátil so žiadosťou o pomoc alebo prípadne o sprostredkovanie vo veci úradného schválenia stanov Slovenskej muzeálnej spoločnosti. Stanovy nakoniec úrady schválili.¹⁹⁶

Osudy Daniela Bacháta a Jána Nepomuka Bobulu sú si navzájom v mnohom podobné. Obaja pochádzali zo slovenského vidieka, z jednoduchých slovenských rodín, obaja začínali v mladosti ako aktívni účastníci a spolutvorcovia slovenského národného hnutia a obaja sa usadili v Budapešti, ktorá výrazne ovplyvnila ich ďalší život a myslenie. Okrem toho ich zbližuje hlavne to, že obaja dosiahli na svoje pomery pomerne úspešnú kariéru, a to v takom čase a v takom meste, ktoré tomu v prípade Slovákov nie veľmi prialo. Svoje postavenie preto nevedeli dosiahnuť ako výrazne a otvorene národne uvedomelí Slováci, ale cenou rozličných kompromisov a postranných cestičiek, ktoré si od nich vyžadovala doba. Veď najaktívnejšia časť ich života pripadá práve na obdobie dualizmu, ktoré poskytovalo dosť možností na uplatnenie sa pre mladých, nadaných, ambiciózných a pragmatických ľudí. Pravdou je však aj to, že v záujme kariéry nemuseli úplne poprieť svoju slovenskosť, nemuseli sa etnicky asimilovať. Prirodzene, v tomto ohľade existuje určitý rozdiel medzi Bobulom a Bachátom. Bachát bol cirkevným hodnostárom a cirkev mala určitú autonómiu. Okrem toho jeho slovenskosť vyplývala už zo samotnej podstaty jeho poslania, veď temer až do konca svojho života bol kňazom slovenských evanjelikov v Budapešti. V rámci svojich možností sa aj usiloval využiť danú situáciu. Postavenie Bobulu však bolo úplne iné. Pokúšal sa uplatniť v podnikateľskej a politickej sfére, ktoré vyžadovali väčšiu prispôsobivosť a väčšie stotožnenie sa s maďarským jazykom. Bobula sa snažil tomuto vyhovieť, a preto je ťažké presne určiť, nakoľko sa zasimiloval. Na svoje korene však úplne nezabudol.¹⁹⁷

¹⁹⁶ O tomto píše Karol Medvecký v knihe „Život Andreja Kmeťa“ na s.103. Bohuš Kostický sa zase vo svojej už citovanej knihe odvoláva na korešpondenciu Andreja Kmeťa a Jána Bobulu.

¹⁹⁷ Pri príležitosti Bobulovej smrti v roku 1903 zareagovalo viac slovenských novín. Vládou financované „vlastenecké“ Slovenské noviny Viktora Hornyánszkeho v nekrológu krátko opisali jeho život, ale nespomenuli, že zosnulý bol jedno obdobie aktívnym účastníkom slovenského národného hnutia. (Pozri Slovenské noviny 16. november 1903.) Nekrológ orgánu Slovenskej národnej strany Národné noviny ho opisuje podstatne negatívnejšie, pokúša sa znížiť jeho odborné zásluhy a úspechy a zvýrazniť jeho neúspechy. Spomenie však, že Bobula predtým politizoval v rámci slovenského národného hnutia a len neskôr sa pridal k maďarskej politike. Uznáva síce jeho nadanie a schopnosti, ale spochybňuje jeho morálku a prostriedky. (Pozri Národné noviny 19. novembra 1903.) Medzi dvoma svetovými vojnami sa Bobulovou životnou dráhou a jej obratmi zaoberali Ján Ormis a čiastočne Konštantín Čulen. Čulen má pre neho viac pochopenia, vyzdvihuje fakt, že ako poslanec nepracoval proti Slovákom a že určitá iskrička slovenskosti v ňom nikdy úplne nevyhasla. (Pozri Čulen, Konštantín: Novinár a pedagóg. Trnava, 1933. s. 192.) Ormis je k Bobulovi podstatne kritickejší, považuje ho za kariéristu, ktorý na oltári svojej kariéry obetoval národnosť. Tiež uznáva, že síce nepracoval proti Slovákom, ale podľa neho to nie je ospravedlnenie. Od Bélu Grünwalda sa líši len tým, že nebol agresívnym maďarómom. (Pozri Ormis, Ján: Ján. Bobula. Sborník Matice slovenskej. XI–XII., 1–8. zošit. Turč. Sv. Martin, 1934. s. 168.)

Obaja dosiahli úspechy hlavne vďaka svojej užšej odbornosti. Bachát i Bobula boli nadaní, aktívni a pragmatickí ľudia, čo im v živote pomohlo uplatniť sa. Používajúc moderný slovník boli svojim spôsobom technokrati, ktorí si uvedomili, že bez určitých ústupkov na národnostnom poli sa nebudú môcť uplatniť primerane svojím ambíciám a schopnostiam. Ani jeden z nich sa však nestal agresívnym maďarizátorom, ako to bolo v prípade mnohých iných pomad'arčených Slovákov-karieristov. Vedome alebo podvedome sa snažili aspoň neškodiť slovenskej veci. Zdá sa, že ani vtedajšia budapeštianska oficiálna spoločnosť od nich nevyžadovala ako podmienku prijatia do svojich radov, aby sa stali maďarónmi prenasledujúcimi vlastný národ. Samozrejme, netreba zabudnúť, že obaja žili v hlavnom meste, ktoré bolo jedným vysokovýkonným kotlom, v ktorom sa postupne rozpúšťali a do jedného celku integrovali rôzne skupiny obyvateľstva. Celý tento proces poskytoval zároveň mnoho stimulov a lákadiel, ktorým sa ťažko odolávalo. Dlhodobo tu bolo ťažšie zostať uvedomelým Slovákom, než napríklad na Liptove, v Turci alebo pri Trenčíne. Prirodzene, určité prejavy lojality sa od nich predsa len očakávali, predovšetkým prijatie a verejné prihlásenie sa k jednotnému uhorskému politickému národu a k uhorskému štátnej myšlienke. Toto logicky znamenalo dištancovanie sa od národnostných hnutí a požiadaviek. Hlavne tieto rituálne prejavy podpory uhorskému štátu a požadovaný odstup od národnostných strán patrili teda popri úspešnej odbornej, cirkevnej, podnikateľskej a inej kariére medzi základné predpoklady dosiahnutia výraznejšieho verejného a politického vzostupu v Budapešti obdobia dualizmu.¹⁹⁸

Záver

Život Daniela Bacháta je názorným príkladom zložitosti skúmania národnostných pomerov a postojov jednotlivých osobností obdobia dualizmu. Súveká realita bola podstatne zložitejšia, než zjednodušené rozdelenie jej aktérov na národovcov a maďarónov. Medzi týmito dvoma pólmi totiž existovala bohatá škála životných postojov, osudov a ciest, ktoré boli podmienené mnohými faktormi. V danej práci okrajovo spomenuté postavy a postavičky to takisto potvrdzujú.

Život človeka nikdy neovplyvňuje len jeho národná príslušnosť. Každý má viacej kvalít a funkcií. Nikto nie je len Slovákom alebo Maďarom, ale je zároveň aj katolíkom, protestantom alebo židom, mužom alebo ženou a podobne. Aj Bachát mal viac takýchto určení. Bol otcom, manželom, spisovateľom, evanjelickým teológom, členom mnohých spoločenských organizácií, budapeštianskym mešťanom a zároveň aj kňazom slovenskej evanjelickej komunity hlavného mesta Uhorska, teda krajiny, ktorá bola po stáročia lepším či horším domovom okrem iných aj pre slovenské etnické a národné spoločenstvo. Všetky dobré a zlé tradície, zvyky, historické spomienky a boje tohto štátneho útvaru sa hlboko zapísali do myslenia a mentality Slovákov. Uhorskosť nebola len alternatívnou

¹⁹⁸ O Bobulovej životnej dráhe a celkove o možnostiach kariéry pre Slovákov v období dualizmu pozri podrobnejšie môj článok s týmto názvom, uverejnený v dvojazyčnom zborníku Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Red. Michal Hrivnák. Budapest, 1998.

osobnou voľbou toho-ktorého obyvateľa krajiny, uhorskosť v zmysle historického povedomia, mentality, životných reflexov a skúseností bola vlastná skoro všetkým jej obyvateľom, bez rozdielu toho, či sa k nej hlásili alebo nie. To isté platí však popri iných etnických povedomiach aj pre slovenskosť. Svoj pôvod síce možno zaprieť, ale bez stopy nikdy nezmizne. V kútiku duše si ho so sebou niesli aj tí najväčší „renegáti“, „maďaróni“, ako ich nazývala vtedajšia publicistika. Rovnako aj samotné „maďarónstvo“ je zložitým a mnohoobsažným pojmom, ktorý vlastne ešte len čaká na svoje dôkladné preskúmanie.¹⁹⁹

Bachát si bol viac-menej vedomý svojich koreňov, životných úloh a identít, medzi ktorými sa po celý život snažil udržať nejakú minimálnu vyváženosť, rovnováhu. Ku konkrétnemu výsledku prispela aj jeho osobnostná dispozícia – opatrnosť, spoločenská angažovanosť, prispôsobivosť, dobrá komunikatívnosť, nekonfliktnosť. Okrem toho si treba uvedomiť, že Bachát vôbec nebol ojedinelým zjavom vo svojej dobe, hoci ako každý životný osud, aj ten jeho bol svojim spôsobom jedinečný. Aj iní cirkevní hodnostári, intelektuáli a verejní činitelia sa borili s podobnými problémami ako on. K lepšiemu poznaniu histórie procesov prebiehajúcich v dualistickom Uhorsku, ale aj v povojnovom Československu je potrebné preskúmať aj túto tzv. „šedú zónu“ medzi dvoma vyhranenými postojmi v národnostnej otázke. Bez objasnenia postojov národne nevyhranenejšej časti inteligencie slovenských žúp počas dualizmu sa len ťažko bude dať dôkladne a komplexne objasniť napríklad vôbec nie bezvýznamný problém konfliktu tzv. predprevratových Slovákov a tzv. Novoslovákov v medzivojnovej Československej republike.²⁰⁰ Dôkladné spracovanie tejto problematiky môže pomôcť pochopiť okrem otázky pomerne rýchleho „poslovenčenia“ Slovenska aj mnohé iné neskoršie problémy slovenskej histórie – veď v dejinách a v živote, čo je vlastne to isté, skoro vždy všetko navzájom súvisí.

¹⁹⁹ Maďarónstvom, odrodilstvom alebo inak povedané renegátstvom sa komplexnejšie a nielen na publicistickej, ale už na vedeckej úrovni zaoberal aj Anton Štefánek, jeden zo zakladateľov slovenskej sociológie, vo svojej knihe *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava, 1944. (s. 158–177.) Ani on však nedáva úplne exaktnú definíciu odrodilstva, skôr zdôrazňuje mnohoznačnosť a pružnosť tohto pojmu. Na s. 166. píše toto: „Odrodilstvo vzniká všade tam, kde jednotlivci z vlastnej vôle, z príčin sebeckých, alebo priam nemravných narušujú homogenitu stavu, triedy, národa, cirkvi, štátu, alebo kde sa dopúšťajú podobného poklesku nevedome z príčin čisto psychologických na základe odchylnej výchovy, alebo z duševnej nemohúcnosti pridržať sa tradície a konsenzu populí. Renegátstvo nie je pasívny postoj k určitým názorom spoločnosti, ale aktívny a reakčný odboj proti základom sociálneho bytia, ktorý nemožno ani časove ani miestne riešiť izoláciou sporných stránok.“ Na jednej strane teda Štefánek pripúšťa aj odrodilstvo z iných ako zištných cieľov, na druhej strane však v každom prípade vyžaduje aktívny postoj alebo skutok. Odrodilstvo sa stáva pre neho eticky negatívnym len v takom prípade, keď vyvíra z pohnútok skutočne nemravných (s. 166.) Osobne som pri písaní tejto práce vychádzal z podobných základov a pod pojmom maďarón alebo renegát som rozumel aktívneho protivníka všetkého slovenského, ktorý sa aktívne a vedomo snažil o odnárodnenie aj iných príslušníkov svojho národa.

²⁰⁰ O tomto probléme vid': Rapant, Daniel: *Asimilácia odrodilých Slovákov*. in: *Slovenská otázka v 20. storočí*. Red. Rudolf Chmel. Bratislava, 1997.

TEXTOVÁ PRÍLOHA²⁰¹

1. List superintendenta banského dištriktu Gusztáva Szeberényiho nastupujúcemu Danielovi Bachátovi (zo 16. mája 1873)

Drahy Brat môj w Pánu!

Wašmu ctenému odo dňa 15-ho s. m. tak som sa zatešil, ako kolvek tomu telegramu, ktorý mi heslo Wašho swolenia priniesol. No, pomáhaj Wám Pán na owšem drsnej to pôde! Werím a znám, ak ťažké Waše polozenie; ale nechcem preto ani ja zufať, lebo wed Pán blízko! Keby ste len takých činitelov sťa za akého pokladám mne neznámého p. Hrebendu wäťším počtom mali! Čo do spráwy hmotných záležitostí cirkwe: nenasledujte p. kolegom ostatních cirkwí v Peštbudine. Ti to môžu, lebo majú na to súcich a spoľahliwých faktorow. No nemá ich cirkew slowenská; ináče by swojmu farárovi nedávala 800 zl. k. žiworeniu, a i sama by pri tolkých prameňoch dôchodkových lepšie stála. Neradím ja to, aby ste Wy i len sám manipulovali; ale o každom musíte známost mať!

Národnostnú otázku nahajte po strane. Jedine a výlučne: Kralovstvo Božie, buď Waším heslom a to apostolské: nečinen jsem všechnem všechno! Dnové zlí jsou!

Welmi by ma bolo tešilo s Wami sa opoznať. No, dúfam, že navriaťac sa so Zwolena do Pešte nazrem a Wás iste že neobídem. Potom sa obšírnejš umluvíme a bratskej úľube pokocháme. I potud milosti a ochrane Hospodinowej odporučeným sostávajúte; v nadeji a viere, že dielo Pána konajme, jeho pomocy dosiahnete – majte si v láske odporučeného

Wašho

srdečne oddaného
Szeberényiho

BČaba '873. dňa 16-ho mája.

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyülekezet iratai 111. krabica)

²⁰¹ Texty uverejnené v prílohe (ako aj citáty v samotnej práci) sa v maximálnej miere pridŕžajú originálov, preto napríklad prepisy starších slovenských listov nie sú prepísané podľa súčasných pravidiel slovenského jazyka.

2. List superintendenta banského dištriktu Gusztáva Szeberényiho seniorom svojho dištriktu (zo 7. marca 1875)

Veľadôstojný Pán Hlavný Senior,
moji milovaní Bratia v Pánu!

Počas písania nasledujúceho listu moju ruku nevedla túžba niečo napísať a to za každú cenu, veď písania mám nadostač, ale skôr úprimná snaha byť podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia užitočný našej cirkvi, ako aj snaha týmto listom vyvolať výmenu názorov.

Zdá sa mi totiž, akoby som videl tie neľahké budúcnosti, nakoľko však z milosti Božej vďaka našej existencii v prítomnosti si sami pripravujeme budúcnosť, považujem za potrebné, aby sme jasne videli našu situáciu.

Je neodškriepiteľným faktom, že máme do činenia s cirkevnou ľahostajnosťou. Čo poradiť v takejto situácii? Máme podporiť takzvané reformné hnutie a postaviť sa na stranu tých mužov, ktorí si myslia, že takto pomôžu cirkvi? Alebo máme zotrvať pri princípe „quieta non movere“ a verne slúžiť súčasnému stavu; o tomto však nechcem diskutovať. Ochotne priznám obom stranám úprimnosť a dobrotu úmyslov a považujem za fakt, že prívrženci reforiem už aj doteraz predstavovali hnutie, ktoré je len ťažko možné ignorovať. Hoci nie som členom tejto strany, vlastným všetky ich publikácie a zaujímam sa o ich činnosť, dokonca sa od nich mnohému učím. V jednotlivých veciach, ktoré považujú naši vzdelaní spoluveriaci za reformovateľné a hodné zavrhnutia, rozhodne protestujem voči urážkam; vcelku však vítam tieto snahy, lebo ich pozitívnu činnosť osobitne na poli teologickej literatúry si vysoko vážim.

Ale nie toto je ten priateľ, kam chcem v danej chvíli zaviesť svojich milých Bratov v Pánu. Zdanlivo ide o záležitosť vzdialenú od našej cirkvi a konfesii, ale napriek tomu – aspoň podľa môjho názoru – je aktuálne a užitočné, aby sme sa nad ňou zamysleli a dospeli v nej ku konsenzu.

V poslednom čase totiž našu konfesiю z rôznych strán obviňujú z toho, že my, kňazi evanjelickej cirkvi a. v. a vo veľkej miere aj jej učitelia, nie sme dostatočne spohľadlivými uhorskými vlastencami. Na tomto základe potom obvinenie a zaslúžené rozhorčenie prenášajú na samotnú našu cirkev a jej záujmy. Nestránia nám, neuznávajú nás – slovom trpí tým naša reputácia, lebo údajne nespolupracujeme pri posilňovaní a upevňovaní uhorskej štátnosti.

Podľa mňa tieto prejavy nemôžeme ponechať bez povšimnutia. V záujme našej cirkvi preto považujem za potrebné, aby sme sa voči takýmto prejavom a domnienkám úprimne a rozhodne postavili, a takto na jednej strane odvrátili od seba podozrenie; na druhej strane, aby sme zase navzájom sa podporujúc napomohli blahu našej vlasti a cirkvi.

Považujem za aktuálne, aby sme proti týmto domnienkam rázne a verejne protestovali, a zároveň aby sme – ak je to aj naším presvedčením – prehlásili nasledovné:

- 1) sme prívržencami jednotného nedeliteľného uhorského národa a v tomto zmysle
- 2) nezávisle od toho, či úradujeme po slovensky alebo nemecky, nechceme ani počuť o osobitnom politickom význame a činnosti nám zverených veriacich,

dokonca radšej sa slovom aj osobným príkladom snažíme o to, aby sme našich veriacich – ponechajúc nedotknutým ich jazyk – viedli a slúžili im v uhorskom záujme a duchu, ktorý je zároveň aj našim záujmom a duchom,

- 3) aby sme nestáli na jednej platforme s mužmi, ktorí sa snažia o vydelenie jednotlivých národností a nadmerne žiadajú vo všetkom paritu s Maďarmi; tento smer čerpá inšpiráciu zo susedných Čiech a propagujú ho ako takzvanú federalistickú ideu.

Vyzbrojení takto alebo ešte podrobnejšie sformulovanými bodmi, ktoré by sme mali presadzovať v živote, sa všetci môžeme považovať povolanými a dokonca povinnými v každom prípade sa ohraďovať, keď na nás všetkých alebo na našu cirkev zaútočí zlomyseľná žurnalistika.

Len mimochodom som raz spomenul, že rímski katolíci vedú svoje matriky po „latinsky“. A hľa, celá armáda katolíckych kňazov z Potisia, Zadunajska a Predunajska sa chopila pera a protestujú všade bránila svoju cirkev voči takýmto domnienkam.

Nás, ako jednotlivcov, tak aj ako konfesiu, podozrievajú, hlava-nehlava napádajú, hoci fakty svedčia častokrát o inom – a my mlčíme! Pravda, „conscia ment recti“ je s nami, ale stačí to voči celému svetu, ktorý je plný nesamostatne mysliacich osôb?

Existuje však ešte jedne príčina, pre ktorú toto všetko spomínam. Ide o to, že ani my Bratia nie sme voči sebe navzájom vždy dostatočne úprimní. V záujme konštatovania vzájomného srdečného vzťahu a spojenectva – a v záujme toho, aby sme čo najlepšie slúžili cirkvi – je potrebné, aby sme mali navzájom jasno aj vo veci našich politických názorov.

Ved' koľko len našich statočných farárskych druhov nemožno navrhnúť na post pri uvoľnení sa lepších miest, na ktorých by ináč mohli vynikajúco slúžiť záujmom cirkvi, a to iba preto, lebo sa o nich rozchýrilo, že nie sú uhorského zmysľania.

Vyjasnime si teda pojmy. Len preto, že niekto podporuje slovenskú cirkevnú literatúru a ako slovenský farár hovorí po slovensky možno o niečo lepšie, než po maďarsky, váži si slovenské cirkevné *institúcie*, ale ináč je v politickom zmysle Uhrom, a cíti po uhorsky natoľko, že kde len môže, snaží sa slovom aj činom podporovať spoločné uhorské záujmy, ten je určite takým istým uhorským vlastencom, ako hociktorý rodený Maďar.

Preto je na škodu veci, keď sa našim mlčaním sami *nullifikujeme*,²⁰² a zle informovaných ľudí neupokojíme vo veciach, ktoré ich trápia.

A ak by predsa boli medzi nami takí, ktorí cítia ináč a ináč chcú aj konať, hoci je mi vzdialené volať po ich exkomunikácii, nech si to robia, ale nech aspoň neohrozujú dobré meno nášho spoločenstva a záujmy našej cirkvi. Môže sa stať, že v niektorom zapadnutom kúte našej milovanej uhorskej vlasti, má niekto taký obmedzený obzor, že okolo seba nevidí nič iné, len svoje najbližšie okolie. Ak sa však povznesie na celoštátnu úroveň, z evanjelického stanoviska nemôže vidieť a želať si nič iné, len to, aby naša vlasť zostala zachovaná a bola šťastná ako uhorská a ako kresťanská zároveň. Dokonca

²⁰² Autor listu používa takýto nezvyklý výraz. Preklad sa snaží byť pokiaľ možno čo najhodnovernejší, preto bol výraz *nullifikátat* preložený týmto spôsobom.

otvorene prehlasujem, že ak sa niekto pokúša politicky uplatniť slovanský prvok, ten síce môže budovať most k veľkému slovanskému živlu, ale zároveň takisto pracuje aj na zániku Slovákov v Uhorsku, podobne ako ten, kto ich chce násilím pomaďarčiť.

Kto zmýšľa podobne ako ja, nech sa ako evanjelický farár pridá a nech deklaruje súhlas s mojimi názormi, ktorých prívržencom chce byť, a nech vyhlási, že na základe horeuvedeného je hotový podporovať spoločné záujmy uhorskej vlasti ako aj záujmy evanjelickej cirkvi a. v.

Prosím Vás teda Pán Hlavný Senior, aby ste našich bratov na najbližšom zasadnutí seniorátu vyzvali na deklaráciu v tomto zmysle, a potom ma oboznámili s výsledkom. Zostávam s úctou voči druhovi vo viere.

Békešská Čaba, 7. marca 1875

Veľactenému Pánovi Hlavnému Seniorovi

verný služobník v Pánu
Gusztáv Szeberényi
superintendent

(Prameň: List Gusztáva Szeberényiho Danielovi Bachátovi a ostatným hlavným seniorom zo 7. marca 1875. EOL Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889. Národnostné vlastenecké záležitosti 265/875. Preklad z maďarského originálu)

3. List superintendenta banského dištriktu Gusztáva Szeberényiho seniorovi Danielovi Bachátovi (z 26. januára 1882)

Veľadôstojný Pán Hlavný Senior!

Proti našej evanjelickej cirkvi a. v., ako aj proti farárskemu a učiteľskému zboru banského dištriktu boli znova vznesené vážne obvinenie, podobné tým z roku 1875. Čiastočne v dennej tlači a čiastočne v osobitých publikáciách nás pred celou krajinou obvinili, že máme panslavistické ašpirácie, t. j. že brojíme proti vlasti, uhorskému štátu a uhorskému národu.

Možno si ráčite ešte pamätať, že v spomínanom roku som v obežníku vyzval farárov a učiteľov nášho dištriktu, aby kolektívne protestovali proti takýmto obvineniam, a zároveň som ich vyzval, aby sa rozhodne vyjadrili v duchu uhorského vlastenectva.

Valné zhromaždenie dištriktu uznalo vydanie môjho obežníka za správne a každé písmeno protestu obsiahnutého v tomto liste prijalo za svoje ako verný prejav svojho stanoviska.

A hoci nakoľko viem, od toho roku sa v celom banskom dištrikte vedú matriky výlučne v maďarskom jazyku – aspoň ku mne sa dostávajú už len takéto výpisy –, síce viem aj to, že v mnohých zboroch kážu nielen po maďarsky a to dokonca aj tam, kde tomu tak predtým nebolo, z druhej strany však zároveň v nemaďarských zboroch vzniklo veľa čisto maďarských ľudových škôl, ďalej správa celého dištriktu prebieha výlučne v jazyku maďarskom, hlavne čo sa týka úradných stykov medzi superintendatúrou a seniorátmi; napriek tomuto všetkému si znovu považujem za povinnosť vyzvať veľaváženého pána seniora, aby v zmysle môjho listu z roku 1875 ako správny uhorský vlastenec a verný strážca našej konfesie na najbližšom seniorátnom zasadnutí dôkladne prerokoval nasledujúcu otázku: z čoho pramení fakt, že našich farárov a učiteľov podozrievajú z nedostatku uhorského vlastenectva, niektorých dokonca z toho, že nenávidia Maďarov a stoja v službách panslavizmu? Skutočne nedávame príčinu takýmto obvineniam? A ak nie, tak prečo nás obviňujú z takého odporného činu?

Viem aj to, že obvinenie z panslavizmu u nás rozširujú takým nezodpovedným spôsobom, že ešte ani rodený Maďar si nemôže byť istý pred podozreniami. O to viac je vystavený takémuto upodozrievaniu ten, kto pochádza zo slovenských rodičov. Ja sám som to mal možnosť skúsiť na vlastnej koži. Pokúsme sa však radšej spoločne určiť tú hranicu, v rámci ktorej sa ešte navzájom nevyučuje dobré uhorské vlastenectvo a to, ak sa niekto, vždy majúc pred očami blaho našej cirkvi, snaží verne učiť svojich zverencov v rodnom jazyku – hoci aj slovanskom. Prirodzene, bez toho, aby týmto spôsobom porušil svoju uhorskú občiansku povinnosť. Túto hranicu by sme mohli určiť nasledujúcim spôsobom:

1. uhorským vlastencom je ten, kto aktívne uznáva charakter maďarského jazyka ako jazyka diplomatického pre celú krajinu. Z toho vyplýva, že
2. uhorský vlastenec je ten, kto sa ako uhorský občan usiluje podľa svojich schopností priniesť obeť na oltár vlasti a vlasteneckých cieľov alebo aspoň spolupracuje pri rozširovaní kresťanskej vzdelanosti, ktorá zodpovedá uhorskému stanovisku,
3. uhorským vlastencom je ďalej ten, kto majúc pred očami jednotu uhorského štátu vstúpuje v tomto duchu do duší svojich žiakov, cirkvi a vlastného domu neoblomnú náklonnosť a lásku k vlasti.

Verím, že ak kňazi a učitelia Vášho seniorátu túto myšlienku prijmu za svoju, odobria ju a budú postupovať v jej duchu, budeme môcť nezávisle od toho, v akom jazyku kážeme a učíme, smelo a sebavedome odmietnuť obvinenia, v zmysle ktorých nie sme prívržencami uhorskej vlasti!

To, že my, ktorí len v banskom dištrikte máme 226.000 slovenských a 70.000 nemeckých veriacich, resp. poslucháčov, musíme výchovu, osvetu a výučbu vykonávať v ich materinskom jazyku – a v súvislosti s tým musíme primerane potrebám ľudu okrem štátneho jazyka pestovať, učiť a rozvíjať aj ostatné krajinské jazyky – nevidí len ten, kto nikdy nepracoval medzi ľuďom. Veď práve materinský jazyk je vždy tým kľúčom, pomocou ktorého sa možno dostať do srdca a duše našich bližných.

Nakoľko naša cirkev je v najväčšej miere cirkvou zameranou na výučbu, nemôžeme nepestovať a nevedieť jazyk našich veriacich, a to o to dokonalejšie, o čo svätejšia je naša úloha – preniknúť, pozdvihnúť a zvečniť srdce a duševný obzor poslucháčov.

Týmto je však naša úloha splnená! Každú nadsadenú snahu, každú osobitnú štátnu alebo národnostnú ašpiráciu treba zatradiť ako protivlasteneckú!

A keby medzi nami boli aj takzvaní „nacionalisti“, ktorí si myslia, že na čo má v jazykovej oblasti právo maďarský národ, na to majú právo aj inojazyční občania, nech si uvedomia, že jazyk je len prostriedkom, cieľom je však všeobecné blaho vlasti. V historickom zmysle je maďarský národ zakladateľom uhorského štátu. V tomto štáte je dorozumievacím prostriedkom medzi ľuďmi rozličných jazykov maďarčina; tento fakt však nevylučuje to, aby každý miloval, pestoval a používal aj svoj materinský jazyk.

Ak sa nám podarí ujednotiť na horeuvedenom – o čom nepochybujem, – tak aj keď sa v budúcnosti nájdu takí, ktorých zásadou je „calumniare audacter“, nepokazí nám to náladu, veď úcta smerodatných a rozvážnych vlastencov, ako aj „conscia mens recti“ nás obrní proti takýmto prípadom.

Deklaráciu Vášho seniorátu chcem predostrieť pred valné zhromaždenie dištriktu a to tak, aby ho potom predniesli aj pred krajinským konventom s cieľom ukázať celej cirkvi uhorský vlastenecký duch, panujúci v našom dištrikte. Ten si totižto nenecháme odškriepiť!

Preto, lebo máme na zreteli duševnú spásu našich nemaďarských veriacich, aktívne sa snažíme o ich kresťanskú výchovu a osvetu a takto vlastne slúžime uhorskému štátu, našej spoločnej vlasti, nás neodsúdi jediný skutočný uhorský vlastenec, dokonca si bude skôr vážiť našu cirkev, „veď podľa ovocia spoznáš strom“, a určite uzná aj to, že cirkev všade obstojí v duchu „za vlasť treba žiť aj mrieť!“

Po tomto všetkom zostávam s pozdravom

Békešská Čaba, 26. januára 1882

Váš verný príbuzný v Pánu
Gusztáv Szeberényi
superintendent

(Prameň: List Gusztáva Szeberényiho Danielovi Bachátovi z 26. januára 1882. EOL Budapesti egyházmegye 1860–1879, 1880–1889. Národnostné vlastenecké záležitosti. 131/882. Preklad z maďarského originálu.)

4. List Milana Hodžu Danielovi Bachátovi pri príležitosti udelenia Bachátovi Rádu Františka Jozefa (z 3. decembra 1898)

Velebný Pane,

Rácte dovoliť, aby som Vám k vyznačeniu rádom Fr. Joz. srdečne blahoželal.

Nerád povyšujem „pliašky“ ponad ich hodnotu, no nesmiem ich ani podceňovať. Ten pliašok svedčí o tom, Velebný Pane, že zachoval ste Vašu veľkú prestige vo smerodajných sférach; Vaše srdce svedčí o tom, že ten pliašok neznamená popečatenie Vašeho Slovenstva. Zručné sjednotenie týchto dvoch momentov je jediný spôsob, ktorým plníte Vaše ťažké a veľavýznamné povolanie, tak že máte vždy pred očima, ne gniv detrimenti res naša slovenská capiat.

Nemajte mi za bānosť, že dovoľujem si slovo; viem, že Vám na tom naskrze nezáleží, či Vám ja blahoželám alebo nie; no nemohol som nevyjadriť, čo cítim voči Vašej Velebnosti menovite pri udalosti tejto, na ktorú Vy zaiste vždy s radosťou budete spomínať.

Želám si len, aby tých rádov bolo na slovenských prsiach čím skôr čím viac!

V dôvere, že blahoželanie moje prijmete vďačne, znamenám sa vo zvláštnej úcte.

Váš ctiteľ

Milan Hodža

V Ružomb. . 3. dec. 98.

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica)

5. List Jána Hroboňa, evanjelického farára a národopisca z Istebného Danielovi Bachátovi pri príležitosti udelenia mu Rádu Františka Jozefa (z 10. decembra 1898)

Velebný pane!

Verte, že s uradovaným srdcom pišem této riadky a tak vrele, srdečne Vám blahoželám ku najvyššiemu vyznačeniu! Noste jeho v zdraví, v pokoji a predaj mužnom bôji za drahe nám veci i križ ten zlatý bez Križa utrpenia všetkého! Práve po nezdarenom nápade Wagnerovcov – prišlo to vhod. Nuž ako rytier Fraňa-Jozefa, pôjde bôj ten ľahšie Vám aj čo bojovníkovi Toho Najvyššieho!

Mnogoja blagaja!

Multas in annos –
volá Vám –

Velebnosti Vašej pokorný sluha

Ján Hroboň

Istebno 10/XII. '898.

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica)

6. List Jura Janošku, evanjelického farára a osvetového pracovníka z Liptovského Sv. Mikuláša Danielovi Bachátovi pri príležitosti vyznamenania Rádóm Františka Jozefa. (z 30. decembra 1898)

Velebný Pane!

Čo som dosiaľ v návale mnohonásobných prác a starostí premeškal, to chcem nahradit' teraz, keď Nový rok už predo dvermi.

Prinášam Velebnosti Vašej s hlbokou úctou úprimné blahoželanie k vyznačeniu, ktorého dostalo sa Vám s Najvyššieho miesta za údel. Daj, Milostivý Hospodine, aby ste sa z výsledkov svojho pôsobenia, uznaných hore i dolu, dlhé blahé roky tešiť mohli, aby vo Vás to drahé otcovské dedičstvo malo i na budúce časy obozretného obhájcu a aby sme my, pozorovatelia Vašich ťažkých bojov a mnohých prác, mohli ako dosiaľ i budúce ctit' vo Velebnosti Vašej muža-bojovníka, jehož cesta ide ovšem „skrze slávu i pohanění, skrze zlou i dobrou pověst“, ale vždy k povedomému cieľu: dobru, spásu sebe svereného stáda.

Ráče prijať i môj Novoročný úctivý, srdečný vinš!

S výrazom vrelej úcty som

v Lipt. Sv. Mikuláši 30. dec. 1898.

Velebnosti Vašej

pokorný sluha a ctiteľ

Jur Janoška

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica)

7. List Jura Janošku, evanjelického farára a osvetového pracovníka z Liptovského Sv. Mikuláša Danielovi Bachátovi vo veci článku o Mihályovi Zsilinszkom (z 15. apríla 1903)

Velebný Pane!

I zo svojej strany i menom cirkve našej mám česť vysloviť Vám už teraz úctivé vďaky za všetku láskavú ochotu, ktorú v prospech našej znamenitej učiteľky, slečny Marie Uličnej dokazovať ráčite. Písal som Jeho Osvietenosti p. Zs., a očakávam v dôvere priaznivú odpoveď. Toľko môžem podotknúť už teraz, že i p. kr. škôldozorca iste všetko vďačne vykoná v prospech spomenutej učiteľky našej.

Cieľom týchto mojich riadkov je ale i úctivá prosba k Velebnosti Vašej; a síce: rád by som dal do nášho Kalendára „Tranovský“ na r. 1904 životopis i podobizňu p. dištrikt. dozorca Zsilinszského. A preto opovažujem sa Vás poprosiť, aby ste láskavý boli napísať životopis o tomto výtečníkovi našej cirkve, ako sám uznáte za najprimeranejšie i čo do obsahu i čo do rozsiahlosti. Náš kalendár je s pochvalou prijímaný i od vlasteneckých slovenských cirkv. a farárov; na pr. viacerí gemerskí farári veľmi pochvalne sa vyslovili i písomne o ňom, myslím teda, že nemôže byť žiadnych škrupúl a obáv na uverejnenie životopisu v tomto našom Kalendári. Ba práve, treba ho poslať verejnosti čo najširšej ako príklad, akým má byť svetský hodnostár v cirkvi.

Klíšé podobizne dostali (?) (Toto slovo bolo veľmi ťažko čitateľné – H. I.) by sme snád pri Lutherovom spolku. Jestli s prosbou mojou súhlasiť a ju vyplniť ráčite, prosil by som rukopis asi do polovice mája, lebo chcel by som ho dať čo najbližšie napred.

Úfajúc sa, že prosbu moju mi nezazlíte ostávam s výrazom hlbkej úcty

Mikuláši 15. apríla 1903

oddaný ctiteľ
Jur Janoska

I pán Zs. písal mi bol a vyslovil s našim Kalendárom úplnú spokojnosť.

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica)

8. List dolnokubínského evanjelického kňaza Pavla Nováka Danielovi Bachátovi pri príležitosti zvolenia Bacháta za biskupa banského dištriktu (zo 4. júla 1905)

Bát'ko môj drahý!

Okružnou cestou z Kremnici dozvedel som sa, že vyvolený si za biskupa, a že si šiel do Karlových Varov. I ponáhľam sa z úprimného srdca ku voľbe Tvojej zablahoželať. Nehľadal si hodnosť túto, a predsa dosiahol si ju, bo Hospodin riadil srdcia tých, ktorí volili, aby na Teba, ktorý si cez celý rad rokov verne slúžil cirkvi, oddali hlasy svoje. Viem, že ako doteraz i na budúce ostaneš tým starým, úprimným, verným priateľom. Viem, že hodnosť nepomúti Ťa ako mnohých a nebudeš inú slávu hľadať ako cirkvi slúžiť, ju obhajovať a proti nešťastnej politike v cirkvi, ktorá na kraj záhuby dovedla cirkev našu brojiť, spolu i s Zsilinszkým. Šťastný dištrikt, majúci na čele takýchto dvoch mužov ako ste Vy.

Boh Ťa živ, a daj aby si dlhé roky mohol stáť na čele dištriktu! – Hospodin žehnaj vchádzanie Tvoje a milosť Jeho nech Ťa sprevádza. –

Budeli vôľa božia na inštalaim (toto slovo veľmi ťažko čitateľné – H. I.) príjdem. Boh Ti daj pokoja aby Ti voda Karlovarská dobre účinkovala a Ty vymladnutý uviazať sa mohol v krásny a vznešený úrad biskupský. Boh Ťa žehnaj a pomáhaj. Za všetko buď meno Jeho pochválené!

Srdečne Ťa pozdravujeme

Tvoj

oddaný ctiteľ

Pavol [Novák – H. I.]

D. Kubín 4/7 1905

(Prameň: EOL Pesti szlovák gyűlekezet iratai 111. krabica)

9. Správa Slovenského týždenníka o smrti Daniela Bacháta (z 20. apríla 1906)

Zprávy.

Smrť Daniela Bacháta. 13. t. m., na Veľký piatok náhle, na modzgovú porážku zomrel Daniel Bachát, farár peštianskej slovenskej cirkve a biskup dištriktu baňského. Neočakávaná smrť jeho zapríčinila tak v hlavnom meste, jako i po celej krajine, menovite ale v evanjelických cirkevných kruhoch úprimnú sústrasť, lebo s ním odobral sa na večnosť jeden z najprednejších a najučenejších duchovných a vodcov ev. cirkve v Uhorsku. Pochovaný bol za obrovskej účasti obecnstva, cirkevných i svetských vrchností 16. t. m. z chrámu slovenskej ev. cirkve na Kerepešskej ceste a telesné pozostatky jeho uložené na kerepešskom hrobitove na čestné miesto hlavným mestom mu darované. V kostole zadunajský biskup Fr. Baltik po slovensky a pri hrobe v mene slovenskej cirkve vo vzletnej slovenskej smútočnej reči odobral sa od zosnulého presbyter Samuel Vyšný. Zosnulého oplakáva syn Ján a dcéra Margita vydatá Križková a zaťovia: Ľudevít Izák ev. učiteľ v Pešti a Jaromír Križko, hl. inžinier firmy Siemens a Halske vo Viedni. – Boh poteš zarmútených!

Daniel Bachát narodil sa v Ratkovej roku 1840. Odbavil teológiu a stal sa v Pribyline kňazom-učiteľom, cirkev túto osamostatnil a stal sa jej prvým farárom. Do tejto doby padá jeho najpeknejšie účinkovanie, pracoval jako buditel' slovenského ľudu liptovského, na každom pohybe bral činnú účasť a neúnavne pracoval pod spisovateľským menom Miloslav Dumný i na poli slovenskej literatúry (Nevädze). R. 1873. zvolila si ho slovenská cirkev v Pešti za farára a o rok stal sa peštianskym seniorom a v okt. 1905. biskupom baňského okresu. Jako človek a kňaz získal si všeobecnú úctu a lásku a my – ačkoľvek v politických veciach nie vždy sme súhlasili s jeho pokračovaním – tiež úprimne žiaľime za Miloslavom Dumným a s úzkosťou hľadáme v ústrety osudu osiralej slovenskej cirkve.

(Prameň: *Slovenský týždenník*, piatok 20. apríla 1906. s. 1. Prepis zo slovenského originálu.)

10. Správa o smrti Daniela Bacháta a krátky nekrológ uverejnený 14. apríla 1906 v maďarskom denníku Pesti Napló

Zomrel biskup Daniel Bachát (1840–1906)

Budapešť, 13. apríla

Uhorská evanjelická cirkev utrpela veľkú stratu – jeden z jej najvynikajúcejších kňazov, budapeštiansky biskup Daniel Bachát dnes skonal.

Nie je tomu ešte ani rok, čo sa vďaka svojim zásluhám stal biskupom. Bachátova smrť je však o to závažnejšia, lebo sa od neho mnoho očakávalo. Bol nielen vynikajúcim teológom a rečníkom, ale aj schopným organizátorom, ktorý vykonal mnoho chvályhodného na poli cirkevno-spoločenskom, školskom a vôbec vo všetkých oblastiach, ktoré patrili do jeho pôsobnosti. Banský dištrikt je najväčší medzi uhorskými evanjelickými dištriktmi. Ťahá sa od zvolenských vrchov až po dolnozemske nížiny a pod jeho jurisdikciu patria aj chorvátski evanjelici. Veriaci skoro polmiliónového dištriktu hovoria po maďarsky, nemecky a slovensky. Na biskupa Bacháta čakala teda veľká úloha – v rámci viery a v mene lásky k uhorskej vlasti zjednotiť inojazyčných veriacich svojho obvodu. Pre splnenie tohto poslania bol skutočne vhodným človekom, lebo svoje vlastenectvo preukázal už vtedy, keď ako farár budapeštianskeho slovenského evanjelického zboru zlomil panslávske kollárovské tradície, ktoré v ňom prežívali. Počas svojho pôsobenia v Budapešti si zastal svoje miesto nielen na cirkevnom, ale aj na spoločenskom poli. Hral vedúcu úlohu v mnohých dobročinných spolkoch. Záslužnú prácu vykonal aj ako cirkevný spisovateľ. Okrem cikrevnej literatúry sa však venoval aj poézii a s pomocou mnohých pekných prekladov oboznámil slovenský ľud s dielami maďarských básnikov.

Jeho smrť prišla nečakane. Dnes popoludní okolo štvrtej hodiny si vyšiel zo synom Jánom Bachátom, úradníkom hlavného mesta, do mestského parku, tam mu však prišlo nevoľno. Vtedy nastúpili do koča, ale pokiaľ došli do bytu na adrese Kerepešská cesta 57., biskupova duša opustila jeho telo. Už dávno mal problémy s obličkami, a preto sa pravidelne chodil liečiť do Karlových Varov. Jeho životopis je nasledovný:

Daniel Bachát sa narodil v roku 1840 v Ratkovej v Gemerskej župe. Teologické štúdiá absolvoval v Prešove, potom si svoje vedomosti doplnil na viedenských štúdiách. Keď sa vrátil z Viedne, prijal miesto učiteľa v jednej malej obci Liptovskej župy – v Pribyline. Tu si ho veriaci natoľko obľúbili, že keď sa obec, ktorá bola dovtedy dcérskou cirkvou obci Hybe, osamostatnila, zvolili si ho za farára. Pracoval tu tak úspešne, že si ho čoskoro všimol aj dištrikt a zvolili ho za obvodného farára a seniorátneho hlavného notára. Tu sa venoval vlasteneckej agitácii, lebo tento vidiek bol dovtedy veľmi vystavený panslávskeму poburovaniu. Z liptovskej dedinky sa v roku 1873 dostal do hlavného mesta; na odporúčanie biskupa Lajosa Gedulyho ho totižto zvolili za kňaza budapeštianskeho slovenskojazyčného evanjelického zboru. Tu pokračoval vo svojej vlasteneckej práci, ktorá bola o to potrebnjšia, lebo musel zlomiť tie hnutia, ktorých

korene sa ťahali až do dôb pôsobenia Jána Kollára, bývalého farára zboru a zároveň jedného z priekopníkov slovenských národných úsilí. Bachát však ráznym vlasteneckým postupom obnovil poriadok a mier v tomto zbore. Predovšetkým jeho zásluhou je zbor dnes už len jazykom slovenský, ale cítením je vlastenecký. V Budapešti si Bachát čoskoro získal veľkú autoritu medzi veriacimi, ako aj na poli spoločenskom. Ani nie po roku pôsobenia bol na odporúčanie biskupa Székácsa zvolený za seniora budapeštianskeho evanjelického seniorátu. Pri väčších právomociach ešte lepšie vynikli jeho schopnosti. Hral vedúcu rolu pri vzniku evanjelického kostola na Kerepešskej ceste a úspešne dal do poriadku aj materiálne záležitosti svojho zboru. Založil dobročinný ženský spolok, ktorý s peknými výsledkami dodnes pôsobí na poli zmierňovania utrpenia chudobného ľudu. Podporil aj vec budapeštianskych evanjelických škôl a aktívne sa zapojil do činnosti Lutherovej spoločnosti. Vynikal tiež ako cirkevný autor a rečník. Jeho prejavy charakterizovala bohatosť myšlienok a elán. Napísal mnoho článkov o cirkevných otázkach pre odborné časopisy a publikoval aj niekoľko samostatných prác. Z poverenia anglickej spoločnosti pre šírenie cirkevných spisov preložil celý rad takýchto materiálov do maďarčiny a slovenčiny. Osem rokov bol podpredsedom Lutherovej spoločnosti a po abdikácii ho zvolili za čestného predsedu. Zúčastnil sa aj prepracovania maďarskej evanjelickej agendy. Po tom, ako do slovenčiny preložil skoro päť zväzkov z diel Jánosa Aranya, Sándora Petőfiho, Móra Jókaiho a iných maďarských básnikov, zvolila Bacháta za svojho člena-korešpondenta Kisfaludyho spoločnosť. Tu práve on predniesol pamätnú reč o Vilmosovi Győrim. Aktívne sa zúčastňoval aj verejného života hlavného mesta, napríklad zorganizoval predstavenstvo Spolku Červeného kríža v VIII. obvode, kde potom desať rokov pôsobil aj ako tajomník. V roku 1890 sa stal členom ústredného predstavenstva Uhorského spolku Červeného kríža. V roku 1898 ho kráľ vyznamenal Radom Františka Jozefa. Keď sa uvoľnilo miesto biskupa banského dištriktu, dôvera veriacich ako aj vedúcich osobností cirkvi ho okamžite urobili kandidátom na toto čestné miesto. V júli minulého roku ho zvolili za biskupa a svoje miesto zaujal oplývajúci mnohými plánmi. Pri realizácii týchto plánov mu však skrížila cestu smrť, ktorá v celom hlavnom meste vyvolala vlnu sústrasti.

(Prameň: *Pesti Napló*, szombat 14. apríla 1906. s. 1. preklad z maďarského jazyka)

11. Reportáž o pohrebe Daniela Bacháta uverejnená 18. apríla 1906 v denníku Magyar Szó

Pohreb Daniela Bacháta

Včera, na Veľkonočný pondelok, v popoludňajších hodinách pochovali biskupa banského dištriktu. Pri vzdaní poslednej úcty sa impozantným spôsobom prejavila tá veľká láska a všeobecná úcta, ktorej sa dostávalo Danielovi Bachátovi. Úder, ktorý vo forme jeho smrti dopadol na cirkev a celú spoločnosť, pocítili nielen biskupovi veriaci, ale aj príslušníci iných konfesíí. O pohrebe informuje nasledovná podrobná reportáž:

Biskupove mŕtve telo včera ráno pred deviatou hodinou zniesli z jeho bytu do evanjelického kostola a. v. na Kerepešskej ceste, ktorý predtým smútočne vyzdobila firma Enterprise. Čestnú stráž pri rakve striedavo držali evanjelickí teológovia, študenti vyšších evanjelických škôl a zamestnanci firmy Enterprise. Pri nohách zosnulého umiestnili červený vankúš s Rádcom Františka Jozefa a na rakvu položili venček od Bachátovho syna, práve taký, aký si zosnulý prial ešte za života pred niekoľko týždňami. Tu umiestnili aj vence od smútiacej rodiny, banského dištriktu, stoličného hlavného mesta, Kisfaludyho spoločnosti, zastupiteľstva budapeštianskych bratských evanjelických zborov, budapeštianskej maďarskej bratskej cirkvi, budapeštianskej evanjelickej ľudovej a meštianskej školy, budapeštianskeho evanjelického hlavného gymnázia, evanjelických biskupov, seniorátu Peštianskej župy a nakoniec od Teofila Fabinyiho a Gyulu Fabinyiho. Ostatné vence rozložili okolo oltára.

Smútiacu verejnosť, ktorá po tisícoch putovala k biskupovej truhle, vpustili do kostola o desiatej hodine predpoludním. Vidiecke zbory zastupovali nasledovné delegácie: farári všetkých zborov banského dištriktu pod vedením Ferencza Gyurácza, biskupa z Pápy, biskupa Fridricha Baltika z Balašských Ďarmot, ďalej miškoveckého biskupa Pála Zelenku a pilišského biskupa Samu Sárkányu; po nich nasledovala delegácia potisského dištriktu pod vedením hlavného dozorca Árpáda Szentiványiho a seniora Gyürkyho, delegácia z Malého Kereša pod vedením farára Korena, cirkev z Nového Sadu zastupovala delegácia pod vedením E. Borossyho a Fülöpa Szegőho, delegácia bratislavskej evanjelickej teologickej fakulty pod vedením profesora Sándora Kovácsa, presbyteri a všetci kňazi bratislavského zboru, delegácia obce Cinkota atď.

O druhej hodine popoludní sa uzavreli brány kostola, verejnosť vyšla von a začali sa prípravy samotného pohrebu. Významné osobnosti evanjelickej cirkvi a. v. sa okolo tretej hodiny zhromaždili v zasadacej miestnosti cirkevného sídla. Zatiaľ na dvore a na Kerepešskej ceste čakali veľké zástupy ľudí na vstup do kostola.

O štvrtej hodine sa začala pohrebná ceremónia; niekoľko minút predtým vošli do kostola významné osobnosti, medzi ktorými boli okrem iných aj radný Albert Berzeviczy, radný Sándor Hegedűs, štátni tajomníci Mihály Zsilinszky a Viktor Molnár, barón Dezső Prónay a Zsolt Beöthy, obaja členovia hornej snemovne uhorského parlamentu, ďalej Lajos Beniczky, Géza Wágner, Jenő Zsigmondy, István Matuska, Gyula Fabinyi, Ferencz Fenyvesi, Aladár Szilassy, dr. Lajos Zelenka, dr. Károly Künsztler, Sándor Ulbrich, Elemér Földváry, Endre Thék, Frigyes Glück, János Gundel,

Elek Petri, dr. Aladár Szabó, ďalej kňazi reformovanej cirkvi h. v., mnoho poslancov mestského zastupiteľstva, veľa iných osobností z advokátskej a lekárskej komory atď. Kostol praskal vo švíkoch.

Smútočný obrad sa začal spevom. Potom hlasom trasúcim sa od dojatia a so slzami v očiach prehovoril biskup Ferencz Gyurász. Vyzdvihol, že práve na radostný sviatok veľkonočný musí predniesť smútočnú reč nad rakvou svojho najlepšieho priateľa, ktorého spoznal najprv ako pomocného učiteľa, potom ako kňaza, seniora a nakoniec ako zaslúžilého biskupa evanjelickej cirkvi a. v. a snaživého apoštola protestantského kresťanstva. V skoro polhodinovej, zvučným hlasom prednesenej vzletnej reči, z ktorej bolo cítiť úprimné presvedčenie a cit priateľstva k zosnulému, vyzdvihoval arcipastierske zásluhy posledne menovaného. Jeho dôvera sa vždy zakladala na láske a viere. Zosnulý bol neohrozeným apoštolom svojej konfesie, ale vážil si aj vieru a presvedčenie príslušníkov ostatných konfesií; svojich veriacich učil a nabádal k porozumeniu a láske, a títo hoci boli viacjazyční, mali sa radi ako bratia. Rečník orodoval u Pána Nebies o požehnanie a večný pokoj pre zosnulého, ktorý si ako duchovný pastier a človek zaslúži večnú pamiatku. Významní hostia si prejav vypučili so zaujatím a keď rečník hovoril o nenahradiiteľnej strate, deti zosnulého od hlbokého dojatia plakali.

Po tejto vznešenej a obsažnej reči zbor Opery zaspieval smútočné piesne Sándora Baláza. V mene evanjelickej cirkvi zásluhy Daniela Bacháta vyzdvihol v slovenskej reči Fridrich Baltík, podľa ktorého bol zosnulý neúnavným a oduševneným apoštolom svojej konfesie a dobrým a verným synom uhorskej cirkvi, ktorému možno ďakovať aj za vybudovanie Lutherovho dvora. Na konci svojej reči Baltík už po maďarsky žiadal Božie požehnanie pre všetkých prítomných.

Potom znovu spievali cirkevné smútočné piesne. Zatiaľ vyniesli vence na koče, ktoré boli pripravené pre tento účel a nakoniec vyniesli aj truhlu, ktorú umiestnili v smútočnom hintove za šest'záprahom koní. Smútiaca rodina, významné osobnosti, presbyteri, kňazi a množstvo účastníkov obradu pešo odprevadili smútočný pochod do cintorína, kde nad hrobom predniesol dojímavú modlitbu senior a hlavný notár dištriktu Gusztáv Scholtz.

Po tomto obraze truhlu spustili do slávnostného hrobu, ktorý dalo k dispozícii hlavné mesto. Zatiaľ budapeštiansky Remeselnícky vzdelávací spolok, ktorého čestným predsedom bol práve zosnulý biskup spieval smútočnú pieseň. Za krátky čas bol hrob tohto vznešeného duchovného pastiera, ktorý oboznámil s klenotmi maďarskej literatúry po slovensky hovoriacich, ale uhorsky zmýšľajúcich veriacich evanjelickej cirkvi a. v., už zasypaný.

Na poriadok počas pohrebu dozeralo štyridsať peších a desať jazdeckých policajtov pod vedením policajného komisára Schmidta. V kostole príkladný poriadok udržiavali zamestnanci firmy Enterprise.

Na miesto zosnulého biskupa dočasne nastúpil hlavný senior Gábor Belohwszky z Bácskej župy, ktorý podľa predpisov cirkevnej ústavy ako služobne najstarší hlavný senior až do voľby nového biskupa vykonával biskupské povinnosti. Už 7. júna bude zvolané mimoriadne valné zhromaždenie dištriktu, na ktorom určia dátum voľby nového biskupa.

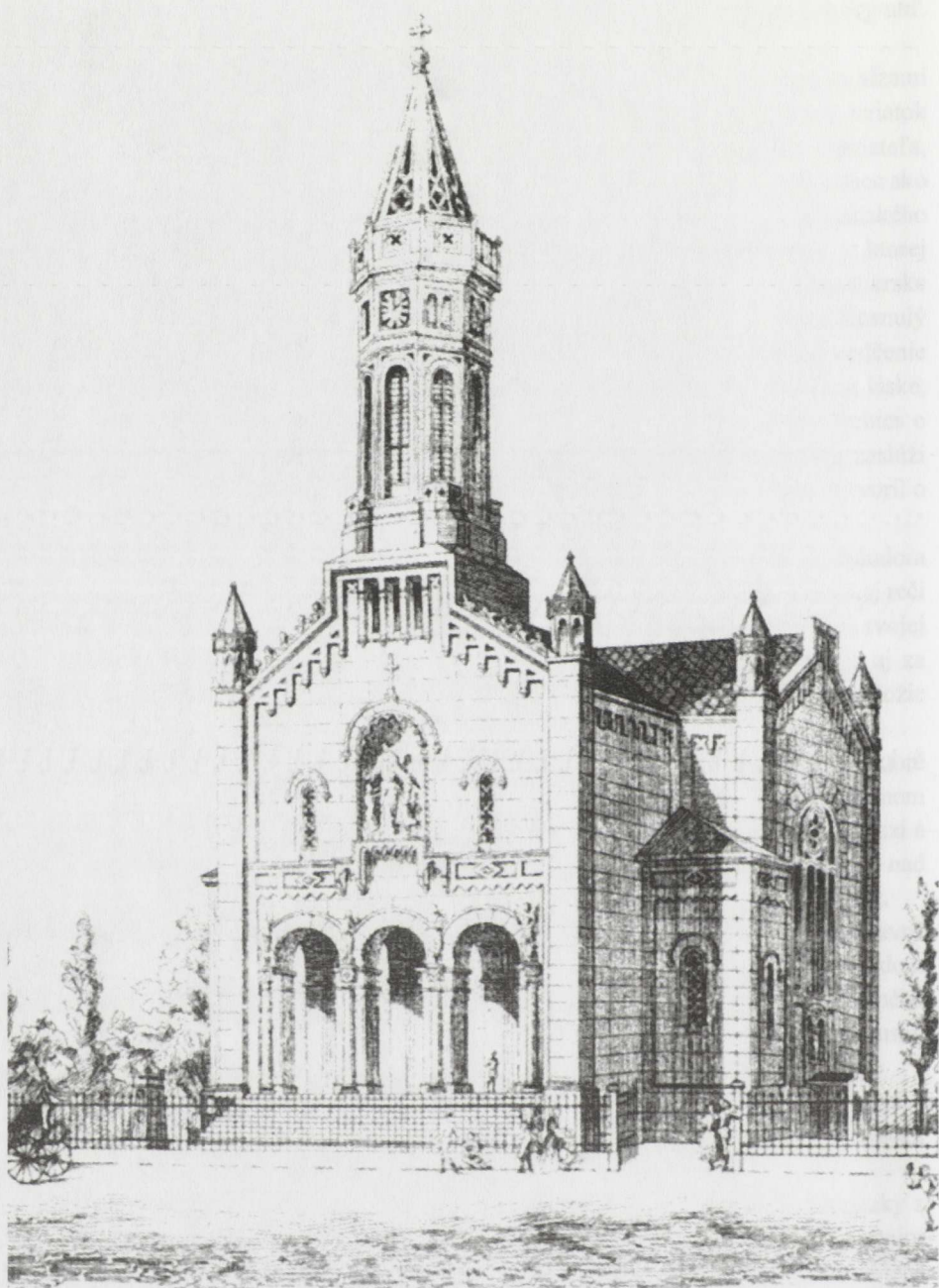
(Prameň: *Magyar Szó*, streda 18. apríla 1906. s. 1., preklad z maďarského jazyka)

OBRAZOVÁ PRÍLOHA²⁰³

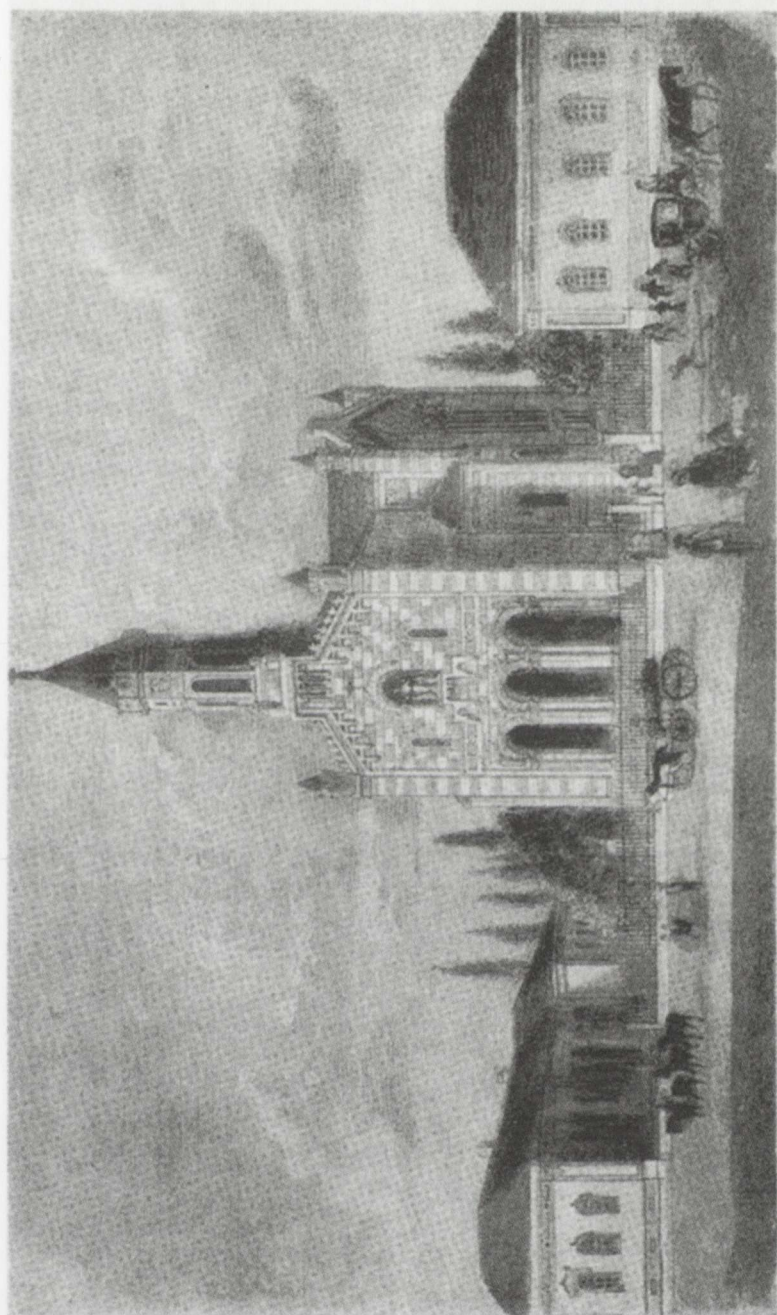
---

²⁰³ Všetky obrazové prílohy (okrem fotografií zobrazujúcich súčasný stav) pochádzajú z prameňov Evanjelického krajinského archívu v Budapešti, resp. z jeho zbierok, ktoré sa vzťahujú na históriu slovenského evanjelického zboru a. v. na Kerepešskej ceste. (EOL Pesti szlovák gyülekezet)

Ev. slovenský Chrám v Pešti.

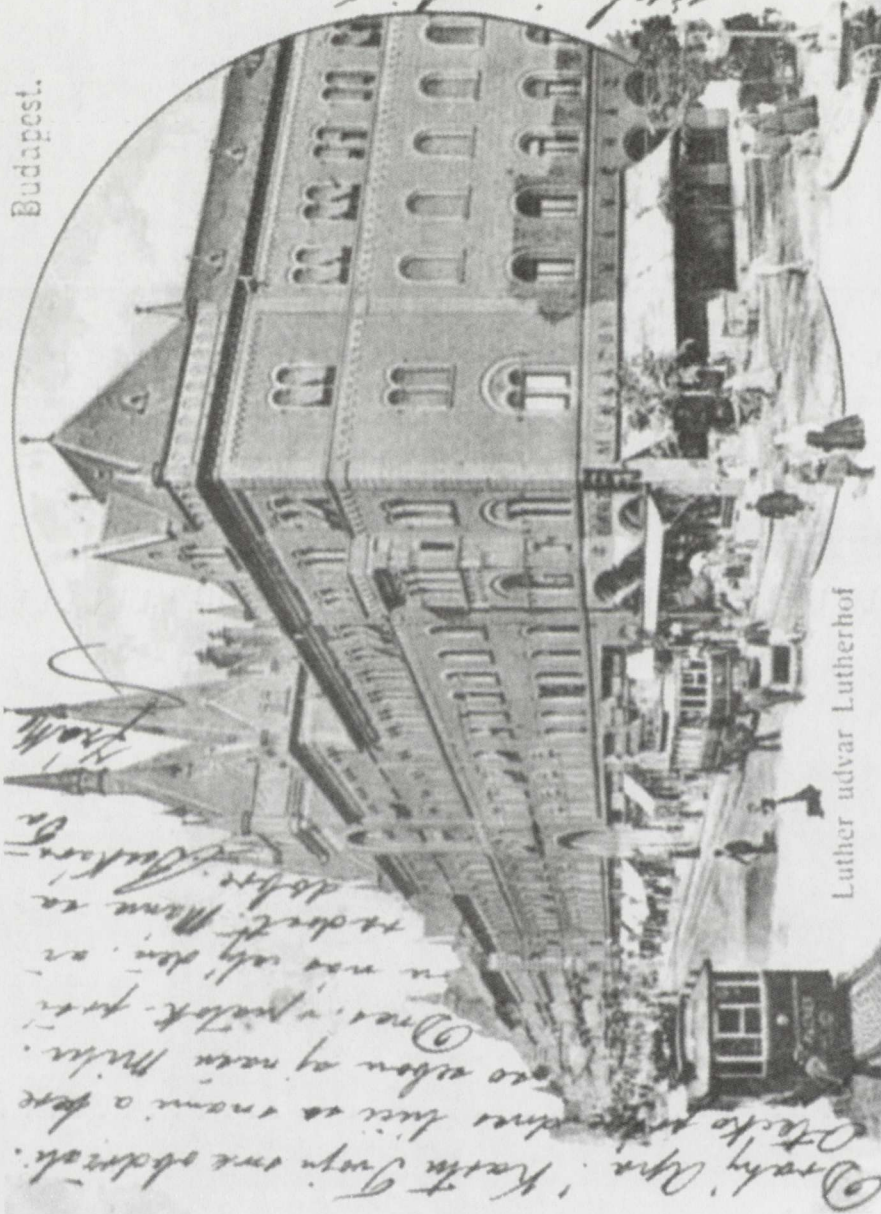

Budapest Rákóczi-úti templom a régi környezetben

(Egykori metszet). 1856—1867

Slovenský evanjelický kostol na Kerepešskej ceste a jeho okolie v období rokov 1856 až 1867

Lutherov dvor dnes

Budova (súčasť Lutherovho dvora), v ktorej sa aj dnes konajú slovenské bohoslužby

Budova peštianskeho slovenského evanjelického kostola v súčasnosti

Zpráva

Cirkve Ewanjelické Aug. Wyznání

na Kerepešské cestě

w Budapešti,

na rok 1894.

W Budapešti, 1894.

Tiskem Wiktora Hornyánského.

Titulná strana informačného spravodaja slovenského zboru z r. 1894

Povolanie na úrad farský

Velebnému a vyznamenatému Pánu Danielovi M. Bachátovi
Cirkvi Evanjelická R. V. Slovenská Pešťanská.

Príloha. Váš a pokoj od Boha Otca a Pána nášho Je-
krista Amen!

Velebný Pane!

Vo mene Trojjediného Boha, Svätého Evanjelického podľa Anglikánskeho
Vyznania Cirkvi Slovenskej v Pešti, po predbežnom
vymedzenom verejnom oznámení a pri úplnom zachovaní vše-
kových zákonov, a pútnosti a pod vstrebujúc vedomosť
ako miestneho pána Seniorsa, ktorí s miestneho pána sa
niradného dozrievajú, skom až do sa ulia 6. apríla 1873
kto roku vo vlastnom ohnive Pánu: ku veľkéj časti
a po odvolaní v rámci ľudského ku Tomu, „od nášho ka-
rde dani dobre a krásny dar dokonalý pochádza“, vyvolal
si Vás, Velebný Pane, nvestičnou slúžbou a jistú len
vnútroštnú Božiu, za svojho duchovného pastora, kľasa
sola zbora Božieho, priskutovateli veľkých činností
a niadného farára, v ktorom navrhol, aby staneš si
príručie. Svätu Vašej Velebnosti skom Pešťami sčinn-
nými požiadankami vystrojený vodiaci poslalo a Váš
do kľasa Cirkvi tejto ku správe duchovnej v mene Bo-
hu čím skôr poslalo.

Keď my tiež podpisani v mene celého zboru
súto nám uverení milí povinnosť hľadá ochotne ko-
náme a Vám, Velebný Pane, voderuť a bdenie
niad dušami našimi odhľadáme, čo jest: Váš na
niadného farára do cirkvi našej niadno povolať, a
očkávame spolu a želáme si so stánky Vašej verne

Kópia „Povolania na úrad farský“, ktorým slovenskí evanjelici v Pešti pozvali Daniela
Bachátu na čelo svojho zboru. Povolanie obsahuje aj farárske povinnosti a finančné
podmienky, za akých mal nový farár pôsobiť – 1

zachovávanie navleďujúcich nepretržitelných výnimiek;
a vice:

1. Príkladne čísty a bezúhonne morálny život, podľa napovmenutia u Sv. Mat. 5, 16: „Táť svieť svetlo naše pred ľuďmi, aby videli skutky vaše dobré, a slávi Otca vašeho, ktorý je v nebesiach.“; 13: „Vy jste svět země; jestliže svět zamažena bude, čím bude osvětlena?“ – 1 Kor. 9, 24: „Atte podmaňují tělo své a v službu podrobují, aby se vad jejich máje, sám nebyl mešlechetný.“ – 1 Tim. 3, 2 a navl.: „ale musíš bítost býti bez úhony, jedné manželky muž, a t. d.“ – Tit. 1, 4. 8. 9.

2. Zvestovanie čísteho Evangelium Kristova a vykladanie Písem Svätých podľa symbolických kníh Cirkve našej evanjeliko-luteránskej.

3. Smelá a netrošene vypravanie a kázanie Krista, a do toho ukrižovaného, ktorý „typel, umrel a vstal z mŕtvych pro vyspravdnení naše“; – v protivu s terajšou modernou múdrostou sveta, ktorá je blázniv. strach u Boha.

4. Tristuhorvenie velebných svätostí v smysle ne- zmeneného anglikánskeho vyznania.

Čo stránky Iboru ale uvádzame sa v nasledujú- cej povinnosti; a vice:

I. Čo do úcty naproti Osobe Vašej, Velebný Pane, neprestupným pravidlom budú nám vnúť napovmenutia apŕstol- ské: 1 Tess. 5, 12. 13. „Provimet put váš, bratři, nejsteť by, kteříž pracují mezi vámi a předloženi jsou vám u báni, a napominají vás; 13. A více je milujte, jako práci, seprch, a mějte se k sobě nevolně potojné.“ – 1 Kor. 16, 16. „Porot- ni budu správením svým a poslušni; ovidi zapřítel bŕdých nad du- šemi vašimi, jako ti, kteráž práce mají vydati, aby to s radostí činí, a ne se stýskáním; vstřety vám te nebylo užitečné“.

II. A radnými duchedkom Vaším, ktoré Vám tým- to zabezpečujeme, budú prisluchat:

1. Slobodný bezplatný byt, záležajúc na 4 saieb,

Kópia Povolania na úrad farský, ktorým slovenskí evanjelici v Pešti pozvali Daniela Bacháta na čelo svojho zboru. Povolanie obsahuje aj farárske povinnosti a finančné podmienky, za akých mal nový farár pôsobiť – 2

knihy, potraviny (i. spajai) a drobnosti.

2. Ročných územných nákladov v ktorých, ktoré sa v dané štvrťročné napred uplatňujú budú.

3. Jedy, a vice: od obkľád 1 al. i. od vobitín 2 al., od kústu 1 al.; od pohrady v knožon pri upravení po ko. stol 3 al.; od pohrady v kážon pri upravení na kústov 4 al.; od pohrady v jednoduchým zaščením v dome 1 al.; od pohrady jednoduchého zaščením dítata pri kústole 50 kr. — Chudobný kúst je zdarma.

4. Od vrodstva, alebo vyžahy: maktit 1 al.

5. Offera a obara pri výstavoch vobitných, kresťanských a apovedných. — (i. Offera u dveri patrí cirkvi.)

Bůh Hec, Bůh Syn a Bůh Duch Svátý, ne. ročníkům Trojice Sváté, požehnají nádherně i vycházejí v nás a povstá dílo Bo. které v lůně církve naší a rozšíření Slávy Boží a A upravení Bůh! Vám svetených kvasit budete. Amen!

Dáno od Cirkvi Evanjelické podle Augustin
ského vyznání Římského, výlučně a čisto sloven-
sky.

V Pešti, dňa 9 to Apríla, roku Pána Tisícneho
sedemdesiadeho tretieho (1873)

Adolf Augustin
Děkan

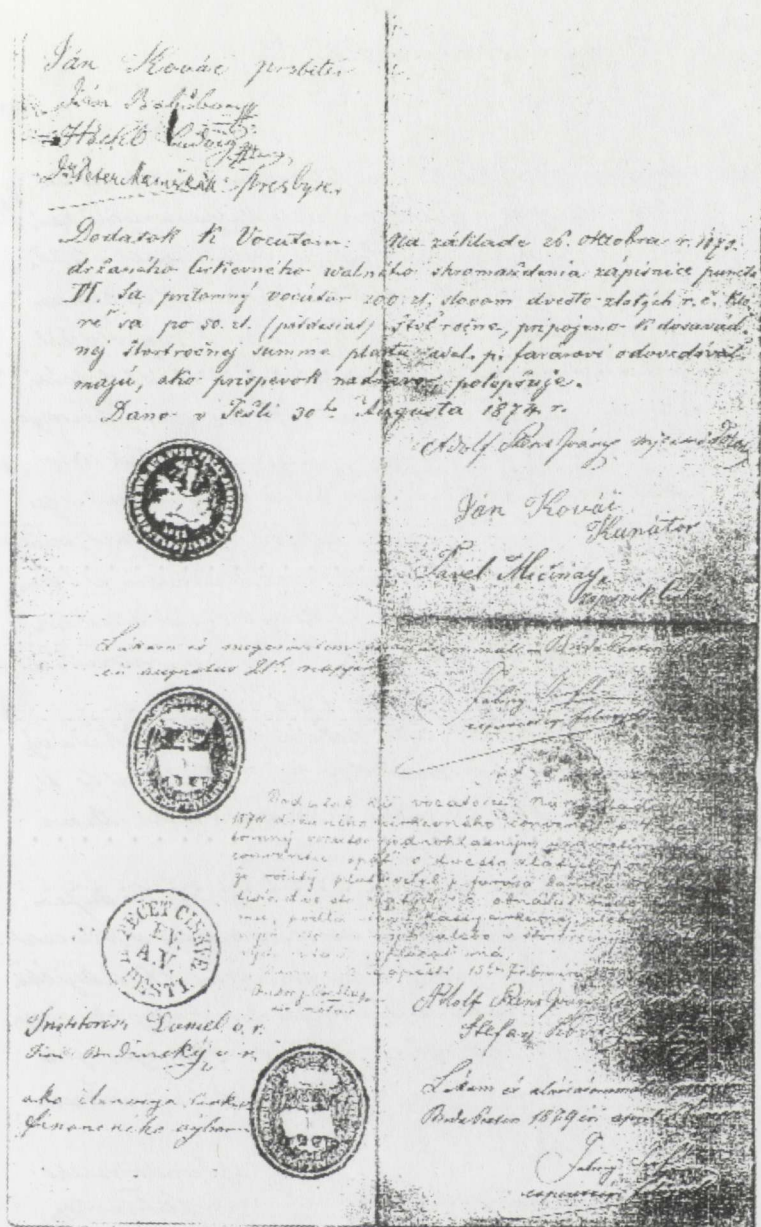
Vocationem hunc etiam offe
declavit propositum in muerie
successus procellis
Petina d. 12 Aprilis 1873

Michael Lengy
pro. ac ko. tenentis
Petina - Budensis
p. t. tenor,

Strebenda Augustus
animator
Samuel Melferben Presbyter
Kováč Pál Presbyter
Andrey Bórosch Presbyter
László Gál Presbyter
Andrey Václavský
László Lőwén
ud. cirkve.
Jiri Hladký
Jiri Václavský Presbyter

Kópia Povolania na úrad farský, ktorým slovenskí evanjelici v Pešti pozvali Daniela Bacháta na čelo svojho zboru. Povolanie obsahuje aj farárske povinnosti a finančné podmienky, za akých mal nový farár pôsobiť – 3

Kópia Povolania na úrad farský, ktorým slovenskí evanjelici v Pešti pozvali Daniela Bacháta na čelo svojho zboru. Povolanie obsahuje aj farárske povinnosti a finančné podmienky, za akých mal nový farár pôsobiť – 4

Milý pane,

Račte uvážit, aby som
 Vám k vysadeniu sadu
 št. 30. priručil.

Kvôľ poradiť, pľosť
 poradil kvôľ, so ne-
 sním už ani pokračovať.
 Ten pľosť vedieť o tom,
 Milý pane, že zachoval
 Vám celú pľosť vo svo-
 jej spásy; pľosť
 vedieť o tom, že ten pľosť
 znamená pľosť pľosť
 slavnosť. Kvôľ pľosť

Týchto dvoch momentov je
 ichých osob, ktorým pľosť
 pľosť pľosť a pľosť pľosť
 pľosť pľosť, tak, že má
 vplyv pľosť pľosť, ne pľosť
 dľosť pľosť pľosť pľosť

capiat.

Kvôľ mi sa pľosť,
 že pľosť si pľosť, pľosť,
 že pľosť na pľosť pľosť
 pľosť, že pľosť pľosť
 pľosť pľosť pľosť pľosť
 pľosť pľosť, čo pľosť pľosť
 pľosť pľosť pľosť pľosť
 pľosť pľosť, na pľosť pľosť
 pľosť pľosť pľosť pľosť
 pľosť pľosť pľosť pľosť
 pľosť pľosť pľosť pľosť

vášto bolo na slovenských
priateľ čim skôr čim viac!

Vďaka, že študentský
sním prijímate vážne, ma-
mandu sa vo vládnym úste

Ľad Čiták

Milan Kováč

Príjemné. 3. dec 98.

Hrobový, Jan
vlastenec, básník

Veleby pane!

Verte, že s urodzeným jstom
písať teli viacký a sed
uole, fidešne Ván hahojelan
Ka najvyššiemu vyznačení!
Noste dlo v zhaní, v pokoji
a predaj mužom bři za drake
nam veri i kniž den zledý bez
Kníže utopenia všetkého! Traie

pu rozdarenom nepave Ulegnerovom
- prišlo to vloh. Muž ako mlieko
fina - fupa, pójde bři den
ladiie nám aj čo bojomis Reri
žito! Najvyššieho! -!
Mnogaja blagaja!
Mulas in annos -
voti Ván -
Prelehati: Križ potom! zlede
Jedno 10/XIII 1898. J. Hrobový

Velebný Pane !

Co som dovial i navale mnohoráčobných prác a ťažkostí pre
meškal, to chcem náhradou šetrar, keď Nový rok už pred
dvermi.

Prinášam Velebnosti Vášej s hlbokou náťou uprimne bla-
hoželanie k vygnáčaniu, ktorého dostalo sa Vám s Najvyš-
šieho miesta za iidel. Dej, milostivý Hospodine, aby ste sa
z výsledkov svojho pôsobenia, upraných hore i dolu, dlho
blahé roky tešiť mohli, aby vo Vás to drahé stovárne dedic-
tvo malo i na budúce časy obzretného obhájcu a aby sme
my, pozorovatelia Vášich ťažkých bojov a mnohých prác,
mohli ako dovial i budúce časy vo Velebnosti Vášej mu-
ža-bojovníka, jehož cesta ide ovčím, Akže slávu i po-
nenu, fľaše gloriu i dobrou povest, ale vždy k prevedeniu
cieľu: dobrou, správne sebe sverenie stáda.

Ráste prijat i náš Novorodný úctivý, prečinný vinní !

S výrazom veľkej náty som
v Lipt. Sv. Mikuláši 30. dec. 1898

Velebnosti Vášej

poskorný sluha a čítel
Jura Janoška

Veľkomožnému a Váženému

Pánu P. Danielovi Bachátovi,
ex. censorovi štátu

v Budapešti.

Výsokochý Pane!

Pri každom porušení do zasadenutia
presbyteriálneho sa musím pokašľiť.
Viem, že som už bol radalovel istou z
presbyterstva a tiež je to, že som
nabíam šťastní poriad. a niet výklu
aby som mohol akokoľvek činnosť
viniť v tom smere. Ráite mňa teda
kava prepustiť zo svätku, ktorý ma
zasľučuje všetkým roľám každým pres
byteriálnym porušením, a ktorý nie
nesorú. Ráite dať vyvolať ma moju
miesto takého cirkevníka, ktorý ma
dost' čase, aby náležite konal pres
byteriálne povinnosti. Samosobou
rovnako, že idem cirkevi ostávať.

v Budapešti 22/XI. 1901.

Vám, Výsokochý Pane, úcta
na oddaný štát

Dr. Gamber

Kľubný Pane!

Ja prijem prany i meou sietve sašej mán čest vyplnit túto aj tra:
vroue vdať za veľka kachavni ošlotu, ktoru n propust rany, zamer-
sej nčieľky, kčeny vlarie včenej vblagovat nčieť. Pšal fon z
Ghraterosti p. Z. a očakávanu n dvere priagnutí odpoved.

Túto nčien potobuist nč kraz, že i p. k. kšolopora nčie včie
vdaťne vyfona n propust gromeritý nčieľky rany.

Celom tyšle nčiel nčielor je ale i nčieľky pšoba k Veľkosti.
Vary, a nčie: nčiel by fon dat do nčieľky kachavni, Franovky
nč r. 1904 životopis i potobuist p. distrikt. doporu živilný
ho. A pšto opravuje sa včie poproist, aby ste kachavni boli nč
nč životopis o tomto včieľky nčieľky a nčieľky, ale pšie nčieľky
nčieľky nčieľky i čo do obnčieľky i čo do nčieľky. Nčieľky
dčie je s pšieľky nčieľky i od včieľky nčieľky nčieľky
a kachavni, nčieľky nčieľky nčieľky nčieľky nčieľky nčieľky
včieľky i pšieľky o nčieľky, nčieľky nčieľky, že nčieľky by živilný
stmpul a obnčieľky nčieľky živilný nčieľky nčieľky nčieľky
kachavni. Pšieľky, treba ho pšieľky nčieľky, čo nčieľky
pšieľky, a nčieľky nčieľky kachavni v včieľky.

Kľie potobuist nčieľky by fon pšieľky pšieľky nčieľky
kčieľky pšieľky nčieľky nčieľky nčieľky nčieľky, pšieľky.
fon nčieľky nčieľky nčieľky, kčieľky by fon ho dat do
nčieľky nčieľky.

Včieľky nčieľky, že pšieľky nčieľky nčieľky nčieľky
s včieľky nčieľky nčieľky
Mikuláš 15. apríla 1903.

odkazy štítel
Jur Janošku

Pod dojmom hlbokého žiaľu, menom osiranej cirkve našej ev. aug. vyzn. v Budapešti na Kerepešskej ceste oznamujeme, že Pánu životu a smrti zplôbilo sa dňa 13-ho t. m., tojest v deň Velikého-Piatku o 5-tej hodine náhle odvolal ku Sebe do večnosti verného a oddaného delníka svojho a velazaslúžilého, milovaného Slova Božieho kazateľa nášho:

DOSTOJNEHO A OSVIETENÉHO NIEKDY PÁNA,

PÁNA DANIELA BACHAT

našej cirkve farára, cirkve ev. aug. vyzn. uhorský banského diecézy biskupa, rytiera rádu Frána Jozefa I., čestného podpredsedu Lutherovho Spolku, člena centrálného výboru Červeného Kríža, člena municipálneho výboru hlavného a sídelného mesta Budapešti, člena literárnej spoločnosti Kisfaludy-ho, atd. atd.

v 65-tom roku neoceniteľného, stálou blahodarnou prácou a veľkým záujmom za všetko dobré a slachetné posväteného, v kruhu cirkve našej za dobu 33 rokov uplynulého jeho života.

Telesné jeho pozostatky odpravujeme do matky zeme dňa 16-ho t. m. tojest v deň druhej slávnosti Velikonočnej o 4 hod. popoludnia, z chrámu Božieho našej cirkve. V Budapešti, dňa 14-ho apríla 1906.

VEČNÁ MU PAMÄŤ!

2. Tim. 4, 7.: Boj výborný bojoval som, beh som dokončil, výru som tachoval.

Presbyterium cirkve ev. aug. vyzn. budapeštianskej
na Kerepešskej ceste.

A BANYAI EV. EGYHÁZKERÜLET FÁJDALMAS ÉRZÉssel TUDATJA,
HOGY SZERETETT PÜSPÖKE

MÉLTÓSÁGOS ÉS FÓTISZTELENDŐ

BACHAT DÁNIEL ÚR

F. HÓ 13-ÁN ÉLETÉNEK 66-IK ÉVÉBEN VÁRATLANUL ELHUNYT.

A MEGBOLDOGULT F. HÓ 16-ÁN D. U. 4 ÓRAKOR FOG A KEREPEŠ-ÚTI
EV. TEMPLOMBÓL ÖRÖK NYUGALOMRA HELYEZTETNI.

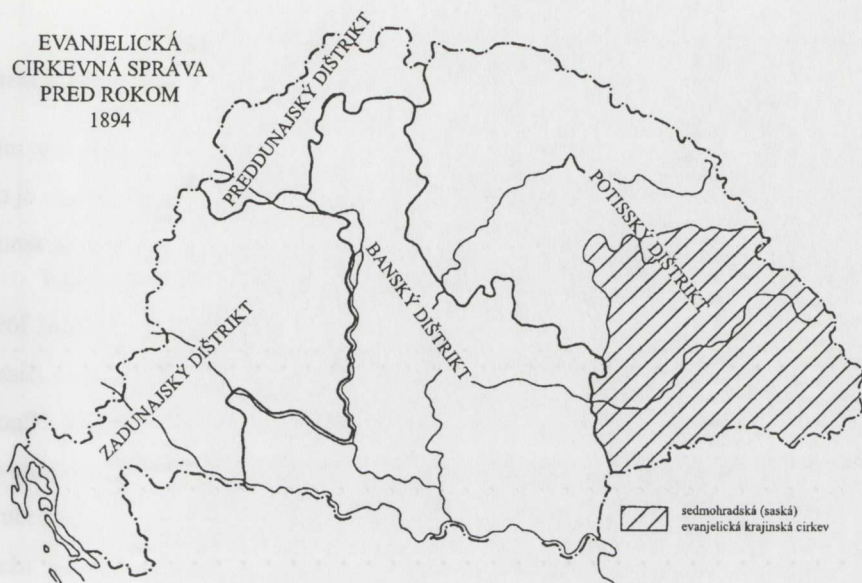
A KERÜLET RÉGI HÓ MUNKÁSÁT ÉS APOSTOLI VEZÉRÉT VESZTETTE
BENNE; EMLÉKÉT KEGYELETTTEL FOGJA MEGÓRIZNI.

BUDAPESTEN, 1906 ÁPRILIS 14-ÉN.

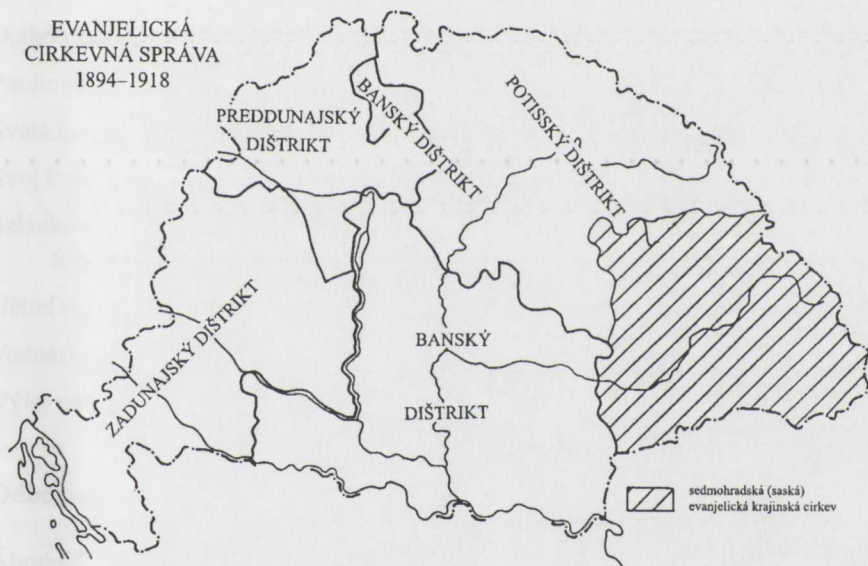
Smútočné oznámenie o smrti Daniela Bacháta v slovenskom a maďarskom jazyku

EVANJELICKÁ
CIRKEVNÁ SPRÁVA
PRED ROKOM
1894

EVANJELICKÁ
CIRKEVNÁ SPRÁVA
1894–1918

EXAMINER'S
CERTIFICATE
FED. BUREAU OF
1904

EXAMINER'S
CERTIFICATE
FED. BUREAU OF
1904

Literatúra

Diela Daniela Bacháta (Miloslava Dumného):²⁰⁴

Čím jest a co chce Lutherův spolek? Budapest 1899

Čo je vlastne maďarónstvo. Slovenské noviny 26. IV. 1871

Duma pri odhalení pomníka M. M. Hodžu dňa 8. Augusta 1872 na cimiteri Tešínskom.
Turčiansky Sv. Martin, 1872.

Gróf Július Szapáry. Vlast' a svet. 1890. č. 7.

Hasič. Orol 1876. č. 9–12.

Koník. Slovenské noviny 1888. č. 76.

Kvetinárka. Orol 1878. č. 1–8.

Mučedlnica. Orol 1880. č. 8–12.

Nežaloval by som... Orol 1871. č. 8.

Nižšia politika slovenská. Slovenské noviny 28. XII. 1870

Odsúdil sa sám. Slovenské noviny 1888. č. 100.

O slovenské Ev. A. V. cirkvi v Budapešti. Korouhev na Sionu. IV. Uh. Skalica. 1881.

Paulínymu. Orol 1872. č. 7.

Svätá koruna. Vlast' a svet. 1890. č. 6.

Svoj k svojmu. Orol 1872. č. 3–6.

Szládkovics András „Detvan” czímű költeményéről. A Kisfaludy-társaság évlapjai. Új
folyam. 15. 1879/1880 Budapest 1881.

Učiteľský stav. Vlast' a svet. 1890. č. 8.

Vodnárka. Orol 1876. č. 1–4.

Výlet na Vyšehrad. Orol 1873. č. 9.

Odborná a memoárová literatúra:

Ábrahám, Barna: Vydávanie slovenskej tlače a kníh v Budapešti v období dualizmu. In:
Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális
öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály.
Budapest 1998. s. 57–69.

²⁰⁴ Zoznam neobsahuje celé literárne, publicistické a teologické dielo Daniela Bacháta, ale len diela, ktoré priamo súvisia s témou danej práce a boli v nej aj citované.

- Ábrahám, Barna: Pechány Adolf életrajza. In: Pechány, Adolf: A magyarországi tótok. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2000. s. 253–254.
- Bucsay, Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Gondolat. Budapest, 1985.
- Čepan, Oskár: D. M. Bachát-Dumný. Kultúrny život 1956. č. 5.
- Čepan, Oskár: Próza medzi romantizmom a realizmom. (Sentimentálna poviedka D. M. Bacháta-Dumného) In: Slovenská literatúra 3, 1956, č. 1. s. 17–36.
- Čepan, Oskár – Kusý, Ivan – Šmatlák, Stanislav – Noge, Július: Dejiny slovenskej literatúry. III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia. SAV. Bratislava, 1965. s. 123–130. a s. 230–236.
- Čulen, Konštantín: Novinár a pedagóg. Trnava, 1933.
- Fabiny, Tibor: Kultúrny život slovenských evanjelikov v Pešťbudíne v 19. storočí. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 31–34.
- Felvidéky (Thébusz, János): Protestantizmus és pánszlávizmus. Budapest, 1882.
- Gáspár, Imre: Hazánk tót népe. (A tót nép, a tót költészet). Tettey Nándor és társa. Budapest, 1879.
- Gelléri, Mór: A magyar ipar úttörői. Élet- és jellemrajzok. Budapest, 1887.
- Gróh, Gáspár: Jozef Viktorin – Viktorin József a Višegrád alebo interetnické kultúrne vzťahy v multinacionálnom štátnom útvere. In: Rudnay Sándor és kora – Alexander Rudnay a jeho doba. Red. Käfer István. Ostrihom – Trnava, 1998. s. 177–183.
- Guóth, Emil: Az evangélikus egyházkerületek 1894. évi területi átrendezése. Protestáns Szemle. 1999. č. 1. s. 20–39.
- Halász, Ivan: Možnosti kariéry pre Slovákov v Budapešti počas dualizmu. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 70–28.
- Kálnoki, Henrik: Bobula János szereplése közéletünkben. Budapest, 1879.
- Käfer, István: Magyar–szlovák jegyzetek. In: Käfer István: Dona nobis pacem (Magyar–szlovák kérdések) Piliscsaba, 1998. s. 214–262.
- Käfer, István: Význam hlavného mesta v živote Slovákov. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 35–40.
- Kiss Gy., Csaba: Pešť a Budín ako duchovné strediská Slovákov. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 25–30.

- Klein-Tesnoskalský, Belo: Literárne spory sedemdesiatych rokov. In: Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Matica slovenská. Turčiansky Sv. Martin, 1933. s. 44–101.
- Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. Výber z listov z rokov 1860–1890. SAV. Bratislava, 1967.
- Kostický, Bohuš: Nová škola slovenská. Bratislava, 1959.
- Kováčová, Anna: Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 41–51.
- Kovács Anna: A Rákóczi úti szlovák evangélikus templom története. Protestáns Szemle 1998. é. 3. s. 186–202.
- Kovács, Anna: A budapesti szlovákok egyesülete, kulturális és közösségi élete a dualizmus korában. Doktori disszertáció. Kézirat. ELTE BTK Budapest, 2002.
- Kraus, Cyril: Impulzy a inšpirácia slovenského romantizmu. Veda. Vyd. SAV. Bratislava, 1979.
- Matus, László: Ján Kollár és a pesti szlovák evangélikusok asszimilációjának problémája a 19. század húszas éveiben. Világtörténet 2000. ősz-tél. s. 61–73.
- Nepešťan: Črty z histórie cirkve evanj. aug. vyznania slovenskej v Pešťbudíne. In: Tranovský, evanjelický kalendár. Vyd. K. Salva. Ružomberok, 1896. R. III. s. 33–47.
- Niederle, Lubor: Národopisná mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900. Praha, 1903.
- Ormis, Ján: Ján Bobula. Sborník Matice slovenskej. XI–XII. 1–8. zošit. Turč. Sv. Martin, 1934.
- Ottův slovník naučný. III. Praha, 1890.
- Pechány, Adolf: A magyarországi tótok. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2000.
- Pichler, Tibor: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Veda. Bratislava, 1998.
- Rapant, Daniel: Asimilácia odrodilých Slovákov. In: Slovenská otázka v 20. storočí. Red. Rudolf Chmel. Kalligram. Bratislava, 1997. s. 37–39.
- Ruttkay, Fraňo: Slovenskí kolaboranti v službách maďarskej iredenty (1920–1938) 1998.
- Slovenský biografický slovník. I. A–D. Martin, 1986.
- Škultéty, Jozef: Dejiny slovenskej literatúry. Text pripravil, úvod a poznámky napísal Michal Kocák. Matica slovenská. Martin, 1968.
- Štefánek, Anton: Základy sociografie Slovenska. Slovenská vlastiveda III. Bratislava, 1944.

- Szarka, László: Pešť a Budín ako politické strediská Slovákov. In: Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége. Zborník – Tanulmánykötet. Red. Michal Hrivnák – Hrivnák Mihály. Budapest, 1998. s. 83–91.
- Sziklay, László: A szlovák irodalom története. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962.
- Szinnyei, József: Magyar írók élete és munkái. XIV. Budapest, 1914.
- Thébusz, János: A magyarországi ág. hitv. ev. egyház 1891–94-iki országos zsinatának története. Budapest, 1895.
- Tilkovszky, Lóránt: A szlovákok történetéhez Magyarországon. 1919–1945. Kormánybiztosi és más jelentések nemzetiségpolitikai céllal látogatott szlovák lakosságú településekről. Hungaro-Bohemicoslovaca 3. Budapest, 1989.
- Vida, József: Kik voltak bizottsági tagok 1872 óta? In: Amíg városatya lettem. Red. György Endre. Budapest, 1931.
- Vlček, Jaroslav: Dejiny literatúry slovenskej. Obnovené vydanie z roku 1890. Matica slovenská. Turč. Sv. Martin, 1923.
- Votruba, František: Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Red. Anton Štefánek. Praha, 1930. s. 246–455.
- Wagner, Ján A.: Rozpomienky na Pešť. In: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Red. Anton Štefánek. Praha, 1930.
- Zgúth, Peter Pavel: Martin Morháč. Služba. Časopis Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave. 1941. (september) č. 7. s. 228–232. a 1941. (október) č. 8. s. 255–259.
- V práci boli okrem horeuvedených diel použité aj archívne materiály *Evanjelického krajinského archívu v Budapešti* (EOL), ďalej úradný vestník hlavného mesta Budapešť *Fővárosi Közlöny* a každoročné *zprávy* slovenského ev. cirkevného zboru na Kerepešskej ceste.

Egyház, nemzet, állam

Daniel Bachát budapesti évei (1873–1906)

1906. április 13-án vásárosligeti sétája során hirtelenül összeesett, majd otthonában nemsokára meghalt Daniel Bachát, avagy Bachát Dániel, a bányakerület ág. hitv. evangélikus egyházkerület püspöke, valamint a budapesti szlovák evangélikus gyülekezet lelkesze. E két tisztség azonban csak töredéke (igaz, a legfontosabb) azoknak a funkcióknak és tisztségeknek, amelyeket a modern szóval élve hiperaktívnak is mondható főpap az élete során összegyűjtött. Egyházi tisztségein kívül ugyanis hosszú éveken keresztül képviselte lakóhelyét, a VIII. kerületet a székesfőváros törvényhatósági bizottságában, részt vett a Magyar Vöröskereszt ugyancsak VIII. kerületi alapszervezetének létrehozásában, majd e szervezet országos választmányába is bekerült. Sokáig töltötte be a Luther Társaság alelnöki tisztségét is. Ezenkívül tiszteletbeli elnöke volt a budapesti iparos képzőegyletnek, tagja az irodalmi körökben nagy tekintélynek örvendő Kisfaludy Társaságnak és még számtalan további társadalmi szervezetnek és egyesületnek.

Temetése valódi népi megmozdulás volt. Korabeli sajtóhírek szerint több ezer ember vett részt a végső búcsún, amely a budapesti szlovákok Kerepesi úti templomában kezdődött és az azonos nevű híres temetőben végződött. Az esemény rangját jól mutatja, hogy azon az evangélikus egyház majdnem teljes vezérkara mellett megjelent több államtitkár, főrendiházi tag, városi tanácsnok, akadémiai főtisztviselő, valamint az Operaház kórusa. A rendet negyven gyalogos és tíz lovas rendőr vigyázta. Mivel vívott ki magának a Liptó vármegyéből 1873-ban Budapestre költözött szlovák lelkész ilyen köztiszteltelet? Egyáltalán, hogyan tudott a deklaráltan szlovák származású ember ilyen karriert elérni az elmagyarosodni nem akaró nemzetiségi honpolgárok számára nem mindig kedvező dualizmus kori Magyarországon?

Daniel Bachát életútja valóban gazdag volt érdekes fordulatokban, ha ez kívülről nem is mindig tűnt olyan izgalmasnak. A gömöri Ratkó községben 1840-ben született Bachát fiatal korában aktívan bekapcsolódott az 1860-as években meglehetősen aktív szlovák nemzeti mozgalomba. Sokan úgy emlékeztek később az irodalmi ambíciókat is dédelgető fiatal lelkészre, mint a liptói szlovák élet egyik motorjára. Igaz, már ekkor kiténtek azok a tulajdonságai – konfliktuskerülő természete, konszenzuskeresési hajlama és a politikai mérsékletesség, sőt inkább óvatosság –, amelyek később is segítettek, például integrálódásában a budapesti közéletbe. Ebben az időszakban került sor ugyanis a szlovák nemzeti mozgalom első komolyabb belső differenciálódására. Az addig egységes tábor két szárnyra szakadt: a továbbiakban is inkább a Bécs felé orientálódó és a területi autonómiát követelő nemzeti konzervatív „régis iskolára” és a valamivel modernebb, inkább a magyarokkal való kiegyezést kereső és az úgynevezett municipális autonómiát is elfogadó nemzeti liberális „új iskolára”. Bár Bachát mindkét csoportban jó kapcsolatokkal rendelkezett, végül az utóbbi irányzathoz csatlakozott. Ezt az is bizonyítja, hogy Liptószentmiklóson ott találjuk őt a helyi nemzeti-demokrata egyesület megalapításánál. A később kudarcot vallott liberálisoknak csak két helyen sikerült tartósabb jelleggel létrehozni ilyen szervezetet – az előbb említett liptói városban és Pest-Budán.

Az igazi nagy fordulatra Bachát életében azonban csak 1873-ban került sor, amikor a széthúzó és belsőleg nagyon zilált állapotú budapesti szlovák gyülekezet meghívta őt lelkésznek. A belső konfliktusok döntően abból fakadtak, hogy a pesti szlovákok csak nagyon nehezen tudták befejezni a Kerepesi úton épülő templomukat, amely miatt sok kölcsönös feljelentés történt, felmerült a sikkasztás gyanúja, és a városi hatóságok is egyre inkább ráuntak a szlovákok viaskodására. E körülmények között a gyülekezet konszolidálásában érdekelt körök szeme megakadt az agilis, jó szervező és kifogástalan szlovák hazafi hírében álló harminchárom éves Bacháton, aki végül elvállalta a felkérést.

A fővárosi parókia mégiscsak fővárosi parókia, akkor is ha festői szépségű vidékről érkező birtokosa eleinte csak nehezen tudott azonosulni új környezetével. A kezdeti idegenkedés azonban elég hamar elmúlt, és Bachát szépen lassan beolvadt a dinamikus fejlődő főváros társadalmi és társasági életébe. Ebben segítségére volt már említett alkalmazkodó természete, valamint egyfajta pragmatikus és technokrata beállítottsága. A korábban „nemzethű szlováknak” számító lelkész és költő fokozatosan mérsékelte írásai hangnemt és stílusát, jobban vigyázott nyilvános megnyilvánulásaira. Magatartását az is befolyásolta, hogy a Ján Kollár nagy szláv-szlovák költő által alapított pesti szlovák gyülekezetet a fővárosban általában azzal gyanúsították, hogy „panszláv eszméknek hódol”. Ennél rosszabb címkét nehezen lehetett elképzelni a rohamosan és néha erőltetetten is magyarrá váló, a korábbi multikulturális hagyományaival szakító „Magyarhonban”. Bachátnak pedig alapvetően szegény és gyenge egyházközségét kellett konszolidálnia. Tehát választania kellett – vagy folytatja „nagy nemzeti küzdelmeit” és politizál, vagy a kis, csendes és lassú lobbizás útjára lép hívei érdekében. Bachát az utóbbit választotta. Annál is inkább, mert 1882-ig bezárólag többször is megvádoltak panszlávizmussal, ami kellemetlen lett az egyre jobb társadalmi kapcsolatokkal rendelkező népszerű lelkésznek, akit már 1874-ben az egész budapesti evangélikus esperesség főesperesévé választottak.

Mindez meglátszik irodalmi munkásságán is. A Ludovít Stúr hagyományain és eszméin nevelkedett Bachát ugyanis a korabeli szlovák irodalom elismert szerzőjének számított. Igaz, szentimentális hangvételű költeményei és rövid prózái sokkal nagyobb népszerűségnek örvendtek életében, mint halála után. A későbbi korok irodalomtudósai nem tartják sokra az írásait, amelyeket mesterkéltnek, sematikusnak és túlzottan szentimentálisnak minősítenek. Ez részben igaz, de Bachát irodalmi munkásságának van egy másik, Budapest történetének szemszögéből érdekesebb oldala. Ő tekinthető ugyanis az első (és nagyon sokáig az egyetlen) „nagyvárosi” szlovák szerzőnek, aki íásaiban megpróbálta megörökíteni a dualizmus korában a fővárosba tömegesen költöző szlovákság történetét és megpróbáltatásait. Azét a szlovákságét, amely rohamosan magyarosodott el és olvadt bele a nagy olvasztótégelynek is nevezhető Budapest életébe. Bachát tanúja lehetett az első és másodgenerációs fővárosi szlovákok első próbálkozásainak, sikereinek és kudarcainak. Hősei ezért általában szlovák kézművesek, tűzoltók, szolgálok, kereskedők, akiknek életét sajnálatos módon nem realista, hanem inkább egyfajta gyenge (de azért olvasmányos) posztromantikus stílusban ábrázolja. Ebből a szempontból valóban ritka jelenségnek számít a szlovák irodalomban.

Az 1880-as évek politikai támadásai után Bachát felhagyott az eredeti műalkotással és a továbbiakban az egyházi irodalomnak, valamint magyar szerzők szlovákra fordí-

tásának szentelte életét. Ezzel vívta ki magának azt a megtiszteltetést, hogy 1889-ben a Kisfaludy Társaság tagjának választották őt. Szlovák mivoltát soha nem tagadta meg, hiszen mindenki tudta, hogy a helyi szlovák evangélikusok lelkésze, de nem is hangsúlyozta túlzottan. „Nemzetileg elkötelezettebb” megnyilvánulásait csak szűk körben engedte meg magának, és akkor is inkább felkérte a jelen lévő újságírókat, hogy lapjaikban ne számoljanak be ezekről. Időnként semleges hangvételű cikkeket írt a „hazafias” (azaz magyarbarát) szellemű budapesti szlovák sajtóorgánumban. Az 1891 és 1894 közötti magyarországi egyetemes evangélikus zsinaton, amely a szlovákokra nézve nagyon előnytelen módon szabta át a négy egyházkerület belső határait, passzív volt és összesen csak egyszer szólalt fel. Ezzel egyidejűleg veje és beosztottja, Lúdvícz Izák evangélikus tanító és kántor otthona hosszú éveken keresztül a budapesti szlovák társasági élet központjának számított.

Kompromisszumait, a politikától való visszavonultságát és óvatosságát nemcsak saját egyháza, hanem a korabeli magyar sajtó is honorálta. Az egyház 1905-ben bánya-kerületi püspökké választotta őt. A sajtó a halála alkalmából címodalokon megjelent nekrológokban és megemlékezésekben rendszerint arról számolt be, hogy a jámbor és jólelkű s valóban nagyon népszerű Bachát volt az, aki gyülekezetében megtörte „Kollár pánszláv szellemét”. A valóság inkább az volt, hogy a gyülekezetalapító Kollár százéves évfordulójáról a pesti szlovák evangélikusok is megemlékeztek, de csak csendben, nagy feltűnés nélkül. Jellemző, hogy Bachát halála után is a szlovák presbiterek ügyeltek arra, hogy a kifogástalan szlovák hírében álló Martin Morhác foglalja el a helyét. Egyébként Bachát püspökként is két dologtól óvta híveit és egyházát – attól, hogy nemzeti alapon politizáljanak, de attól is hogy a hazafiatlanság és pánszlávizmus vádját ott is keressék, ahol csak az istentisztelet és az oktatás nyelve más.

Az esperes és későbbi püspök budapesti ténykedésének volt még egy kevésbé látványos, de fontos és jellemző oldala. Bachátot ugyanis a radikálisabb szlovák politika nemzeti szempontból úgymond „leírta”. De nem mindenki. A püspök után maradt gazdag hagyatékban több olyan levél található, amelyben különböző szlovák személyiségek a befolyásos Bachát közbenjárását vagy protekcióját kérték, vagy éppenséggel megköszöntek. Bachát ugyanis nagyon széles kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amiről sokan tudtak. A segítőkészsége szintén közismert volt. Egyik legbefolyásosabb ismerőse a délföldi szlovák származású, de már valóban elmagyarosodott Zsilinszky Mihály kultuszminisztériumi államtitkár volt (ezenkívül képviselő, főispán, történész stb.), akinek az unokaöccsét ismeri jobban az utókor, hiszen ő nem volt más, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre. Zsilinszky volt az, akihez Bachát személyesen vagy magyar nyelvű leveleiben fordulni szokott.

Daniel Bachát életútja jól példázza a korabeli nemzetiségi és társadalmi viszonyok vizsgálatának nehézségeit és bonyolultságát. Hiszen a népszerű lelkész és püspököt csak nehezen lehet pontosan „beskatulyázni”. Ki volt ő tulajdonképpen? Egy, a nemzetét csendben szolgáló egyházi értelmiségi? Vagy inkább az elmagyarosodás útján már elindult „elsodort lélek”? Vagy netán egy elvtelen opportunist és karrierista, aki egyéni érvényesülése oltárán áldozta fel ifjúkori elveit és álmait? Igazából egyik sem. Mindegyik kor és helyszín bizonyos kompromisszumokat követel szereplőitől. Ezen kívül minden-

kinek több identitása lehet – nemzeti, konfesszionális, nemi, szakmai stb. Ezek néha kiegészítik, de néha keresztezik is egymást. A szlovák történetírás (néha magyar is) sokáig fekete-fehér alapon volt hajlandó szemlélni a történeti személyiségeket. Vagy „nemzethű szlovák hazafiak”, vagy „renegát magyarónok” lehettek a történelmi szereplők. Pedig e két pólus között az életutak, az egyéni érvényesülés és identitástudat számtalan változata lehetséges. Ezen „szürke zóna” megértése nélkül azonban csak nehezen lehet maradéktalanul megvilágítani a bonyolult dualizmuskori nemzetiségi és szociális viszonyokat. Ezt bizonyítja Bachát Dániel vagyis Daniel Bachát életútja is.

REGISTER

- Abrahám, Barna, 7, 38, 42, 43, 62
 Amerika, 32, 33
 Arany, János, 42, 82
 Jozef, arciknieža, 18
 Bachát, Andrej, 9
 Bachát, Andrej (brat), 9, 60
 Bachát, Ján, 60, 81, 83
 Bachát, Jánosné, 60
 Bachátová, Mária (rod. Kováčová), 9
 Bajcsy-Zsilinszky, Endre, 113
 Balašské Ďarmoty, 83
 Balázs, Sándor, 84
 Balogh, Margit, 48
 Baltík, Fridrich, 50, 54, 59, 83, 84
 Banská Bystrica, 22
 Bartháu, Július, 62
 Békešská Čaba, 62, 69, 72, 74
 Békešská župa, 47
 Belohwzsky, Gábor, 84
 Beniczky, Lajos, 83
 Beöthy, Zsolt, 83
 Berlín, 33
 Bernolák, Anton, 44
 Berzeviczy, Albert, 54, 83
 Bezegh, S., 53
 Blaha Lujza, 36
 Blaha, Ján, 36
 Bobula, Ján Nepomuk, 10, 21, 64, 65, 66, 67
 Bohumín, 61
 Borossy, E., 83
 Bóhm, Károly, 52
 Bratislava, 36, 48, 51, 83
 Bratislavská župa, 48, 51
 Braxatoris (Sládkovič), Andrej, 11, 44
 Breznýik, Ján, 52
 Bucsay Mihály, 22
 Budín, 16, 21, 32, 38
 Busbach, Péter, 21
 Carihrad, 31
 Čechov, Anton, 34
 Čechy, 40, 71
 Čechoťka, Karol, 61
 Čepan, Oskár, 27, 28, 29, 57
 Československo, 56, 68
 Chmel, Rudolf, 68
 Chorvátsko, 47, 81
 Cinkota, 83
 Čulen, Konštantín, 64, 66
 Cyril, 59
 Czambel, Samuel, 61, 63
 Czenthe, Miklós, 7
 Csáky, 43
 Daxner, Marko, 10
 Deák, Ferenc, 10, 16, 18, 45, 64
 Deutsch, Károly, 22, 51
 Diescher, Josef, 19, 21, 22
 Dobšinský, Pavol, 9, 10
 Dolná zem, 8, 15, 56, 62, 81
 Dolný Kubín, 58, 63, 79
 Dula, Matúš, 56
 Dunaj, 28, 42
 Elefant, Michal, 19
 Európa, 32, 33
 Fabiny, Tibor, 17
 Fabinyi, Gyula, 83
 Fabinyi, Teofil, 83
 Fabro, Henrik, 53, 54
 Fenyvesi, Ferencz, 83
 Ferienčík, Ján, 27
 Földváry, Elemér, 83
 Francisci, Ján, 10
 František I., 17
 František Jozef I., 58, 75, 76, 77, 82, 83
 Gáspár, Imre, 44
 Geduly, Lajos, 81
 Gelléri, Mór, 106
 Gemer, 10, 16, 63, 82
 Gergely, Jenő, 48
 Glück, Frigyes, 83

- Gróh, Gáspár, 26
 Grünwald, Béla, 66
 Gundel, János, 83
 Guóth, Emil, 49, 54
 György, Endre, 24
 Győri, Vilmos, 42, 83
 Győry, Elek, 49, 52
 Gyurácz, Ferencz, 83, 84
 Gyürky, 83
 Hajnal, Samuel, 17
 Halász, Ivan, 7
 Halászová, Alica, 7
 Halászová, Táňa, 7
 Harminc, Milan, 53, 64
 Hegedűs, Sándor, 54, 83
 Hodža, Michal Miloslav, 11, 12
 Hodža, Milan, 43, 58, 61, 75
 Hollý, Ján, 44
 Hont, 51
 Horný Liptov, 10, 19
 Hornyánszky, Viktor, 42, 48, 55, 66
 Horthy, Miklós, 62
 Hrebenda, 69
 Hrivnák, Michal, 17, 38, 39, 67
 Hroboň, Ján, 59, 76
 Hurban Vajanský, Svetozár, 27, 35, 36, 57
 Hurban, Jozef Miloslav, 57
 Hybe, 9, 81
 Istebné, 76
 Izák, Ľudovít, 47, 55, 59, 60, 80, 111
 Izák, Ľudovít Ján, 60
 Izák, Vladimír, 60
 Izáková, Emília (rod. Bachátová), 60
 Janoška, Jur, 59, 62, 63, 77, 78
 Jesenský, Ladislav, 17
 Jókai, Mór, 42, 82
 Jozef II., 16, 43
 Kadavý, Ján, 17
 Kalchbrenner, Jozef, 16
 Kalinčiak, Ján, 44
 Kálnoki, Henrik, 64, 65
 Karlove Vary, 79, 81
 Karner, Károly, 48
 Káša, Peter, 7
 Käfer, István, 7, 26, 62
 Kecskeméthy, Aurel, 26
 Kertész, Botond, 7, 26, 62
 Klein-Tesnoskalský, Belo, 27, 35
 Kmeť, Andrej, 66
 Kollár, Ján, 15, 16, 17, 18, 44, 52, 82
 Komárno, 65
 Koren, 83
 Košice, 61
 Kostický, Bohuš, 10
 Kovács, Anna, 17, 19, 39, 42, 45, 63
 Kovács, Sándor, 83
 Kraus, Cyril, 28
 Kriváň, 10, 26
 Križko, Jaromír, 60, 80
 Križková, Margita (rod. Bachátová), 60, 80
 Krman, Daniel, 62
 Kubáni, Ľudovít, 9
 Kusý, Ivan, 11, 28, 57
 Kuzmány, Karol, 61
 Künsztler, Károly, 83
 Levice, 47
 Lichard, Michal, 61
 Liptov, 8, 9, 10, 19, 24, 28, 39, 46, 51, 67, 81
 Liptovský Hrádok, 10
 Liptovský Sv. Mikuláš, 10, 77, 78
 Londýn, 33
 Luther, Martin, 22, 51, 52, 54, 79, 84
 Mallý-Dusarov, Ján, 10
 Malý Kereš, 83
 Margitin ostrov, 30, 31
 Martin, 10, 14, 15, 16, 30
 Matejkovský, Samuel, 17
 Matus, László, 7, 17
 Matuska, István, 83
 Matuška, Peter, 10, 19, 20, 21, 26, 51
 Matuška, Vojtech, 11, 16
 Medvecký, Karol, 66
 Metod, 59
 Mikszáth, Kálmán, 42

Miškovec, (Miskolc), 83
 Mišura, Michal, 53, 64
 Molnár, Ján, 16
 Molnár, Viktor, 54, 83
 Morháč, Martin, 47, 56
 Mošon, 48, 51
 Mošonská župa, 48
 Mošovce, 56
 Moyses, Štefan, 11
 Mráz, Andrej, 27, 28
 Müller, Friedrich, 54
 Nepešťan, 16, 18, 19, 22
 New York, 33
 Niederle, Lubor, 38
 Nitra, 8, 42, 48, 51
 Noge, Július, 11, 28, 57
 Nosák-Nezabudov, Bohuš, 9
 Novák, Pavol, 58, 63, 79
 Novohrad, 51, 56
 Nový Sad, 83
 Orava, 51
 Ormis, Ján, 64, 66
 Ostrihom, 44
 Palacký, František, 62
 Palárik, Ján, 10
 Pályi, Ede, 23
 Pápa, 83
 Paríž, 32, 33
 Paulíny-Tóth, Viliam, 11, 13, 27
 Pavol Dobšínský, 9, 10
 Pázmány, Péter, 7
 Pechány, Adolf, 61, 62
 Peštianska župa, 1, 47
 Petőfi, Sándor, 34, 42, 82
 Petri, Elek, 84
 Philadelphý, Móric, 59
 Pichler, Tibor, 8
 Piliš, 83
 Podhradský, Jozef, 18
 Podmaniczky, Frigyes, 21, 26
 Potisie, 47, 51, 53, 71, 83
 Pred dunajsko, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 71
 Prešov, 9, 10, 81
 Pribylina, 9, 19, 80, 81
 Prónay, Dezső, 49, 50, 52, 83
 Prusko, 31
 Radvaň, 13
 Radzo, Zdenko, 61
 Rákoš, 31
 Ranostaj, Ondrej, 19
 Rapant, Daniel, 68
 Rath, Karl, 21, 26
 Ratková, 9, 80, 81
 Revúca, 39
 Rimavská Sobota, 9, 36
 Rottenbiller, Lipót, 19
 Rožňava, 9
 Rudnay, Alexander, 44
 Rumannová, Mária, 10
 Ruttkay, Fraňo, 62
 Ružomberok, 75
 Šafárik, Pavol Jozef, 44
 Sárkány, Samuel, 53, 83
 Sarvaš, 62
 Schmidt, policajný komisár, 84
 Scholtz, Gusztáv, 84
 Škultéty, Jozef, 28, 64
 Slavónsko, 47
 Slovensko, 11, 12, 60
 Šmatlák, Stanislav, 11, 28, 57
 Spiš, 51
 Spišská Nová Ves, 9
 Šplényi, barónka, 36
 Splényi, Ödön, 36
 Šťastný, Pavel, 61
 Štefánek, Anton, 43, 47, 59, 68
 Štubňová, Danica (rod. Izáková), 60
 Štúr, Ľudovít, 110
 Šulek, August, 9
 Svätý Štefan, 43
 Szabó, Aladár, 84
 Szapáry, Július, 43
 Szarka, László, 39, 61
 Szeberényi, Gusztáv, 40, 41, 42, 69, 70,
 72, 73, 74
 Szegő, Fülöp, 83

Székács, József, 16, 104
Szent-Ivány, Adolf, 20
Szentiványi, 19
Szentiványi, Árpád, 83
Szentiványi, Károly, 19
Sziklay, László, 28
Szilágyi, Irma, 47
Szilassy, Aladár, 83
Szinnyei, József, 62
Tatry, 11, 14
Tekov, 51
Tešedík, Samuel, 62
Tešín, 11
Thébusz (Felvidéky), János, 42, 48
Thék, Endre, 83
Thirring, Gusztáv, 38
Tilkovszky, Lóránt,
Tranovský, 63, 78
Trefort, Ágoston, 20
Trenčín, 48, 51, 67
Trnava, 645, 66
Turčiansky Sv. Martin, 10
Turiec, 8, 47, 51
Újlaki, József, 53, 54
Ulbrich, Sándor, 83
Uličná, Mária, 63, 78
Vansová, Terézia, 58

Vida, József, 24
Viedeň, 10, 32, 33, 60, 61, 80, 81
Viktorin, Jozef, 26
Višegrád, 26
Vlachy, 9
Vlček, Jaroslav, 27, 28
Votruba, František, 47
Vrchovský, Alexander, 19
Vyšehrad, 26
Vyšný, Samuel, 80
Wagner, Géza, 45, 83
Wagner, Ján A., 43, 47, 59, 61, 63
Wlachovský, Karol, 7
Ybl, Miklós, 65
Zadunajsko, 71
Zalaegerszeg, 56
Zapletal, Vladislav, 64
Zay, Károly, 49, 50
Zelenka, Lajos, 83
Zelenka, Pál, 53, 63
Zgúth, Peter Pavel, 56
Žilka, Tibor, 7
Zoch, Pavol, 59
Zvolen, 8, 47, 48, 49, 51
Zsigmondy, Jenő, 83
Zsilinszky, Mihály, 54, 62, 63, 78, 79, 83,

Készült a *mondAt Kft.* nyomdájában
Felelős vezető: Nagy László

12/15/03

Životná púť Daniela Bacháta, evanjelického duchovného a zároveň na svoju dobu plodného slovenského spisovateľa, je bohatá na nečakané, hoci nie nelogické zvraty. Ved' taká bola i samotná doba a krajina, v ktorej žil. Uhorsko v druhej polovici 19. storočia bolo krajinou, prechádzajúcou hlbokými zmenami v spoločenskej, hospodárskej, národnostnej a kultúrnej štruktúre. Zmeny radikálne ovplyvňovali život a myslenie súčasníkov. Toto prechodné obdobie ponúkalo jedným závrtné kariéry, druhým hlboké pády. Od každého však vyžadovalo značnú dávku kreativity a prispôsobivosti.

Daniel Bachát patril medzi úspešných ľudí svojej doby a svojho národa. Prirodzene, každý úspech má svoju cenu, a nebolo to inak ani v jeho prípade. Za úspech počas života musí platiť po smrti, a to kritickým postojom slovenskej publicistiky a vedeckej literatúry k jeho budapeštianskemu obdobiu. Toto obdobie Bachátovho života je totiž považované za príliš konformné a oportunistické vo vzťahu k vtedajšiemu, Slovákom nie práve naklonenému uhorskému režimu a jeho oficiálnej štátnej ideológii.

Predložená práca by sa chcela na základe výskumu archívnych materiálov Evanjelického krajinského archívu v Budapešti, ďalej na základe analýzy Bachátovej literárnej a publicistickej tvorby, ako i za pomoci dokumentov, spomienok a článkov o jeho organizačnej činnosti pokúsiť ozrejmiť toto významné a zároveň aj sporné obdobie života Daniela Bacháta.

Okrem toho táto práca sa pokúša cez Bachátovu životnú dráhu priblížiť postoje a spoločenské možnosti tej časti slovenskej inteligencie obdobia dualizmu, ktorá sa nedá zaradiť ani medzi jej tzv. národoveckú, ani medzi tzv. maďarónsku časť. Medzi aktívnym slovenským národovectvom a aktívnym odnárodňovacím maďarónstvom existovalo totiž množstvo rozličných odtieňov a prístupov k národnostnej a v jej rámci k uhorskej a slovenskej otázke.

ISBN 963 9296 80 5

9789639296800

Ivan Halász

CIRKĚV, NÁROD, ŠTÁT

14